

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาของครุฑ

ชาวอินเดียเชื่อกันว่าครุฑเป็นพญานกที่ทรงอำนาจอันมหัศจรรย์ยิ่ง เพียงแต่เอ่ย
นามครุฑสามครั้งก่อนนอนก็จะช่วยป้องกันอันตรายจากงูได้^๑ ความเชื่อของชาวอินเดีย
เกี่ยวกับเรื่องครุฑนี้มีเรื่องราวปรากฏอยู่แพร่หลายทั้งในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี ครุฑทั้ง
ในคคิศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาถือเป็นนกผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดานกทั้งปวง แต่ครุฑตาม
คคิศาสนาพราหมณ์มีเพียงตัวเดียว เป็นโอรสของพระกัศยปพรหมฤๅษีประจำชาติ กัณนางวินดา
ส่วนครุฑตามคคิพุทธศาสนามีเป็นจำนวนมากและมีกำเนิดแยกเป็น ๔ ประเภท คือ ครุฑ
ประเภทอัมิตะ (เกิดในฟองไข่) ครุฑประเภทชลาพุชะ (เกิดในครรภ์) ครุฑประเภท
สังเสทชะ (เกิดในที่หมักหมม) และครุฑประเภทอุปปาติกะหรือโอปปาติกะ (เกิดขึ้นเอง)
เพื่อแสดงให้เห็นเรื่องราวตลอดจนความคล้ายคลึงและความแตกต่างระหว่างครุฑตามความ
เชื่อของฝ่ายศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะได้แยกกล่าวเรื่องราวของครุฑ เป็น
๓ หัวข้อสำคัญ คือ ประวัติความเป็นมาของครุฑในวรรณคดีสันสกฤต ประวัติความเป็นมา
ของครุฑในวรรณคดีบาลี และเปรียบเทียบครุฑในวรรณคดีสันสกฤตกับบาลี

ประวัติความเป็นมาของครุฑในวรรณคดีสันสกฤต

นักปราชญ์ทางภารตวิทยาบางท่าน อาทิ ศาสตราจารย์เอ็ดเวิร์ด วอชเบิร์น
ฮอปกินส์ (Edward Washburn Hopkins) มีความเห็นว่า ครุฑสืบมาจากพระอาทิตย์
ในสมัยพระเวทซึ่งมีสัญลักษณ์เป็นนก ดังได้กล่าวไว้ในหนังสือ The Religions of India
ตอนหนึ่งว่า เรื่องราวของครุฑในวรรณคดีมหาภารตได้ค้นเค้ามาจากพระอาทิตย์ในบสวด

^๑ W.J. Wilkins, Hindu Mythology, (Delhi : Delhi Book Store, 1972), p.375.

ผู้กตหนึ่งในคัมภีร์ฤคเวทมนต์ที่ ๑๐ ซึ่งกล่าวไว้ว่า พระอาทิตย์เป็นนกกแห่งท้องฟ้าที่มีรูปเป็นเทพเจ้าผู้มีปีกเรียกว่าครุคมาน (ครุคมาน)^๑

เอ. บาร์ธ (A. Barth) ผู้เขียนหนังสือชื่อ The Religions of India กล่าวถึงครุทไวโนเชิงอรรถของเขาว่า คำานานเรื่องครุทนั้นขยายมาจากเรื่องราวเก่าแก่ของนกกคือพระอาทิตย์^๒

ศาสตราจารย์เอช จาโคบี (H. Jacobi) นักปราชญ์ชาวเยอรมัน มีความเห็นว่า พระอาทิตย์สมัยโบราณเปลี่ยนแปลงมาเป็นครุทพญานกซึ่งเป็นพาหนะของพระวิษณุ โดยให้ข้อสังเกตว่า คำานานกำเนิดครุทในมหาภารตะ อาทิบรรพ บทที่ ๑๖ แสดงให้เห็นความเชื่อของชาวอินเดียเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติในรูปนิทาน (Indian nature myth) กล่าวคือนางกัทรู นางวินตา นาค อรุณและครุท ล้วนสมมุติขึ้นจากธรรมชาติทั้งสิ้น นางกัทรูคือ คี้นเคื่อนมัต นาคซึ่งเป็นบุตรของนางคือความมืด นางวินตาคือกลางคีนไกลรุ่ง นางให้กำเนิดบุตร ๒ คน คืออรุณและครุท อรุณคือเวลารุ่งอรุณ น้องชายของอรุณได้แก่ ครุทนั้นคือพระอาทิตย์ ครุทกินนาคเป็นภักษาหารก็คือ แสงแรงโรจน์ของพระอาทิตย์ซจค(กิน)ความมืดให้ลีนไป^๓

ศาสตราจารย์ เอ เอ แม็คคอนแนล (A.A. Macdonell) มีความเห็นว่าดวงอาทิตย์นั้นถือว่าเป็นนกชนิดหนึ่งชื่อว่าครุคมัต (ครุคมต)^๔และกล่าวว่าครุทซึ่งเป็นพาหนะ

^๑ Edward Washburn Hopkins, The Religions of Indian, (Boston : Ginn and Company, 1895), p.45.

^๒ A. Barth, The Religions of India, trans. Rev. J.Wood, (London : Trübner & Co., 1906), p.168.

^๓ H. Jacobi, "Brahmanism," in Encyclopaedia of Religion and Ethics, ed. James Hastings, (New York : T & T. Clark, 1909), II : 805.

^๔ A.A. Macdonell, Vedic Mythology, (Delhi : Indological Book House, 1971), p.152.

ของพระวิษณุ นั่นคือว่าเป็นใหญ่ในบรรดานกทั้งปวง มีความสุขสว่างรุ่งโรจน์เหมือน พระอัคินิ (อคุนิ) ครุฑมีชื่อเรียกว่าครุฑมัตและสุบรรณ(สุบรรณ) ทั้งสองชื่อนี้ประยูกต์มาจากชื่อนก คือ พระอาทิตย์ ในคัมภีร์ฤคเวท^๑

ความคิดเห็นของนักปราชญ์ทางภารตวิทยาทั้ง ๔ ท่านดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยเกิดความคิดบางประการ คือ ผู้วิจัยคิดว่ากรณีที่นักปราชญ์แสดงความคิดเห็นว่า เรื่องราวของครุฑได้ต้นเค้ามาจากพระอาทิตย์ในสมัยพระเวทนั้น อาจเป็นเพราะลักษณะพระอาทิตย์ ในคัมภีร์ฤคเวทกล่าวไว้ว่า มีสัญลักษ์เป็นนก^๒ และว่ามีลักษณะเป็นนกลีแดงบ้าง^๓ เป็นนกลีทองบ้าง มีฉายาว่าสุบรรณ คือผู้มีปีกแข็งแรง^๔ และเป็นนกปีกงามแห่งสวรรค์ผู้มีฉายาว่าครุฑมาน^๕ การโคจรของพระอาทิตย์เหมือนการบินของเหยี่ยว^๖ บทสวดบางตอนว่าพระอาทิตย์เป็นเหยี่ยวหรือเศยน(เศยน) ผู้นำโสมมาจากสวรรค์^๗ บางตอนกล่าวถึงรัศมีของพระอาทิตย์ในทำนองบุคคลลาธิฐานว่าเป็นม้าศึกที่รวดเร็วในการรบชื่อตารกษยะ(ตาร-กษยะ)^๘

^๑ A.A.Macdonell, Vedic Mythology, p.39.

^๒ RV.X. 177. 1-2.

^๓ RV. V.47.3.

^๔ RV. I.164.47.

^๕ RV. I.35.7.

^๖ RV.I.164.46.

^๗ RV.VII.63.5.

^๘ RV. V.45.9.

^๘ RV. I.89.6, X.178.1-3.

ประวัติความเป็นมาของครุฑ เริ่มปรากฏมีมาในวรรณคดีสันสกฤตยุคมหากาพย์^๑ และนิยมเล่าสืบต่อกันมาในยุคหลังมหากาพย์เป็นต้นมา มีข้อความตอนหนึ่งในมหาภารตะ อาทิบรพ^๒ แสดงให้เห็นว่าชาวอินเดียมีความเชื่อถือและนิยมยกย่องครุฑอย่างยิ่ง ดังมีคำกล่าวไว้ว่า "นรชนผู้ใดเคยฟัง เรื่องครุฑที่ดี อ่านเรื่องครุฑในที่ประชุมพราหมณ์ก็ดี นรชนผู้นั้นย่อมจะได้ไปสู่สวรรค์ ไตบุญแรงโดยแท้"^๓

เพื่อแสดงให้เห็นประวัติความเป็นมาของครุฑในวรรณคดีสันสกฤตอย่างละเอียด ผู้วิจัยจะแยกกล่าวเรื่องราวของครุฑเป็น ๓ หัวข้อย่อยคือ กำเนิดครุฑ ที่อยู่ของครุฑ และ บทบาทและลักษณะครุฑ

กำเนิดครุฑ

ในมหาภารตะ อาทิบรพ มีข้อความอันแสดงตำนานกำเนิดครุฑแทรกอยู่ในตำนานเรื่องฤๅษีอัสติกะ (อัสติค) ซึ่งเสาศิษุรุษผู้รอบรู้คนหนึ่ง เป็นผู้เล่าให้ฤๅษีทั้งหลายฟังท่ามกลางที่ประชุมทำพิธีขีณูปาในมิษ เสาศิเล่าว่า นางกัทรู (กัทรู) ผู้เป็นยายของฤๅษีอัสติกะสาบแช่งนาคทั้งปวง ซึ่งเป็นลูกของนาง ให้ถูกพระเพลิงเผาในคราวพระชนเมชย์ (ชนเมชย์) ตั้งพิธีผลาญญู พญาวาสูกิ (ไทยเรียก วาสูกี) จึงหาทางบรรเทาผลแห่งคำสาปของมารดาโดยยกนางนาคผู้เป็นน้องให้เป็นภรรยาฤๅษีชรัตการุ (ชรัตการุ) ต่อมานางนาค

^๑ ยุคมหากาพย์ในอินเดียหมายถึงเวลาที่ประพันธ์วินิพนธ์เรื่องมหาภารตะและรามายณะ เริ่มตั้งแต่ราว ๕๐๐ ปีก่อนคริสตกักราชจนถึงราว ๕๐ ปีก่อนคริสตกักราช.

^๒ เรื่องราวในมหาภารตะมี ๑๘ บรรพ บรรพแรกคือ อาทิบรพ.

^๓ Mbh. I.34.26.

imāṃ kathāṃ yaḥ śṛṇuyān naraḥ sadā
paṭheta vā dvijagaṇamukhyasamsadi /
asamsāyam tridivam iyāt sa puṇyabhāk
mahātmanah patagapateḥ prakīrtanāt //

ให้กำเนิดฤๅษีอัสติกะซึ่งรอบรู้พระเวทและเวทาศาสตร์ และได้ช่วยนาคทั้งปวงให้รอดชีวิตจากพิษผลาญของพระเจ้าชนเมชัยในเวลาต่อมา ฤๅษีทั้งหลายจึงขอร้องให้เล่าเรื่องฤๅษีอัสติกะให้พวกตนฟัง เสาติจึงเริ่มต้นเล่าถึงกำเนิดนาค ซึ่งเป็นพี่น้องฝ่ายมารดาของฤๅษีอัสติกะ แล้วเล่าถึงกำเนิดครุฑซึ่งเป็นโอรสร่วมพระบิดาของนาค และเป็นทาสรับใช้พวกนาคให้เหล่าฤๅษีฟังด้วย

คติทางศาสนาพราหมณ์มีว่า พระผู้เป็นเจ้า สามารถจะประทานบุตรให้แก่คนก่อนครุฑจะกำเนิดขึ้นมานั้น มหาภารตะก็ได้กล่าวถึงพระกัศยปพรหมฤๅษีประชาบดี (กัศยป-พรหมฤๅษีประชาบดี)^๑ พระบิดาครุฑทำพิธีบูชาพระผู้เป็นเจ้า เพื่อขอให้พระองค์ประทานบุตรแก่ตน มีคำบรรยายตอนนีวว่า "เมื่อพระกัศยปประชาบดีปรารถนาจะได้บุตร ก็ประกอบพิธีบูชาพระผู้เป็นเจ้า ฤๅษีทั้งหลาย เทวดา และคนธรรพ์ก็ให้ความช่วยเหลือพระองค์ พระอินทร์หมุ่ฤๅษีวาลขิลยะ (วาลขิลย)^๒ และเทวดาอื่น ๆ ได้รับมอบหมายจากพระกัศยปให้ชนพื้นที่จะใช้ในพิธี"^๓

^๑ พระกัศยปเป็นโอรสของมรีจิ ซึ่งเป็นโอรสของพระพรหม เป็นพระสวามีของนางอหิติและธิดาทั้ง ๑๒ องค์ของพระทกษะ เป็นพระบิดาของสรรพสัตว์ อาทิ อสูร นาค สัตว์เลื้อยคลาน นก เป็นต้น เนื่องจากเป็นผู้สร้างสิ่งมีชีวิตทั้งปวง พระกัศยปจึงได้รับฉายาว่า ประชาบดี และพระองค์ยังเป็นฤๅษีผู้ยิ่งใหญ่ ๑ ใน ๑ (โคตมะ : โคตม ภรทวาชะ : ภรทวาช วิศวามิตร : วิศวามิตร ชมทกนิ : ชมทกนิ วสิษฐ์ : วสิษฐ กัศยป : กัศยป และ อตริ : อตริ MW. หน้า ๒๒๑) อีกด้วย MW. หน้า ๒๖๕.

^๒ ฤๅษีแคะระพวกหนึ่งมีรูปร่างเล็กขนาดนิ้วหัวแม่มือ มีจำนวนประมาณ ๖ หมื่นคน เกิดจากร่างของพระพรหม และมักอยู่รายรอบรถทรงของพระอาทิตย์ MW. หน้า ๔๔๖.

^๓ Mbh. I.31.5-6.

yajataḥ putrakāmasya kaśyapasya prajāpateḥ /
sāhāyāya ṛṣayo devā gandharvās ca daduḥ kila //
tatre dhmānāyane śakro niyuktaḥ kaśyapena ha /
munayo vālahilyās ca ye cānye devatāgaṇāḥ //

เมื่อพระกัศยปทำพิธีบูชาพระผู้เป็นเจ้าแล้ว จึงสามารถประทานพรแก่ชายาให้มีบุตรได้ตามความประสงค์ ดังจะเห็นได้จากเรื่องราวในมหาภารตะ อาทิบรรพตอนหนึ่ง เมื่อพระกัศยปโปรดให้นางวินตาคารุทขอพรพระองค์ นางวินตาคขอพรให้นางมีบุตรสองคน พระกัศยปได้กล่าวกับนางว่า "ดูก่อนเทวี พิธีบูชาพระผู้เป็นเจ้าที่เราได้กระทำแล้ว จะบังเกิดผลแก่เจ้า เจ้าปรารถนาอย่างใดก็จะได้ตามความปรารถนานั้น เจ้าจะให้กำเนิดบุตรทั้งสองซึ่งมีความกล้าหาญ และเป็นใหญ่ในโลกสาม"^๑

ครุฑและนาคทั้งพันตัวกำเนิดจากฟองไข่ ด้วยอำนาจพรที่มารดาของตนทูลขอต่อพระกัศยปพรหมฤๅษีประจำชาติ แต่ครุฑกำเนิดขึ้นมาภายหลังนาค ดังมีคำบรรยายอยู่ในมหาภารตะ อาทิบรรพตอนหนึ่งว่า "ต่อมานางกัทรุคตลอดลูกเป็นไข่ ๑๐๐๐ ฟอง ส่วนนางวินตาคตลอดเป็นไข่ ๒ ฟอง บาทบริจาริกาของนางต่างพากันยินดี แล้วเก็บรักษาฟองไข่ของนางทั้งสองไว้ในที่อบอุ่น เวลาผ่านไป ๕๐๐ ปี บุตรทั้งพันของนางกัทรุคก็กำเนิดออกมาจากฟองไข่นั้น แต่บุตรทั้งสองของนางวินตาคยังหาได้กำเนิดขึ้นมาไม่"^๒

ครุฑเกิดหลังพวงนาคเป็นเวลาถึง ๑๐๐๐ ปี กล่าวคือ เมื่อนาคกำเนิดขึ้นมาแล้ว นางวินตาก็รีบหุบฟองไข่มูลของตนบ้าง เพื่อให้กำเนิดขึ้นมาพร้อม ๆ นาค การที่นางคว่นทำลายฟองไข่มูลก่อนกำหนดเป็นเหตุให้พระอรุณลูกของนางซึ่งเป็นพี่ชายครุฑไม่มีขา นางจึงถูกลูกสาวให้ตองตกเป็นทาสรับใช้นางกัทรุคและลูก ๆ แต่พระอรุณก็ยังบรรเทาผลแห่งคำสาปให้บ้างโดยแจ้งเงื่อนไขแก่นางไว้ว่า "ดูก่อนแม่ ถ้าแม่อทนรอเวลาไปอีก ๕๐๐ ปี ไม่คว่น

^๑ Mbh. I. 31.26.

ārambhaḥ saphalo devi bhavitā yas tvayepsitaḥ /
janayisyasi putrau dvau vīrau tribhuvaneśvarau //

^๒ Mbh. I. 16.13-16.

kālena mahatā kadrūr aṇḍānāṃ daśatīrdaśa //
janayāmāsa ... dve cāṇḍe vinatā tadā /
tayor aṇḍāni nidadhuh pahr̥ṣṭāḥ paricārikāḥ //
sopasvedesu bhaṇḍesu pañcavarṣaśatāni ca /
tataḥ pañcaśate kāle kadrūputrā viniḥṣṭāḥ //
aṇḍābhyāṃ vinatāyās tu mithunāṃ na vyadr̥śyata /

ทำลายไข่อีกฟองหนึ่ง เหมือนที่ทำลายลูก บุตรในฟอง ไข่นี้จะช่วยแม่ให้พ้นจากความเป็นทาส"^๑

รามายณะกล่าวถึงกำเนิดครุฑแตกต่างจากมหาภารตะ คือ นางวินตามีช้ชยายาของพระกัศยปแต่เป็นผู้สืบเชื้อสายจากพระกัศยป ปรากฏข้อความอยู่ในอรรถกถาบทที่ ๑๔ ว่า บุตรีพระทัก্ষะประชาบดี ๔ คน เป็นชยายาพระกัศยป มี อหิติ ทิติ กาลกา ตามรา ภาสี อนลา โกรธวคำ และมณู นางตามรามีนุตรี ๕ คน สู้กับบุตรีคนหนึ่งของนางมีลูกชื่อนคานคาให้กำเนิดบุตรรูปร่างงามคือวินตา วินตาให้กำเนิดพระอรุณผู้สุกสว่างและครุฑผู้บินเร็ว^๒

วรรณคดีสันสกฤตฉบับอื่นเช่น หริวงค์และปุราณะฉบับต่าง ๆ ได้กล่าวถึงกำเนิดครุฑไว้โดยย่อ อาทิ หริวงค์ ภวิษยบรรพ บทที่ ๑๔ มีข้อความบรรยายถึงการสร้างโลกของพระพรหมว่า พระพรหมสร้างสิ่งต่าง ๆ ด้วยอำนาจของพระองค์ สร้างพระทัก্ষะและมรীจิตต่อมาพระทัก্ষะให้กำเนิดบุตร ๑๒ คน วินตาและกัทรูอยู่ในจำนวนบุตรทั้ง ๑๒ คนนั้น ส่วนมรীจิตให้กำเนิดพระกัศยปผู้ผู้มีตบะแก่กล้า พระทัก्षะประทานบุตรทั้ง ๑๒ คน ให้เป็นชยายาของพระกัศยป ต่างให้กำเนิดสิ่งต่าง ๆ ขึ้น วินตาให้กำเนิดพระอรุณและครุฑ^๓

ปุราณะฉบับต่าง ๆ อาทิ วิษณุปุราณะ^๔ อัคนิปุราณะ^๕ ครุฑปุราณะ^๖

^๑ Mbh. I.16.19-20.

Pañcavarṣaśatānyasyā yayā vispardhase saḥa //
eṣa ca tvam suto mātā dāsyatvān mokṣayiṣyati /
yadyenam api mātas tvam mām ivāṇḍavibhedanāt //

^๒ Ralph T.H. Griffith, trans. The Rāmāyan of Vālmīki, (London : Trübner & Co., 1872), III : 63-67.

^๓ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, (Calcutta : Elysium Press, 1879), pp. 851-853.

^๔ H.H.Wilson, trans., The Vishṇu Purāṇa, (London : Trübner&Co., 1866), II:73.

^๕ Manmatha Nath Dutt Shastri, trans., The Agni Purāṇam, (Varanasi: The Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1967), p.87.

^๖ Manmatha Nath Dutt Shastri, trans., The Garuḍa Purāṇam, (Varanasi : The Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1968), p.20.

และทิวปรัมณะ^๑ กล่าวถึงกำเนิดครุฑไว้ตรงกันว่า พระกัศยปและวินตาเป็นผู้ให้กำเนิดครุฑ
แต่ภาควัตปรัมณะ^๒ กล่าวถึงบิดาครุฑว่าชื่อ ตารกษยะ ซึ่งเป็นชื่อหนึ่งของพระกัศยป

^๑ The Śiva Purāṇa, trans. A Board of Scholars, ed. Prof. J.L. Shastri (Delhi : Motilal Banarsidass, 1974), IV : 1586.

^๒ Ganesh Vasudeo Tagare, trans., The Bhāgavata Purāṇa, ed. Prof. J.L. Shastri (Delhi : Motilal Banarsidass, 1976), VIII : 811.

002425

ที่อยู่ของครุฑ

มหาภารตะ รามายณะ และกัมภีร์ปุราณะบางเล่ม กล่าวถึงที่อยู่ของครุฑไว้โดยย่อแตกต่างกันไปว่า ครุฑอาศัยอยู่ที่ยอดเขาหิมวัต^๑ เขาไวกันกะ^๒ หิรัณมยวรรษ^๓ ทำรัง

^๑ Mbh. XII. 328.6

ทิวเขาคีมาลัยเป็นภูเขาใหญ่อยู่ทางทิศเหนือของประเทศอินเดีย คำว่า หิมวัต แปลงใช้ได้หลายอย่าง เช่น หิมวันต์ หิมวัต หิมวา หิมวาน หิมพานและหิมพานต์ ภูเขาสำคัญในกลุ่มนี้มี ๖ ลูกคือ หิมวัต เหมกฏุ นิชั นีล เศวตและศฤงคิน ในบรรดาภูเขาทั้งหมดนี้ เขาหิมวัต เหมกฏุและนิษัอยู่ทางทิศใต้ของเขาเมรุ ส่วนเขานีล เศวตและศฤงคิน อยู่ทางเหนือ The Vishnú Puráña, II : 114.

^๒ H.H. Wilson, trans., The Vishnú Puráña, II : 117, 118 f.

เป็นทิวเขา ๑ ใน ๒๐ ทิวเขาที่เกิดจากเขาเมรุ เปรียบดังไหลบัวที่งอกออกจากเง้าเดียวกัน ทิวเขาทั้ง ๕ ที่ออกจากฐานเขาเมรุค้ำยันตะวันออกมี คีตานตะ มุกุนตะ กุรรี มาลยวัตและไวกันกะ ค้ำยันใต้มีตรีภูฏ ศิศิระ ปตังคะ รุงกะและนิษั ค้ำยันตะวันตกมี ศิชีวาสัส ไวทुरยะ กปิล กันธมาทน์และซารุธิ ค้ำยันเหนือมีคังชภูฏ ฤษภ หังสะ นาค และกาลันชร.

^๓ Mbh. VI.8.6.

ชมพูทวีปแบ่งเป็น ๔ ส่วน คือ ๑) ภารตวรรษ(อินเดีย) ๒) กิมปुरुช, กิณนรวรรษ ๓) หริววรรษ ๔) อิลาววรรษ ๕) รัมยภววรรษ ๖) หิรัณมยววรรษ ๗) อุตตรกุรววรรษ ๘) ภัทธววรรษ ๙) เกตุมาลววรรษ ภารตวรรษอยู่ทางใต้ของเขาคีมาลัย กิมปुरुช, กิณนรวรรษ อยู่ระหว่างเขาคีมาลัยกับเหมกฏุ หริววรรษอยู่ระหว่างเขาคีมาลัยกับนิษั อิลาววรรษอยู่ระหว่างเขานีลกับนิษั และบริเวณศูนย์กลางของอิลาววรรษ คือ เขาเมรุ รัมยภววรรษอยู่ระหว่างเขานีลกับเศวต หิรัณมยววรรษอยู่ระหว่างเขาเศวตและศฤงคิน อุตตรกุรววรรษอยู่ระหว่างเขาศฤงคินกับนิษั ภัทธววรรษอยู่ระหว่างเขาเมรุกับนิษั เกตุมาลววรรษอยู่ระหว่างเขานีลกับเมรุ D. หน้า ๑๓๒.

อยู่บนต้นตาลมี (จิว)^๑ และสร้างวิมานอยู่บนต้นจิว^๒

^๑ Ganesh Vasudeo Tagare, trans., The Bhāgavata Purāṇa, V.20.8.

^๒ R. IV. 40.38.

สุครีพยกกองทัพมุ่งไปทางทิศตะวันออกเพื่อสำรวจบริเวณที่จะกันทานางสีดา ตามรับสั่งของพระราม ได้เดินทางมาถึงฝั่งทะเลซึ่งมีน้ำสีแดง บริเวณป่าริมทะเลแดงนั้นมีต้นจิวขึ้นอยู่ ครุทมีวิมานอยู่บนต้นจิวสูงเทียมเขาไกลาส ประดับด้วยเพชรพลอย และเปลือกหอย พระวิศ्वกรรมเป็นผู้สร้างวิมานแห่งนี้ R.G. IV. 40 (Vol. IV. หน้า 197).

บทบาทและลักษณะครุฑ

มหาภารตะและรามายณะกล่าวถึงรูปร่างลักษณะครุฑไว้ดังนี้

ครุฑมีส่วนประกอบของร่างกาย คือ มีขน ปีก จะงอยปากและเล็บอย่างนกทั่วไป แต่อวัยวะแต่ละส่วนของครุฑมีอำนาจเหนืออนกทั้งปวงกล่าวคือ มีรูปร่างใหญ่มหึมาดุจภูเขาร่างกายเป็นไฟอันแรง มีรัศมีโชติช่วงดุจไฟบรรลัยกัลป์ เมื่อออกจากไข่จึงทำให้บังเกิดแสงสว่างไปทั่วทุกทิศ^๑ ความสูงสว่างรุ่งโรจน์แห่งกายครุฑเสมอพระอัคนี^๒ ปีกครุฑเมื่อกางออกกว้างใหญ่ไพศาลดุจประตูเมืองใหญ่^๓ แรงกระพือปีกสามารถบันดาลให้เกิดมหาวาตะ-พัดทำลายป่าให้พินาศในชั่วพริบตา^๔ บรรดาต้นไม้ต่าง เกรงกลัวอำนาจแห่งลมปีกครุฑยิ่งนัก^๕ อำนาจลมปีกของครุฑทำให้มหาสมุทรบังเกิดคลื่นป่วนปั่น^๖ จะงอยปากและเล็บครุฑแหลมคมและแข็งแรงมาก สามารถฉีกร่างศัตรู เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย^๗ ขนครุฑงามเลิศเหนือบรรดานกทั้งปวง จนได้รับการสรรเสริญจากเทวดาทั้งหลาย และตั้งฉายาามครุฑว่า สุปรรณ^๘ บางแห่งว่าครุฑมีปีกสี่ทอง^๙ นัยน์ตาครุฑเป็นประกายเจิดจ้าดุจสายฟ้าแลบ^{๑๐} และเปล่งแววดูร้าย ช่มขวัญฝ่ายปรปักษ์ให้หนีไปสิ้น^{๑๑} ครุฑและเผ่าพันธุ์มีสายตาคี สามารถมองเห็นได้ไกลเกิน

^๑ Mbh. I. 30. 11.

^๒ Mbh. I. 23. 6.

^๓ Mbh. I. 23. 7.

^๔ Mbh. R. I. 209.

^๕ Mbh. VIII. 76. 37, R. III. 25.

^๖ Mbh. I. 29. 39.

^๗ Mbh. I. 28. 18, VII. 14. 60.

^๘ Mbh. I. 32. 7, I. 33. 9.

^๙ Mbh. I. 33. 24.

^{๑๐} R. I. 14. 27.

^{๑๑} Mbh. I. 23. 7.

^{๑๒} R. V. 153.

๑๐๐ โยชน์^๑

มหาภารตะ อาทิบรพ บทที่ ๒๓ ได้บรรยายถึงลักษณะสำคัญของครุฑไว้ว่า ครุฑเป็นนกที่มีพลังกำลังแข็งแรง เนรมิตตนได้ตามความประสงค์ ไปไหนได้ตามปรารถนา และสามารถไปถึงใดที่นั่น ทั้งยังสามารถเรียกกำลังได้ตามความต้องการ^๒

จากลักษณะสำคัญดังกล่าวนี้ มหาภารตะ อาทิบรพ บทที่ ๓๐ ได้บรรยายอนุภาพแห่งครุฑไว้ดังนี้ ครุฑมีลักษณะค้ำเทพเจ้าผู้ท่องเที่ยวไปในท้องฟ้า ทรงไว้ซึ่งอำนาจกำลังและความแข็งแรง เป็นเจ้าแห่งความเร็วของลมหรือใจ รูปร่างใหญ่โตดุจภูเขา เป็นผู้ลงโทษใดที่นั่นที่เหมือนค้ำของพราหมณ์ มีอิทธิอำนาจอันไม่อาจคิดหรือพรรณนาได้ ทำให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลายหวาดหวั่น เป็นที่น่าเกรงขาม รุ่งโรจน์ค้ำพระอัคนี เป็นผู้ซึ่งเทวดา ทานพ และราชาสไม้อาจเอาชนะได้ สามารถผ่าภูเขา ก้อนน้ำในมหาสมุทรและทำลายโลกทั้งหลายได้ คุร่ายเหมือนพระยม^๓

รามณะบางตอนได้กล่าวถึงรูปร่างลักษณะครุฑว่า มีลักษณะกึ่งนก กึ่งมนุษย์ อาทิมียีกอย่างนกแต่มีมือและแขนอย่างมนุษย์ ค้ำมีเรื่องราวปรากฏอยู่ในยุทธกาณฑ์ บทที่ ๕๐ เมื่อพระรามและพระลักษมณ์ถูกศรนาบาศของอินทรชิต ใ้รับบาดเจ็บสาหัสจนสลบไป ครั้งนั้นครุฑได้ช่วยรักษาบาดแผลให้ ลักษณะครุฑจึงจำเป็นต้องมีมือและแขนอย่างมนุษย์ ค้ำมีคำบรรยายตอนนี้ว่า "สุบรรณลูปไ้พระกาคุตสละ" พลาทสวัสดิสรเสริญพระองค์ แล้วเอามือลูบตรงบริเวณที่ใ้รับบาดเจ็บ บาดแผลก็หายทันที"^๔

^๑ R. IV.58.

^๒ Mbh. I.23.6.

kāmarūpaḥ kāmagamaḥ kāmavīryo vihaṅgamaḥ //

^๓ Mbh. I.30.10-14.

^๔ พระรามและพระลักษมณ์ MW. หน้า ๒๖๑.

^๕ R.VI.50.

หริวงค์มักบรรยายลักษณะครุฑเป็นนก แต่มักประดับประดา เครื่องประดับต่าง ๆ เช่น มาลัย สังวาลย์ กุณฑล อย่างมนุษย์ ดังมีคำบรรยายอยู่ในบทที่ ๔๔ ว่า

พระหริ . . . ทรงสุบรรณ พญานกร่างใหญ่ผู้เป็นน้องชายพระอรุณ . . . ผู้คาบนาค
ตัวใหญ่ . . . ประดับกุณฑลงามแวววาว มีขนหลากสีดงาม มีรูปร่างใหญ่เหมือนภูเข
อันอุดมด้วยแร่ต่าง ๆ มีนาคเป็นสังวาลย์ประดับอก มีพลอยประดับ สูงแสงงามดุจแสง
พระจันทร์ ปีกทั้งสองอันมีสีส่นสวยงาม ราวกอนเมฆใหญ่สองกอนตัดด้วยสีรุ้ง ในคราว
สิ้นยุคนั้น ทำให้ครุฑโคตเคนอยู่กลางท้องฟ้า^๑

หริวงค์ บทที่ ๑๐๔ กล่าวถึงรูปร่างลักษณะครุฑไว้อีกตอนหนึ่งว่า "พญาครุฑผู้
ประดับมาลัยทิพย์ ทาน้ำมัน . . . สะพายศรไว้เบื้องหลัง พญานกนั้น มีขนสีทองดูราวภูเข
อันประกอบด้วยแร่ เขาจิกขยุมนาคสีคำไว้ในกรงเล็บ"^๒

ลึงคปุราณะกล่าวถึงลักษณะครุฑและเผ่าพันธุ์ว่า มีขนสีทอง และประดับ เครื่อง
ประดับชนิดต่าง ๆ^๓

บทละคร เรื่องนาคานันตะ บรรยายรูปร่างครุฑว่า "ท้องฟ้ามีดมิดเพราะปีกอัน
ใหญ่โตของเขา ร่างกายซึ่งมีรัศมีสุกปลั่งของเขา ทำให้ทั่วจักรวาลสว่างจ้าเหมือนมีแสง
แรงโรจน์ของดวงอาทิตย์ถึง ๑๒ ดวง"^๔

เนื่องจากครุฑเป็นนกที่มีรูปร่างใหญ่โตมาก มีปีก เล็บและจะงอยปากแข็งแรง
ประกอบกับมีคุณสมบัติพิเศษ คือ เนรมิตกายได้ตามปรารถนา เรียกกำลังได้ตามความต้อง
การ และบินเร็วจะไปที่ใดสามารถไปถึงได้ทันที ด้วยอำนาจดังกล่าวนี้ เป็นเหตุให้ครุฑมี
บทบาทเกี่ยวข้องกับการสู้รบ ปราบปรามปัจเจกมิตรและการปฏิบัติหน้าที่เป็นพาหนะ ในที่นี้ผู้

^๑ Manmatha Nath Dutt, trans., Harivamsha, p.187.

^๒ ibid., p.443.

^๓ The Līnga-Purāṇa, trans., A Board of Scholars, (Delhi :
Motilal Banarsidass, 1973), VI : 406.

^๔ Śrī - Harsha - Deva, Nāgānanda, trans. by B.Hale Wortham,
(London : George Routledge & sons, n.d.), p.74.

วิจัยจะกล่าวถึงบทบาทครุทในฐานะลูก ในฐานะพาหนะของพระวิษณุและในฐานะพาหนะของบุคคลอื่น

ในฐานะลูก มหาภารตะ อาทิบรพ บทที่ ๒๗-๓๓ ได้กล่าวถึงวีรกรรมอันน่าสรรเสริญของครุท ในฐานะลูกผู้เปี่ยมด้วยความกตัญญู ทำศึกชิงน้ำทิพย์บนสวรรค์ เพื่อให้มารดาให้เป็นอิสระพ้นจากสภาพความเป็นทาสของนางกัทรูและนาคทั้งพัน ที่มาของการทำศึกชิงน้ำทิพย์ปรากฏอยู่ในมหาภารตะ อาทิบรพ บทที่ ๑๖ และ ๒๗ เก็บความโดยย่อได้ดังนี้

นางวินตาและนางกัทรูได้รับพรจากพระกัศยปพรหมฤๅษีประจำชาติผู้เป็นสามี โดยนางกัทรมีลูกเป็นนาคมีฤทธิ์เดชเสมอกันจำนวน ๑๐๐๐ ตัว ส่วนนางวินตามีลูกเพียงสองตน ได้แก่ พระอรุณและครุทนกลผู้มีฤทธาานุภาพเหนือนาคทั้งปวง ขณะที่ลูกของนางวินตาก็ยังเป็นฟองไข้อยู่ในน้ำ นางได้ทูปฟองไข่ฟองหนึ่งก่อนกำหนด เป็นเหตุให้พระอรุณร่างกายพิการ นางวินตาก็ถูกพระอรุณสาปให้ถึงความวิบัติ โดยทำให้นางแพ้นนางกัทรูในการทลายสีม้อจฺจฺไฉศรพ (อฺจฺจฺไฉศรพ)^๒ ต้องตกเป็นทาสรับใช้นางกัทรูและนาคทั้งพันตัว ครุทมีความสงสารมารดาจึงนึก จึงคิดช่วยเหลือมารดาของตนด้วยการตกลงตามข้อเสนอของนาคว่า ตนจะชิงน้ำทิพย์ของพระอินทร์มาไถ่มารดา

^๑ มหาภารตะใช้คำ "โสสม และ "อมฤต" เป็นความหมายเดียวกัน ผู้วิจัยแปลคำ "โสสม" และ "อมฤต" ว่า น้ำทิพย์

^๒ ม้าอฺจฺจฺไฉศรพเป็นม้างามมาก มีกำลังหาที่เปรียบมิได้ เกิดขึ้นเมื่อครั้งกวนเกษียรสมุทร (คุนารายณ์อวตารปางที่ ๒ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖) ต่อมาได้เป็นม้าทรงของพระอาทิตย์ นางวินตาและนางกัทรูพนันทายชนม้ว่าเป็นสีอะไร นางวินตาทายว่า ชนม้ อฺจฺจฺไฉศรพสีชาวบริสุทธ์ นางกัทรูทายว่า หางม้ามี่ขนสีคำแซม ตกกลางคืนนางกัทรูได้บังคับพวกนาคลูกของนางให้เนรมิตคนเป็นชนม้สีคำแซมอยู่บริเวณทาง ค้วยเหตุนี้เมื่อไปดูม้าอฺจฺจฺไฉศรพเวลาเช้า นางวินตาก็แพ้นนต้องตกเป็นทาสของนางกัทรูและพวกนาค เป็นเหตุให้ครุทต้องตกเป็นทาสไปด้วย D. หน้า ๓๒๔, Mbh.R.I.17, I.20, I.22, I.23.

ต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะได้วิจัยถึงบทบาทครุฑในการทำศึกชิงน้ำทิพย์บนสวรรค์ ตามที่ปรากฏเรื่องราวอยู่ในมหากาพย์ อาทิบรรพ บทที่ ๒๑ - ๓๓

ศึกชิงน้ำทิพย์บนสวรรค์ เมื่อพิจารณาเรื่องราวการชิงน้ำทิพย์บนสวรรค์ ของครุฑตามที่ปรากฏในอาทิบรรพนี้ มองเห็นได้ชัดว่า กวีมุ่งจะแสดงความยิ่งใหญ่ และประกาศเกียรติคุณของครุฑให้เป็นที่ประจักษ์ ในขณะที่เดียวกันพระอินทร์ซึ่งเคยได้รับยกย่องว่า เป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดาคดีสมัยพระเวหนั้น ในสมัยต่อมา ความนิยมยกย่องได้เสื่อมลง จึงจะเห็นได้จากวรรณคดีสมัยมหากาพย์ ได้สร้างเรื่องราวของเทพเจ้าองค์อื่นคือ พระวิษณุ ให้มีความยิ่งใหญ่เหนือกว่า ฤทธิ์อำนาจของพระอินทร์เริ่มเสื่อมลง ก็มีเรื่องราวปรากฏในบทที่ ๓๑ ว่า พระอินทร์คูหมื่นฤๅษีวาลชิลยะ ด้วยการชนพื้นแล้วก้าวข้ามศีรษะหมู่อุษีเหล่านั้นไป เป็นเหตุให้บรรดาฤๅษีวาลชิลยะโกรธถึงกับบำเพ็ญตบะ เพื่อจะสร้างพระอินทร์อีกองค์หนึ่งขึ้นมา เพื่อปราบความทะนงของพระอินทร์องค์เดิม แต่พระกัศยปพรหมฤๅษีขอร้องให้สร้างพระอินทร์มีชาติเป็นนกขึ้นแทนเสีย พระอินทร์ซึ่งมีชาติเป็นนกนี้คือครุฑนั่นเอง ลักษณะของพระอินทร์องค์ใหม่คือครุฑ เป็นไปตามบทสาธยายมนตร์ของหมู่อุษีวาลชิลยะคือ

ฤๅษีมัจจุประสงค์แรงกล้าว่า ขอจงบังเกิดพระอินทร์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งทวยเทพอีกองค์หนึ่งให้เป็นผู้มีกำลังไคตามความประสงค์ ไปไหนไคตามปรารถนา และเป็นที่หวาดหวั่นของเทวราชา ด้วยผลแห่งอำนาจตบะของพวกเรา จงบังเกิดผู้ยิ่งใหญ่เหนือกว่าพระอินทร์ในคานความกลาหาญ เป็นผู้มีความแข็งแรง ไปเร็วคังใจและนาเกรงกลัว^๒

บทบาทที่สำคัญที่สุดของครุฑในการทำศึกชิงน้ำทิพย์ครั้งนี้คือ การต่อสู้กับทวยเทพผู้อารักขามอน้ำทิพย์ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า กวีมุ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นนักรบที่สามารถของครุฑเป็นสำคัญ ดังจะเห็นได้จากข้อเสนอของนาค เมื่อครุฑถามถึงการได้มารดาให้พัน

^๑ พระอินทร์

^๒ Mbh. I.31.13-14.

kā mavīryaḥ kā magamo devarājabhayapradāḥ /
indro' nyaḥ sarvadevānāṃ bhaved iti yatavrataḥ //
indrāc chatagaṇaḥ śaurye vīryaṃ caiva manojavaḥ /
tapaso naḥ phalenādyā dāruṇaḥ sambhavatviti //

จากความเป็นทาส นาคบอกครุฑว่า "ดูก่อน ท่านผู้เที่ยวไปในอากาศ จงนำน้ำทิพย์มาให้ ด้วยกำลังของท่าน จากนั้นท่านจึงจะพ้นจากความเป็นทาส"^๑

เรื่องที่ครุฑจะบินขึ้นไปชิงน้ำทิพย์บนสวรรค์ มิได้เป็นความลับสำหรับทวยเทพ เพราะนอกจากจะเกิดลางร้ายขึ้นบนสวรรค์เป็นการบอกเหตุล่วงหน้าให้พระอินทร์ และทวยเทพทราบแล้ว พระพหูสัทก็ยังคงได้ระบุถึงตัวการสำคัญให้พระอินทร์ทรงทราบด้วยว่า "พญานกผู้เป็นบุตรของพระกัศยปมุนีและนางวินตา เป็นผู้มีพลังและจำแลงกายได้ตามปรารถนา จะเข้ามาชิงน้ำทิพย์"^๒

นอกจากจะทูลให้ทราบถึงผู้เป็นศัตรูแล้ว พระพหูสัทก็ยังทูลถึงความสามารถของครุฑให้พระอินทร์ตระหนักว่า "สิ่งทั้งปวงแม้ผู้ใดไม่อาจทำได้สำเร็จ พญานกผู้มีพลังเป็นเลิศ จะทำได้สำเร็จ จะเป็นผู้สามารถชิงน้ำทิพย์ไปได้"^๓

เมื่อพระอินทร์ทรงทราบล่วงหน้าว่า จะมีข้าศึกตัวจกจากมาชิงน้ำทิพย์ จึงเตรียมพร้อมรับสถานการณ์อย่างเต็มกำลังอัตราศึกคือ

ทวยเทพทั้งหลายต่างแต่งกายรัดกุม หุ้มเกราะต่าง ๆ คือ เกราะทอง เกราะไพฑูรย์ ที่มีค่าอันประมาณมิได้ และเกราะทำด้วยหนังสัตว์ที่เหนียว ต่างถือศาสตราวุธต่างๆ อันนับจำนวนมิได้ ล้วนมีรูปร่างน่าสะทึงกลัว อาวุธเหล่านี้ลับจนคมกริบ และซัดจนเป็นประกายไฟกรุ่นควยควัน ศัสตราวุธทั้งปวงนี้ไต่แก จักร กระบองเหล็ก ศรีศูล ขวาน

^๑ Mbh. I.27.16.

... tam abruvan sarpā āharāmṛtam ojasā /
tato dāsyād vipramokṣo bhavitā tava khecara //

^๒ Mbh. I.30.41.

Kaśyapasya munoh putro vinatāyāś ca khecaraḥ /
hartuṃ somam abhiprāpto balavān kāmārūpadhrk //

^๓ Mbh. I.30.42.

samartho balinām śreṣṭho hartuṃ somam vihaṃgamah /
sarvaṃ sambhāvayamyasmin na sādhyam pi sādhyet //

หอก ศร เหล็ก หอกชัศ และคทา^๑

การที่พระอินทร์และทวยเทพเตรียมศัสตราวุธไว้พร้อมสรรพ คอยอารักขาหมอน้ำทิพย์อยู่เช่นนี้ ย่อมเป็นการยากยิ่งที่ครุฑจะฉวยเอาหมอน้ำทิพย์ไปให้นาคได้โดยง่าย ครุฑจะต้องผ่านการสู้รบอย่างทรหดกับทวยเทพ ซึ่งน่าที่ครุฑจะถูกสังหารด้วยศัสตราวุธของทวยเทพเสียมากกว่า ทั้งนี้ เพราะขณะที่พระอินทร์และทวยเทพ ซึ่งมีจำนวนมากเหลือคณานับ เตรียมศัสตราวุธไว้พร้อมเพื่อรับมือครุฑนั้น ครุฑเพียงแต่เตรียมพร้อมค้ำก้างกาย โดยมุ่งบริโภคอาหารให้พอเพียง ครุฑบอกกับมารดาว่า "ลูกจะไปเอาหมอน้ำทิพย์ ต้องการกินให้อิ่ม แม่แนะนำลูกด้วยเถิด"^๒

ครุฑยังได้ขอคำแนะนำเพิ่มเติมจากพระกัศยปผู้เป็นบิดาว่า "ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โปรดแนะนำอาหารอื่นให้ลูกด้วยเถิด ลูกควรกินอาหารใดจึงจะแข็งแรงพอที่จะสามารถไปชิงน้ำทิพย์มาได้ด้วยกำลัง"^๓

^๑ Mbh. I.30.46-49.

dhārayanto vicitrāṇi kañcanani manasvinaḥ /
kavacāni mahārḥāni vaidūryavikṛtāni ca //
carmāṇy api ca gātreṣu bhānumanti dṛḍhāni ca /
vividhāni ca śastrāni ghorarūpaṇy anekaśaḥ //
śitatikṣṇāgradhārāṇi samudyamya surottamāḥ /
savisphuliṅgajvālāni sadhumāni ca sarvaśaḥ //
cakrāṇi pariḥamś caiva trisūlāni paraśvadhān /
śaktiś ca vividhās tikṣṇaḥ karavālāmś ca nirmalān //

^๒ Mbh. I.28.1.

gacchāmy amṛtam āhartuṃ bhakṣyam icchāmi veditum //

^๓ Mbh. I.29.12.

... bhakṣyaṃ tvam aparaṃ bhagavan pradiśasva me /
yad bhuktvāmṛtam āhartuṃ samarthaḥ syāmahaṃ...//

หลังจากกินอาหารอิ่มแล้ว ครุฑก็บินไปสู่เทวโลก การสู้รบประจัญบานระหว่าง
ครุฑกับทวยเทพก็เริ่มขึ้น และดำเนินไปอย่างดุเดือด ทวยเทพเข้าพิทักษ์หมอน้ำทิพย์ และ
พยายามต่อต้านมิให้ครุฑเข้าไปในบริเวณที่เก็บหมอน้ำทิพย์ได้ จึงถูกครุฑทำร้ายด้วยปีก เล็บ
และจะงอยปากจนบาดเจ็บ โลหิตไหลนองพื้นสวรรค์ ในที่สุดทวยเทพก็พ่ายแพ้ครุฑอย่าง-
สิ้นเชิง ดังมีคำบรรยายว่า "บรรดาสาธยะและคนธรรพ์หนีกระเจิงไปสู่ทิศตะวันออก เทพ
คณะวสุและคณะรุทรหนีลงทิศใต้ เทพคณะอาทิตย์หนีไปทิศตะวันตก และพระอัศวินเทพฝาแฝด
หนีไปสู่ทิศเหนือ"^๑

การที่ครุฑเพียงผู้เดียว สามารถพิชิตทวยเทพเป็นจำนวนมากมาได้นั้น ถ้ามอง
อย่างผิวเผินออกจะเป็นเรื่องเหลือเชื่อ และเป็นชัยชนะอย่างปาฏิหาริย์มากกว่า แต่ถ้า
พิจารณากันอย่างลึกซึ้งจะเห็นได้ว่าผู้แต่งได้สร้างเหตุการณ์ในเรื่อง ให้มีเหตุผลเพียงพอที่
ครุฑจะชนะทวยเทพได้ ในที่นี้ผู้วิจัยจะยกมาพิจารณาให้เห็นโดยจะแยกกล่าวเป็น ๒ ประเด็น
คือ

๑. ในค่านิยมประสังข์ของการต่อสู้ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบจุดประสงค์ของ
การต่อสู้ระหว่างครุฑกับทวยเทพ เห็นได้ชัดว่า ครุฑมีจุดประสงค์แรงกล้าและตั้งใจแน่วแน่ที่
จะต้องต่อสู้ซึ่งน้ำทิพย์มาไถ่มารดาและตนเองให้จงได้ ทั้งนี้เพราะสภาพธรรมชาติของครุฑ
เป็นนก ย่อมชอบอิสระ จะไปไหนก็ได้ตามใจปรารถนา ทั้งยังแข็งแรงมีรูปร่างใหญ่โตน่า
ที่จะมีอำนาจอยู่ในตัว การที่ต้องมาอยู่ในอาณัติของนาคซึ่งมีฤทธิ์เดชน้อยกว่าตนนั้นเป็นเรื่อง
ที่ไม่อยู่ในวิสัยที่ครุฑจะอดทนอยู่ได้นาน ดังจะเห็นได้จากการที่ครุฑถามมารดาของตนอย่าง-
คับแค้นใจว่า "แม่จ๋า ทำไมลูกจึงต้องปฏิบัติตามคำสั่งนาคด้วยเล่า"^๒

^๑ Mbh. I.32.16-17.

sādhyāḥ prācīm sagandharvā vasavo dakṣiṇaṃ diśam /
prajagmuḥ sahita rūdraḥ patagendrapradharṣitāḥ //
diśam prācīm ādityā nāsatyāv uttarām diśam /

^๒ Mbh. I.27.12.

kiṃ kāraṇaṃ mayā mātāḥ kartavyaṃ sarpabhāvitam //

เมื่อได้รับข้อเสนอของนาคในอันที่ครุฑจะไต่พันไปจากสภาพทาส ซึ่งเป็นภาวะอัน
คนไม่พึงปรารถนา ครุฑย่อมจะมีพลังผลักดันให้มุ่งมั่นทำงานอย่างถวายชีวิต ด้วยมองเห็น
อิสรภาพของตนเป็นรางวัลที่มีค่าใหญ่ยิ่งที่สุดในขั้นปลาย นอกจากจะมีแรงกระตุ้นให้กล้าเข้า
ต่อสู้ซึ่งชัยกับทวยเทพแล้ว ครุฑยังได้พรอันเป็นสิริมงคลจากมารดาและบิดา ซึ่งช่วยบำรุง
ขวัญและกำลังใจให้ดียิ่งขึ้น นางวินดาให้พรบุตรว่า

ขอพระมารุตจงปกปักรักษาปีกทั้งสองของลูก ขอพระจันทร์และพระอาทิตย์ จงปกป้อง
เบื้องหลัง พระอัคนิจงพิทักษ์ศีรษะ และพระวสุจุมครอรังการกายของลูก โดย
ตลอด ลูกอนลูกรัก แม่เองขอรวมกับเทวดังกล่าว อวยพรให้ลูกโชคดี และประสบ
ความสำเร็จ แมจะนั่งอยู่ที่นั่นตลอดเวลาเพื่อภาวนาให้ลูกประสบชัยชนะ จงเดินทาง
โดยปลอดภัย บรรลุผลสำเร็จตามประสงค์เถิด^๑

พระกัศยปพรหมฤๅษีประจำบึงกระทำพิธีบูชา พร้อมทั้งอวยพรครุฑผู้เป็นบุตร โดย
อาศัยอำนาจพระเวทเป็นหลักว่า

ในการทำสงครามต่อสู้กับเทวดทั้งหลาย ขอมงคลจงเกิดแก่เจ้า ลูกอน เจ้าผู้เกิดจาก
ฟองไข ขอภาชนะอันบรรจุน้ำเต็มเปี่ยม พรหมและโคทั้งหลายอันอวยพรแก่เจ้า
ลูกอนเจ้าผู้มีกำลังมาก เมื่อเจ้าสู้รบกับทวยเทพในสงคราม ขอสิ่งเหล่านี้คือฤๅษี
ยชุรเวท สามเวท หนุ่ยชัย เนยใส ขออำนาจลึกลับทั้งปวง และพระเวททั้งปวง
นี้จงเป็นกำลังของเจ้า^๒

^๑ Mbh. I.28.14-16.

pakṣau te mārutaḥ pātu candrasūryau ca pṛṣṭhataḥ //
śiraś ca pātu vahnis te vasavaḥ sarvatas tanum /
ahaṃ ca te sadā putra śāntisvastiparāyaṇā //
ihāsīnā bhaviṣyāmi svastikāre ratā sadā /
ariṣṭaṃ vraja panthānaṃ putra kāryārthasiddhaye //

^๒ Mbh. I.29.33-36.

yudhyataḥ saha devais te yuddhe bhavatu maṅgalaṃ //
pūrṇakumbho dvijā gāvo yac cānyat kiṃcid uttamam /
śubhaṃ svastyayaṇaṃ cāpi bhaviṣyati tavaṇḍaja //
yudhyamānasya saṃgrāme devaiḥ sārḍhaṃ mahābala /
ṛco yajūmsi sāmāni pavitrāni havīṃsi ca //
rahasyāni ca sarvāni sarve vedās ca te balam /

ทางฝ่ายทวยเทพนั้น มิได้มีความตั้งใจจะสู้รบมาก่อนเลย ที่ต้องเตรียมอาวุธและ
กำลังพลไว้พร้อมนั้น เป็นเพียงเพื่อป้องกันมิให้ครุฑซึ่งนำทิพย์ไปได้ ความมุ่งมั่นในการสู้รบ
จึงมีน้อยกว่าครุฑ ในขณะที่ฝ่ายครุฑมีจุดประสงค์อย่างแรงกล้า มีแรงผลักดันที่จะเข้าชิงชัย
มีขวัญและกำลังใจทำให้อีกheimพร้อมที่จะสู้รบนั้น ฝ่ายทวยเทพกลับประสบลางร้ายและทราบ
คำทำนายผลการสู้รบว่าจะเป็นฝ่ายปราชัย สิ่งเหล่านี้ จึงบั่นทอนขวัญและกำลังใจ ให้ครัน-
คร้ามที่จะต่อสู้กับครุฑ มีบทบรรยายกลางบอกเหตุลวงหน้าในเทวโลกไว้ดังนี้

ลางร้ายทั้งหลายเริ่มปรากฏแก่หมู่เทพ คือ วัชระอันเป็นที่โปรดปรานของพระอินทร์ลูก
เป็นไฟเพราะความกลัว ก่อนไฟสวรรค์กลุโพลงและเป็นควันกรุ่นตกลงจากท้องฟ้า อาวุธ
ทั้งปวงของทวยเทพมีพระวสุ พระรุทร พระอาทิตย์ สำธยะ มฤตและคณะเทพอื่น ๆ
เกิดกระทบตอสู้กัน ลางร้ายนี้มีไคเคยปรากฏมาก่อน แมในสงครามระหว่างเทวดากับ
อสูร บังเกิดมีพายุ ฟ้าคำรน และอุกกาบาตตกเป็นจำนวนนับพัน เทพผู้เป็นใหญ่แห่ง
ทวยเทพคือพระอินทร์ต้องหลั่งโลหิต มาลัยทรงของเทพทั้งหลายหมนหมอง และเคษานุ-
ภาพของเทวดาก็เสื่อมลงด้วย เมฆบอเหตุร้ายกลืนตัวเป็นหยดเลือดตกลงมาอย่าง
หนัก ผุ่นทั้งหลายจับมงกุฎทรงของเทพทั้งหลายไหม้คว่ำไป^๑

^๑ Mbh. I.30.32-38.

prāvāntantātha devānāmutpata bhayaśamsināḥ /
indrasya vajraṃ dayitaṃ prajajvāla bhayāt tataḥ //
sadhūmā nyapatat sārçir divolkā nabhasāś cyutā /
tathā vasunāṃ rudrānamādityānāṃ ca sarvaśaḥ //
sādhyānāṃ marutāṃ caiva ye cānye devatā gaṛāḥ /
svaṃ svaṃ praharaṇaṃ teśāṃ parasparaṃ upādravat //
abhūta pūrvam saṃgrāme tadā devāsura'pi ca /
vavur vātāḥ sanirghātāḥ petur ulkāḥ sahasraśaḥ //
nirabhram eva cākāśam prajagarja mahāsvanam /
devānāmapi yo devaḥ so'pyavarṣata śonitam //
mamlur mālyāni devānāṃ neśus tejāṃsi caiva hi /
utpātameghā raudrāś ca vavṛṣuḥ śonitam bahu //
rajaṃsi mukuṭāny eśāṃ utthitāni vyadharsayan /

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เมื่อประจันหน้ากับครุฑ เทวดาทังปวงจึงมีสภาพดังกล่าวบรรยาย
นี้ "ลำดับนั้น เทวดาทังหลายเห็นครุฑมีพละานุภาพมหิมาปานนั้น ก็กลัวจนตัวสั่น ต่างจับอาวุธ
ฟาดฟันกันเอง"^๑

จากเรื่องราวเท่าที่ยกมาข้างต้นนี้ พอจะกล่าวได้ว่าครุฑชนะทวยเทพ เพราะมี
ขวัญและกำลังใจดีกว่า

๒. ในด้านความสามารถในการสู้รบ แม้ว่าทวยเทพจะเตรียมพร้อมด้านกำลังพล
และกำลังอาวุธไว้อย่างเต็มที่ ครั้นถึงคราวสู้รบกับครุฑจะสามารถพิชิตครุฑได้ก็หาไม่ มีข้อ
ความหลายตอนแสดงให้เห็นว่าถึงครุฑจะมีเพียงปีก จะงอยปากและเล็บเป็นอาวุธประจำตัว
ก็ยังสามรถประสพชัยชนะได้อย่างงดงาม ทั้งนี้ก็เพราะความสามารถและมีชั้นเชิงในการสู้
รบเหนือกว่าทวยเทพกล่าวคือ มีความเฉลียวฉลาดในการสู้รบ มีปฏิภาณในการแก้ไข สถาน
การณ์ระหว่างสู้รบได้ทันที่ โดยใช้คุณสมบัติพิเศษที่มีอยู่ในตัว ทั้งยังมีความแคล่วคล่อง
ว่องไวต่อสู้อย่างรวดเร็วยิ่งนัก ดังปรากฏเรื่องราวในมหาภารตะ อาทิบรรพ บทที่ ๓๒
ตอนหนึ่ง เมื่อพญานกมองเห็นทวยเทพตกใจ กลัวอำนาจของตนจนขาดสติ ถึงกับจับอาวุธ
ฟาดฟันกันเองคั้งนั้นแล้ว ครุฑก็ฉวยโอกาสนั้นพิชิตก็อย่างรวดเร็วทันที คั้งมีคำบรรยาย
ตอนนี่ว่า "เกามนะ"^๒ เทพองค์หนึ่งซึ่งอรักขาน้ำทิพย์ เป็นผู้มีความมั่นใจไม่อาจประมาทได้
รุ่งโรจน์คู่จประกายไฟและกล้าหาญเป็นที่ยิ่ง ถูกครุฑสังหารด้วยการใช้ปีก จะงอยปากและ
เล็บทำร้ายจนตายอยู่ในที่รบ ในเวลาอันรวดเร็วไม่มีใครเสมอเหมือน"^๓

^๑ Mbh.I.32.2.

tam dr̥ṣṭvātibalam caiva prākamyanta surās tataḥ /
parasparam ca pratyaghnan sarvapraharaṇāny uta //

^๒ โมเนียร์-โมเนียร์ วิลเลียมส์ อธิบายว่าเป็นชื่อของพระวิศ्वกรรมัน MW. หน้า ๑๖๘.

^๓ Mbh.I.32.3-4.

tatra cāsīd ameyātma vidyudagnisamaprabhaḥ /
bhaumanah̄ sumahāvīryah̄ somasya parirakṣitā //
sa tena patagendrena pakṣatuṇḍanakhakṣataḥ /
muhūrtam atulam̄ yuddham̄ kṛtvā vinihato yudhi //

การที่ครุฑประเคิมช่วยด้วยการสังหารเกามณะ เทพผู้สามารถมือเยี่ยมของสวรรค์นี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เป็นวิธีดำเนินกลยุทธ์อันชาญฉลาดยิ่งนัก เท่ากับเป็นการช่วยเหลือเทวดาทั้งหลายซึ่งมีฝีมือสู้รบค้อยกว่าเกามณะ ให้อาณาจักรวันครันคร้าม อาณาภพครุฑยิ่งขึ้น

ข้อที่ผู้วิจัยมองเห็นอีกข้อหนึ่งคือ ครุฑมีวิธีการต่อสู้อันแยบคาย เมื่อเผชิญกับศัตรูจำนวนนับไม่ถ้วนที่มีอาวุธร้ายแรงครบมือ ถ้าเม่นครุฑจะจู่โจมเข้าใส่ซึ่ง ๆ หน้า ย่อมจะต้องเปลืองพลัง เสียทีแก่ศัตรูอย่างแน่นอน แต่ครุฑดำเนินการต่อสู้ด้วยวิธีอื่น คือ

พญานกผู้เคลื่อนไหวไปในอากาศด้วยลมกวักจากปีก ก็บินคาลูให้เกิดพายุใหญ่พัดฝุ่นฟุ้งคลบทั่วทั้งสวรรค์มืดคลุ้มไปควยฝุ่น เทวดาทั้งหลายถูกฝุ่นซัดอย่างแรงถึงแก่มุทสดีสมประดี เทพผู้อารักขานำทัพถูกฝุ่นซัดมองไม่เห็นสิ่งใด เมื่อสถานการณ์เป็นไปเช่นนั้น ครุฑก็ตรงเข้าทำร้ายทวยเทพควยปีกและจะงอยปาก^๑

ด้วยวิธีการดังกล่าวนี้ นับเป็นนโยบายอันอันชาญฉลาดแก่ครุฑหลายประการคือ ทำให้บริเวณที่รบมืดคลุ้ม ช่วยกำบังครุฑให้รอดพ้นจากการโจมตีด้วยอาวุธร้ายแรงประการหนึ่ง ทำให้ฝ่ายปรปักษ์บังเกิดทุกข์เวทนาจากการถูกฝุ่นซัดอีกประการหนึ่ง และประการสำคัญคือเป็นโอกาสอันดียิ่งที่ครุฑจะได้เข้าจู่โจมทำร้ายฝ่ายตรงข้ามให้บาดเจ็บล้มตายได้โดยสะดวกง่ายดาย ทั้งยังช่วยบั่นทอนจำนวนปัจเจกมิตรให้ลดน้อยลงด้วย เห็นได้ชัดว่า ครุฑเป็นนักรบที่มีสติปัญญาเฉียบแหลมยิ่งนัก รู้จักใช้คุณสมบัติประจำตัวให้เป็นประโยชน์ในการต่อสู้ แม้พระอินทร์จะมีรับสั่งให้พระมารุตแก้ไขสถานการณ์ด้วยการพัดฝุ่นกระจายไปจนสามารถมองเห็นครุฑได้ถนัด ต่อจากนั้นก็ช่วยกันซัดอาวุธเข้าใส่ครุฑ หมายเผด็จศึกครั้งนี้ให้สิ้นสุดไปโดยเร็ว แต่ครุฑหายอมเปิดโอกาสให้ฝ่ายทวยเทพทำร้ายได้โดยง่ายไม่ พญานกผู้สามารถ แก้ไข

^๑ Mbh. I. 32. 5-7.

rajaś coddhūya sumahat pakṣavātena khecaraḥ /
kṛtvā lokān nirālokams tena devān avākīrat //

tenāvakīrṇā rajasā devā moham upāgaman /
na caivam dadṛśus' channā rajasāmṛtarakṣinah' //

evam samloḍayāmāsa garuḍas tridivālayam /
pakṣatunḍaprahārais tu devān sa vidadāra ha //

สถานการณ์ใดที่หนึ่งทั้งนี้ และตอบโต้เทวดาทั้งหลายด้วยวิธีการของนักรบผู้มีปฏิภาณล้ำเลิศคั่ง
คำบรรยายต่อไปนี้

ครุฑผู้มีพละนาภพ ผู้ซึ่งหมู่เทพมุงประหัตประหารก็แผ่ครอง เสียงดังปานเสียงคำรูนแห่ง
มหาเมฆในเวหา ยังสัตว์ทั้งหลายให้ตื่นตระหนก แล้วพญาปักษีผู้มีกำลังกล้า ผู้มาฝ่าย
ปักษ์ก็โบยบินสู่เบื้องบน พลังกระพือปีกลอยตัวอยู่กลางหาว เหนือเทวดาทั้งปวงทวย
เทพผู้มีเกราะหุ้ม พร่อมทั้งพระอินทร์ต่างระคมกำลัง เขาโจมตีพญานกรอบทิศ ด้วยศัส-
ตราวุธต่าง ๆ มีสามงาม หอก คุล คุล คทา ศรเพลิงและจักรไฟ พญาปักษีถูกศัสตราวุธ
นานาชนิดของ เทวดาซัดสาธิตเขาใส่โดยรอบเช่นนั้น จะหวาดหวั่นก็หาไม่ เขาทำการ
ต่อสู้ เสียงดังกึกก้องกัมปนาท พญาไวณยเดชะผู้มีรัศมีสุกปลั่งราวจะเผาไหม้ พง เขา
กระแทกเทวดาทั้งหลายโดยรอบด้วยปีกและอก พร่อมกับจิกตีด้วยอาวุธ คือ เล็บและ
จะงอยปาก ครั้นนั้นทวยเทพถูกครุฑทำร้ายถึงแก่โลหิตอาบราวง ก็สิ้นฤทธิ์หนีกระเจิงไป^๑

คราวที่เผชิญกับไฟสวรรค์ที่ลุกโชติช่วงห้อมล้อมหมอน้ำทิพย์ พญาครุฑสามารถบิน
ผ่านคานไฟสวรรค์ไปได้ด้วยสติปัญญาอันเฉียบแหลม และมีปฏิภาณเป็นเลิศ ด้วยการใช้คุณสมบัติประจำตัวคือการ เนรมิตตนเอง เพื่อแก้ไขสถานการณ์ในเวลารวดเร็ว มีคำบรรยาย
ตอนนี้ว่า

^๑ Mbh.I.32.10-15.

nanādoccaih sa balavān mahāmegha ivāmbare /
vadhya mānaḥ suragaṇaiḥ sarvabhūtāni bhīṣayan //
utpapāta mahāvīryaḥ pakṣirāṭ paravīrahā /
samutpatyāntarīkṣasthaṃ devānāmupari sthitam //
varmaṇo vibudhāḥ sarve nānāśāstrair avākiran /
paṭṭisaiḥ paridhaiḥ sūlair gadābhiś ca savāsavāḥ //
kṣuraprair valitaiś cāpi cakrair ādityarūpibhiḥ /
nānāśāstravisargais tair vadhya mānaḥ samantataḥ //
kurvan sutumulaṃ yuddhaṃ pakṣirāṇ na vyakampyata /
nirdahann iva cākāso vainateyaḥ pratāpavān /
pakṣābhyāmurasā caiva samantād vyākṣipat surān //
te vikṣiptās tato devā dudruvur garuḍārditāḥ /
nakhatuṇḍakṣatās caiva susruvuh śoṇitam bahu //

ลำดับนั้นพญาครุฑผู้เรืองนามก็เนรมิตคนใหม่ปากถึง ๔๑๐๐ ปาก แล้วพญานกผู้บินเร็วก็บินไปด้วยความเร็วสูงอมน้ำมาทั้ง ๔๑๐๐ ปาก และบินกลับมาอย่างรวดเร็ว พญานกผู้ปราบอมิตรก็ดับไฟอันโชติช่วงนั้นด้วยน้ำ ครั้นดับไฟแล้วพญานกผู้มีฉายาว่า บัศตรรณ (ปศุตรรณ) ประรณนาจะเข้าไปในที่เก็บน้ำทิพย์ ก็เนรมิตกายใหม่ขนาดเล็กลง^๑

ความเป็นผู้มีสติปัญญาเฉียบแหลม และสามารถแก้ไขสถานการณ์ได้รวดเร็วนี้เอง เมื่อพญาครุฑเผชิญกับค่านารักษ์ขาน้ำทิพย์อีกค่านหนึ่ง ตรงบริเวณทางเข้าสู่สถานที่เก็บน้ำทิพย์ ค่านนี้เทวดาสร้างเป็นงจักรมีซี่คมกริบ และหมุนผัดผันอยู่ตลอดเวลา ผู้ใดผ่านเข้าไปเพื่อจะขโมยน้ำทิพย์ ซี่จักรอันคมกริบก็จะตัดผู้นั้นขาดทันที แต่พญาครุฑผู้เก่งกาจก็สามารถผ่านงจักรมหากษ์ไปได้อย่างปลอดภัย โดยอาศัยการเนรมิตตนเอง ดังมีคำบรรยายว่าดังนี้ "พญานกผู้เคลื่อนไปในอากาศ สังเกตเห็นช่องระหว่างซี่จักร ก็เนรมิตกายให้เล็กลง แล้วบินผ่านช่องระหว่างซี่จักรนั้นเข้าไปในเวลารวดเร็ว"^๒

ก่อนที่ครุฑจะชิงน้ำทิพย์บนสวรรค์ไปได้ ครุฑยังต้องเผชิญกับผู้อารักษ์ขาน้ำทิพย์ค่านสุดท้าย แต่พญานกก็สามารถขจัดศัตรูค่านนี้ได้ด้วยปฏิภาณ สติปัญญาอันฉลาดเฉลียว และการปฏิบัติการรู้โจมแบบสายฟ้าแลบ ข้อความตอนหนึ่งในมหาภารตะ อาทิบรพ บทที่ ๓๓ ได้บรรยายเหตุการณ์ไว้อย่างน่าตื่นตะลึงว่า

^๑ Mbh. I.32.24-25.

tato navatyā navatīr mukhānām
kṛtvā mahātmā garuḍas tarasvī /
nadiḥ samapiya mukhais tatas taiḥ
susīghram āgamyā punar javena //

jvalantamagniḥ tam amitratāpanaḥ
samāstarat pattraratho nadībhiḥ /
tataḥ pracakre vapur anyad alpaḥ
praveṣṭukāmo'gnimabhiprasāmya //

^๒ Mbh. I.33.4.

tasyāntaram sa dr̥ṣṭvaiva paryavartata kḥecaraḥ /
arāntareṇābhyapatat saṃkṣipyāṅgaḥ kṣaṇena ha //

ภายในแห่งกรุงจักรนั้น ครุฑก็เผชิญกับพญานาคตัวใหญ่ ๒ ตัว ซึ่งเป็นค่านารักขาน้ำทิพย์ พญานาคทั้งสองมีความรุ่งโรจน์ดังไฟอันแรงโรจน์ มีลื่นเหมือนสายฟ้าแลบ มีพลาณภาพมหิมา มีปากที่ฟันไฟพิษออกมา มีนัยน์ตาเป็นไฟอันประกอบด้วยพิษร้าย น่ากลัวยิ่งนัก ทั้งโกรธอยู่เป็นนิจ และตาไว นัยน์ตาของพญานาคลุกเป็นไฟ เพราะความโกรธอยู่ตลอดเวลา ทั้งยังจ้องไมกระพริบ พญานาคตัวหนึ่งตัวใดมองผู้ใด ผู้นั้นจะถูกเผาเป็นเถ้าธุลีทันที พญาสุบรรณเมื่อเห็นพญานาค ก็กระพือฝุ่นเข้าใส่ นัยน์ตานาคทันที เมื่อไม่อาจมองเห็นพญาครุฑได้ พญานาก็ปราดเข้าฉีกนาคเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย จากนั้นก็ตรงเข้าไปสู่สถานที่เก็บน้ำทิพย์โดยไม่ให้เสียเวลา^๑

ตามที่ยกมาทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า พญาครุฑเป็นนักรบที่กล้าหาญเข้มแข็ง และอดทน มีใจเด็ดเดี่ยว ต่อสู้กับปรปักษ์โดยมิได้หวาดหวั่น ทั้งมีสติปัญญาฉลาดเฉลียวและเฉียบแหลม มีปฏิภาณเป็นเลิศ แคล้วคล่องว่องไวยิ่งนัก รู้จักใช้อาวุธที่มีอยู่ในตัวคือ ปีก ออกจะงอຍปากและเล็บให้เป็นประโยชน์ในการต่อสู้ ทั้งยังมีปฏิภาณที่จะใช้ลักษณะเฉพาะของตนแก้ไขสถานการณ์ได้ทันที จากคุณสมบัติดังกล่าวนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การที่ครุฑมีชัยชนะเหนือทวยเทพนั้นมีน้ำหนักและสมเหตุสมผลพอ มิใช่เป็นชัยชนะอย่างปาฏิหาริย์

การทำศึกชิงน้ำทิพย์นี้ นอกจากกวีมุ่งแสดงให้เห็นประกษ์ในเกียรติคุณ และความยิ่งใหญ่ของครุฑแล้ว ผู้วิจัยคิดว่ากวียังต้องการแสดงให้เห็นลักษณะนิสัยใจคอของครุฑด้วย กล่าวคือ แมพญาครุฑจะมีร่างกายใหญ่โต มีพลังกำลังแข็งแรง มีคุณสมบัติพิเศษเนื่องจากกำเนิด

^๑ Mbh. I.33.5-9.

adhaś cakrasya caivātra dīptānalasamadyutī /
vidyujjihvau mahavīryau dīptāsyau dīptalocanau //
cakṣurviṣau mahāghorau nityaṃ kruddhau tarasvinau /
rakṣārtham evāṃṛtasya dadarśa bhujagottamau //
sadā samrabdhanayanau sadā cānimiṣekṣaṇau /
tayor eko'pi yaṃ paśyet sa tūrṇaṃ bhasmasād bhavet //
tayoś cakṣuṃsi rajasā suparṇaḥ sahasāvṛṇot /
tābhyāṃ adṛṣṭarūpo'sau sarvataḥ samatāḍayat //
tayor āṅge samākramya vainateyo'ntarikṣagaḥ /
ācchinat tarasā madhye somam abhyadravat tataḥ //

ด้วยอำนาจตะบะของหมู่ฤษีวาลชิลยะก็ตาม แต่พญาครุฑมิได้ใช้อิทธิอำนาจของตนไปในทางที่ผิด กลับเป็นผู้มีอัธยาศัยดี มีความเมตตากรุณา อ่อนน้อมถ่อมตนและอารีอารอบ ความมีเมตตากรุณาของครุฑนั้นปรากฏเรื่องราวตั้งแต่ครุฑออกจากฟองไข่แล้ว ดังมีข้อความปรากฏในมหาภารตะ อาทิบรพ บทที่ ๒๓ ว่า เมื่อออกจากฟองไข่แล้ว ครุฑก็ขยายร่างของตนใหญ่โตยิ่งขึ้น ภายครุฑร่อนลงจะละลายทองคำได้ ทวยเทพพากันตกใจหวาดกลัวความร่อนจากกายครุฑ ครั้งนั้นฤษีและทวยเทพต่างพากันมาชุมนุมกล่าวสรรเสริญและอ้อนวอนครุฑ ให้ลดขนาดของร่างกายและอ่อนแสงลง ด้วยความมีเมตตา มิได้คิดพะเนงหรืออวดศักดิ์กาณภาพ ครุฑยินยอมลดขนาดกายและอ่อนแสงลง^๑

คราวที่ครุฑได้รับคำแนะนำจากพระกัศยปพรหมฤษี ให้จับช้างใหญ่ชื่อสุประตีกะ (สุปรตีก) สูง ๖ โยชน์ วัตรอบตัวได้ ๑๒ โยชน์ กับเตาใหญ่ชื่อวิภาวสุ สูง ๓ โยชน์ วัตรอบตัวได้ ๑๐ โยชน์ กินเป็นอาหาร เพื่อให้มีกำลังพอที่จะไปสู้รบกับทวยเทพเพื่อชิงน้ำทิพย์ ครุฑจับสัตว์ทั้งสองได้แล้ว ไต่บินไปเกาะที่กิ่งไทรใหญ่ยาว ๑๐๐ โยชน์ กิ่งไทรไม่อาจทนน้ำหนักครุฑและสัตว์ทั้งสองที่ครุฑคาบอยู่ได้ ก็หักทันที มหาภารตะ อาทิบรพ บทที่ ๓๐ บรรยายถึงพฤติกรรมครุฑตอนนี้ไว้ว่า

ครั้นกิ่งไม้ใหญ่หักลง ครุฑก็ตกใจเพราะเห็นหมู่ฤษีวาลชิลยะห้อยหัวจำพรคอยู่ที่กิ่งไม้นั้น เมื่อเห็นพรหมฤษีเหล่านั้นห้อยหัวจำพรคอยู่เช่นนั้น ครุฑก็คิดว่า "หมู่ฤษีห้อยหัวจำพรคอยู่ที่กิ่งไม้นั้นเราต้องไม่ทำให้ท่านได้รับอันตราย" หลังจากไตรครองแล้ววู ถ้ากิ่งไม้ตกลงไป ฤษีเหล่านั้นจะเป็นอันตรายถึงสิ้นชีวิต ครุฑก็ยี้คข้างและเตาไว้ในกรงเล็บทั้งสองข้าง พรอมกับคาบกิ่งไทรไว้มัน แล้วบินพุงตัวอยู่ในอากาศ^๒

^๑ Mbh. I.23.27.

^๒ Mbh. I.30.3-5.

tapo rastān lambamānān brahmarṣīn abhivikṣya saḥ //3//

hanyād etān sampatantī śākhetyatha vicintya saḥ /

nakhair dṛḍhataramaṃ vīraḥ samgr̥hya gajakacchapau /

sa tad vinaśasamtrāsād abhipatya khagadhipaḥ /

śākhām āsyena jagrāha teṣam evānvavekṣayā //5//

พฤติกรรมครั้งนี้เห็นได้ชัดว่า ครุทมีเมตตากรุณานำสรร เสริญยิ่งนัก บรรดาฤๅษี-
 วาลชิลยะพอใจพฤติกรรมอันแสดงออกถึงความมีเมตตากรุณาของครุท ก็กล่าวสรร เสริญครุท
 ว่า "พญานกผู้ท่องเที่ยวไปในอากาศผู้นี้ เป็นผู้รองรับไว้ซึ่งภาระอันหนัก สมควรตั้งฉายา-
 นามพญานกผู้ประเสริฐ ผู้เสพนาคเป็นอาหารนี้ ว่า "ครุท" "^๑

แม้ในรามณะก็กล่าวถึงพฤติกรรมอันแสดงถึงอุปนิสัยอันเปี่ยมด้วยความกรุณาของ
 ครุทไว้ใน อรรถกถา บทที่ ๓๕ ว่า ราพณ์ (ราวณ) มองเห็นคนไพร่ใหญ่คนหนึ่งมีฤๅษี-
 จำพรตอยู่ กิ่งไทรยาว ๑๐๐ โยชน์กึ่งนั้น ครุทผู้มีกำลังมากเหลือประมาณได้จับข้างและเท้า
 ตัวใหญ่มหิมา มาเกาะที่คาคบ เพื่อจะกินสัตว์ทั้งสอง เนื่องจากน้ำหนักของสุบรรณมหิมายิ่งนัก
 กิ่งไทรก็หักทันที ณ กิ่งไทรนั้นเป็นที่จำพรตของหมู่ฤๅษี ได้แก่ ฤๅษีไวชานะ มาษะ วาลชิลยะ
 มริจิปะ อยะ และธุมระ ครุทรีบคบบกิ่งไทรไว้ เพื่อช่วยให้หมู่ฤๅษีเหล่านั้นปลอดภัย ส่วนข้าง
 และเท้าครุทยึดไว้ด้วยกรงเล็บ กิ่งไทรหักกึ่งนี้ น้องชายกูเวรตั้งชื่อว่า "สุภัทร" เพื่อเป็น
 สัญลักษณ์ชฌว่า หมู่ฤๅษีและพญาครุทเคยพำนักอยู่^๒

นอกจากจะมีความเมตตากรุณาแล้ว ลักษณะนิสัยใจคอของครุทที่สามารถเห็นได้
 จากการทำกิจซึ่งนำทิพย์อีกประการหนึ่งคือ ครุทมีความอ่อนน้อมถ่อมตนและมีสัมมาคารวะนำ
 สรร เสริญยิ่งนัก ดังจะเห็นได้เมื่อคราวครุทพาหมอน้ำทิพย์บินจากสวรรค์เพื่อจะนำมาให้พวก
 นาคตามคำสัญญานั้น ขณะบินอยู่กลางอากาศ พระอินทร์ติดตามครุทไม่ทัน จึงขวางครุทด้วย
 วัชระซึ่งฤๅษีทฤษณะจะ (บางแห่งว่า ทธิจิ) เป็นผู้สร้างถวายพระอินทร์ แม้วัชระนั้นจะไม่อาจ
 ทำอันตรายครุทได้เลย แต่เนื่องจากครุทมีความเคารพต่อฤๅษีผู้สร้างวัชระและเพื่อแสดง
 คารวะต่อพระอินทร์ผู้เป็นจอมเทพ ครุทจึงยอมให้ชนปีกของตนตกลงเพียงเส้นเดียว พระ-
 อินทร์ เห็นอำนาจครุทมหิมาปานนั้น ก็สิ้นทิฐิ กล่าวขอเป็นไมตรีกับครุทตลอดไป พร้อมกันนั้น
 ก็ได้ถามถึงกำลังสูงสุดของครุทด้วย ครั้นนั้นครุทตกลงเป็นไมตรีกับพระอินทร์และตอบคำถาม

^๑ Mbh. I.30.7.

garuṃ bhāraṃ samāsādyoḍḍīna eṣa vihaṅgamaḥ /
 garuḍas tu khagaśreṣṭhas tasmāt pannagabhojanaḥ //7//

^๒ R. III.35.

ของพระอินทร์อย่างมีสัมมาคารวะว่า

ข้าแต่พระศตกระศุ (ผู้กระทำพิธีบูชาบวงสรวงถึงร้อยครั้ง) ธรรมดาปราศุญยอมไม่
โอ้อวดกำลังหรือประกาศสรรพคุณของตนเอง แต่เพื่อรักษาสัมพันธภาพ หม่อมฉันจะ
บอกพระองค์ แมวการุญยกย่องตนเองโดยปราศจากเหตุผลจะไม่พึงกระทำก็ตาม ข้า-
แต่ท้าวศักระ ปีกของหม่อมฉันเพียงข้างเดียวสามารถยกโลกซึ่งมีภูเขา ป่า มหาสมุทร
ทั้งหลายรวมทั้งตัวพระองค์พาไปได้ และกำลังสูงสุดของหม่อมฉัน สามารถยกโลกทั้ง-
ปวงพาไปได้โดยไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อย^๑

วีรกรรมของครุฑในการ ชิงน้ำทิพย์บนสวรรค์ เพื่อไถ่มารดาและตนเอง ให้เป็น
อิสระนี้ เป็นเรื่องที่น่าอัศจรรย์และแพร่หลาย สืบเกิดได้จากวรรณคดีสันสกฤตหลายเรื่องมัก
อ้างถึงเสมอ เช่นตอนหนึ่งในรามายณะ อโยธยากาณฑ์ บทที่ ๒๕ กล่าวถึงนางเกาศัลยา
ทำพิธีบวงสรวงเพื่อขอพรให้พระราม นางกล่าวว่า "ขอพรซึ่งนางวินตาเคยสวดอ้อนวอนให้
แก่พญาครุฑในการ ชิงน้ำทิพย์แต่ครั้งอดีต จงถ่ายทอคมมาอำนวยผลแก่เจ้า"^๒

และในอรัณยกาณฑ์ บทที่ ๓๕ ก็อ้างถึงวีรกรรมของครุฑว่า "ครุฑผู้มีปัญญาเฉียบ
แหลมก็ตกลงใจจะชิงน้ำทิพย์ และแล้วเขาก็ทำลายตาชายเหล็ก และจู่โจมไปยังที่เก็บของ

^๑ Mbh. I.34.2-5.

kāmaṃ naitat prasamsanti santah svabalasamstavam /
gunasamkirtanam capi svayameva satakrato //

sakheti kṛtvā tu sakhe pṛṣṭo vakṣyāmyaham tvayā /
na hyātmastavasamyuktaṃ vaktavyam animittataḥ //

saparvatavanām urvīm sasāgaravanām imām /
vahe pakṣeṇa vai śakra tvām apyatrāvalambinam //

sarvān sampiṇḍatān vāpi lokān sasthāṇujāṅgamān /
vaheyam aparīśrānto viddhidaṃ me mahad balam //

^๒ R. II.25.

. . .May that blessing attend thee, which was invoked in olden times by
Vinata, for that king of birds Garuda, praying for nectar.

มีคำพร้อมกันนำน้ำทิพย์อันเป็นของที่เก็บซ่อนไว้ ออกมาจากวิมานของพระอินทร์ผู้ยิ่งใหญ่"^๑

ครุฑปุราณะ บทที่ ๒ กล่าวถึงครุฑสวคอันวอนพระวิษณุว่า "โอ้พระหริเป็นเจ้า หลังจากปราบชาวสวรรค์แล้ว ขอพระองค์ได้โปรดให้หม่อมฉันสามารถนำน้ำทิพย์มาได้ เพื่อจะได้ไถ่มาตาจากความเป็นทาสได้คราวนี้"^๒

หริวงศ์ อ้างถึงครุฑและวีรกรรมซึ่งน้ำทิพย์อยู่หลายครั้ง อาทิ เมื่อบรรยายถึง กองทัพของชาวสวรรค์ซึ่งมีพระวิษณุอำนวยการรบ มีข้อความตอนหนึ่งบรรยายถึงครุฑพาหนะของพระองค์ว่า "พญานก คือ สุบรรณผู้ซึ่งมีร่างกายเป็นรอยเพราะถูกสายฟ้าของเทวราชา คือพระอินทร์ฟาดเพราะเรื่องน้ำทิพย์"^๓

เมื่อพระวิษณุทรงเรียกครุฑมาเผ้าเพื่อให้พญานกแสดงอาณาเขตข่มขวัญศัตรู มีบทบรรยายเปรียบเทียบเมื่อครุฑเข้าเผ้าพระกฤษณะว่า "ครุฑมาถึง และเข้าเผ้าพระองค์ เหมือนเทวดาองค์หนึ่งผู้นำน้ำทิพย์มาถวายพระองค์"^๔

^๑ R.III.35.

. . . That intelligent one set his heart on bringing ambrosia. And tearing off the iron links of the network, and bursting into the repository of gem, he carried away secreted ambrosia from the residence of the great Indra.

^๒ Manmatha Nath Dutt, trans. The Garuda Puranam, p.8.

O Hari,...Do thou so order, that I may bring ambrosia after vanquishing the celestials, that I may release her from slavery. . .

^๓ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p.190.

...the foremost, Suparna,... who body was marked with thunder-bolt by the king of gods for ambrosia, . . .

^๔ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p.443.

...Garuda arrived and stationed before him like a god, who brought ambrosia for him,...

ในขณะที่เดียวกันพระกฤษณะทรงทักทายครุฑว่า "โอพญานก โอเจ้าผู้บดขยี้ข้าศึก
แห่งกองทัพสวรรค์ โอเจ้าผู้เป็นดวงประทีปแห่งหัวใจของนางวินตา"^๑

เมื่อจะทรงขอร้องให้ครุฑช่วยพระอนิรุทธ์พระนัคตาของพระองค์ซึ่งถูกพาดำสุรจับ
ขังไว้ พระกฤษณะทรงชมเชยวีรกรรมของครุฑแต่ครั้งอดีตว่า "ครั้งหนึ่ง หลังจากเจ้ามา
นักรบด้วยการกระพือปีกของเจ้าแล้ว เจ้าเพียงผู้เดียวเท่านั้นที่ช่วยได้มารดาของเจ้าให้พ้น
จากความเป็นทาส"^๒

จากที่ยกมาทั้งหมดนี้ พอสรุปได้ว่า วีรกรรมการขึงน้ำทิพย์ของครุฑเป็นที่รู้จักกัน
อย่างแพร่หลาย และผลจากวีรกรรมครั้งนี้ครุฑจึงได้รับการตั้งฉายานามว่า อมฤตาทรรณ
(อมฤตาทรรณ)^๓ และสุธาทรรณ^๔ (ผู้ขึงน้ำทิพย์)

ในฐานะพาหนะของพระวิษณุ

ความสัมพันธ์ระหว่างครุฑกับพระวิษณุ มหาภารตะ อาทิบรพ บทที่ ๓๓
กล่าวถึงที่มาแห่งสัมพันธภาพระหว่างครุฑกับพระวิษณุไว้ว่า พระวิษณุทรงพอพระทัยพฤติกรรม
ของครุฑที่มีความจริงใจ รักษาคำพูด เมื่อได้น้ำทิพย์มาแล้วมิได้คิดดื่มโดยผลการ จึงประ-
ทานพรแก่ครุฑ ครั้งนั้นพญานกทูลขอพรพระวิษณุ ๒ ข้อคือ ขออยู่เหนือพระวิษณุกับขอให้
เป็นผู้ไม่แก่และไม่ตายแม้จะมีใครดื่มน้ำทิพย์^๕ พระวิษณุทรงตกลงตามที่ครุฑทูลขอโดยโปรดให้ครุฑ

^๑ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p.444.

"O foremost of birds, O grinder of the enemies of the celestial army,
O de lighter of Vinata's heart, . . ."

^๒ ibid., p.773.

Killing the warriors with the flapping of your wings you alone formerly
released your mother from slavery.

^๓ MW. หน้า 82.

^๔ MW. หน้า 1226.

^๕ Mbh. I.33.13-14.

เกาะที่ธงบนรถทรงของพระองค์^๑ ครุฑถวายพรพระวิษณุบ้าง พระองค์จึงทรงขอให้ครุฑเป็นพาหนะของพระองค์^๒ สัมพันธภาพระหว่างครุฑกับพระวิษณุจึงเริ่มต้นนับแต่เวลานั้นเป็นต้นมาตามที่ปรากฏอยู่ในบทสนทนาและบทบรรยาย ครุฑมักจะได้รับการกล่าวถึงในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของพระวิษณุ เป็นพาหนะ เป็นเพื่อน เป็นญาติสนิทและเป็นผู้ใช้ อาติ เมื่อพระกฤษณะตรัสเรียกครุฑมาเฝ้าพระองค์ มีบทบรรยายว่า "พระกฤษณะทอดพระเนตรเห็นพาหนะของพระองค์คือครุฑผู้ฉลาด"^๓

เมื่อพระกฤษณะมีพระประสงค์จะชมขวัญฝ่ายปรีชา ก็มักจะทรงอ้างถึงครุฑเช่นตรัสว่า "เราไปบนหลังพาหนะของเราคือพญาครุฑ"^๔

คราวที่พระกฤษณะโปรดให้สร้างเมืองที่ทวารกา พระองค์ทรงต้อนรับครุฑผู้เป็นพาหนะของพระองค์อย่างให้เกียรติ ดังมีคำบรรยายตอนหนึ่งว่า "เพื่อจะให้เกียรติครุฑผู้คงพระสหายของพระองค์ พระวาสุเทพจึงทรงนำเขาไปยังวังของพระองค์"^๕

เมื่อพระอนิรุทธ์ถูกพามาสู่รับ พระกฤษณะทรงขอความช่วยเหลือจากครุฑว่า "โอวีรบุรุษ ไวทรรภีลูกสะใภ้ของท่าน กำลังร้องไห้อยู่ด้วยความรักลูกของเธอ"^๖

^๑ Mbh. I.33.17.

^๒ Mbh. I.33.16.

^๓ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p.443.

Beholding his own carrier the intelligent Garuda . . .

^๔ *ibid.*, p.463.

"I go on the back of my carrier, Garuda, the foremost of birds"

^๕ *ibid.*, p.689.

Thereupon having honored Garuda like his friend Vasudeva took him to his own house.

^๖ *ibid.*, p.773.

"O hero, your daughter-in-law Vaidarbhi, fond of her son, is continually weeping."

ไวทรรภีเป็นพระสุมิสาของพระกฤษณะ พระมารดาของพระอนิรุทธ์ พระกฤษณะตรัสยกย่องครุฑว่าเป็นเสมือนพระบิดาของไวทรรภีด้วย

พระวิษณุครัสถึงการปฏิบัติหน้าที่อย่างรวดเร็วทันพระทัยพระองค์ของครุฑ ว่า
"เราคิดถึงครุฑ เขาก็มาหาเราทันทีและแบกเราไปสู่หิมวัต (ตามคำสั่งของเรา)"^๑

มหาภารตะ ศานติบรรพ บทที่ ๓๓๘ บรรยายถึงครุฑในฐานะผู้รับใช้พระวิษณุ
ว่า "แล้วพระวาสุเทพก็มีรับสั่งแก่ครุฑพญานกเจ้าแห่งความเร็ว ผู้หมอบเฝ้าอยู่คู่ผู้รับใช้
ของพระองค์"^๒

ชาวอินเดียนีความนิยมยกย่ององค์ครุฑอย่างยิ่ง ทั้งนี้เห็นได้จากการกล่าวถึง
มากมายหลายครั้งในวรรณคดีสันสกฤต ชาวอินเดียนมักจะกล่าวถึงองค์ครุฑในแง่ความงามสง่า
น่าเกรงขาม แผ่ด้วยมหิทธิฤทธิ์และความมีอำนาจ ดังปรากฏคำบรรยายในมหาภารตะ
สภารบรรพ บทที่ ๒๔ ว่า

แลพระกฤษณะ (ขณะเสด็จออก) ทรงระลึกถึงพญาครุฑ พญาครุฑครั้นพระผู้เป็นเจ้าของ
ทรงระลึกถึงก็บินรุดมาดิ่งที่นั่นโดยพลัน มองดูคู่จตุคนไม้อันมีลำต้นแผ่ไพศาลเป็นที่บูชา
ของชนทั้งปวงในหุบบาน พญาครุฑผู้มีกายใหญ่โต และเป็นผู้เสพนาคเป็นภัณฑารักษ์
เกาะที่เสาธงบนรถทรงอันวิเศษ ร่วมกับหุนมานผู้มีหนอนันต์จำนวนมิได้และเป็นผู้ทำ
โศกณาสัตว์ตกใจกลัวด้วยการชูคำราม ด้วยเหตุนี้รถทรงอันวิเศษนั้นจึงสว่างจางยิ่งขึ้น
จนมนุษย์ไม่อาจมองความแรงโรจน์นั้นได้ คราวกับดวงอาทิตย์ยามเที่ยงวันอันล้อมรอบ
ด้วยรัศมีทั้งพัน^๓

^๑ Mbh. R. XII.24.44.

I thought of Garuda. He immediately came to me and bore me to
Himavat (at my bidding).

^๒ Mbh.R. XII.338.30.

... then addressed Garuda of great speed, that foremost of birds,
who waited upon Him as servant, . . .

^๓ Mbh.R. II.24.

And Krishna, (while coming out) thought of Garuda. And Garuda, thought of
by his master, came thither in no time, like a tree of vast proportions
standing in a village worshipped by all. And Garuda of immense weight of
body and living upon snakes sat upon that excellent car along with the
numberless open-mouthed and frightfully-roaring creatures on its flag-
staff. And thereupon that best of cars became more dazzling still for its
splendour and incapable of beings, like the sun is midday surrounded by
a thousand rays.

ในมหาภารตะ สภาบรรพ บทที่ ๔๕ กล่าวถึงรถทรงของพระกฤษณะและธง
ครุทไว้อีกตอนหนึ่งว่า

และแล้วทารุกะ สารดีผู้มีแขนอันทรงพลัง ก็ขับรถอันงามสง่าและมีรูปทรงเหมือนเมฆ
เข้ามาที่นั่น ครั้นพระกฤษณะพระผู้มีอาคมอันสูงส่งและมีเนตรคังไบบัว ทอดพระเนตร
เห็นรถทรงอันประดับด้วยธงครุทมาจนถึงที่นั่น ก็เสด็จดำเนินครอบ ๆ รถด้วยความเคา-
รพ แล้วเสด็จขึ้นประทับรถทรงมุงสู่ทวารวดี^๑

ด้วยเหตุที่พระวิษณุทรงมีธงรูปครุทเป็นสัญลักษณ์ พระองค์จึงมีพระนามว่า
ครุทธวัช (ผู้มีรูปครุทอยู่บนผืนธง)

บทบาทด้านเป็นพาหนะ ครุทมีบทบาทช่วยเหลือพระวิษณุดังต่อไปนี้

๑) ตอนสำรวจทำเลเพื่อสร้างเมืองทวารกา ในฐานะพาหนะประจำองค์
องค์พระวิษณุ พญาครุทหาได้ทำหน้าที่เป็นพาหนะแต่อย่างใดเลยไม่ อาศัยเหตุที่มีความสำ-
มารถและมีคุณสมบัติพิเศษ ครุทเข้ามามีบทบาทช่วยเหลือพระวิษณุทำงานอันยากที่มนุษย์จะ-
ทำได้ มีเรื่องราวปรากฏอยู่ในหริวงค์ บทที่ ๑๑๒ ตอนหนึ่งว่า ครั้งพระนารายณ์อวตารมา
เป็นพระกฤษณะนั้น คราวหนึ่งพระองค์มีพระดำริที่จะเข้าครอบครองเมืองมดुरา และจะทรง
ใช้วิธีปฏิสังขรณ์ให้งามยิ่งขึ้นกว่าเดิม แต่พญาครุทไม่เห็นด้วย พญานกมีความประสงค์จะ
ให้พระกฤษณะสร้างเมืองใหม่อยู่ในท่าเลอ่อน จึงทูลอาสาพระกฤษณะด้วยความจงรักภักดีว่า
หม่อมฉันจะไปยังเมืองกุศัสถลี^๒ แห่งเขาไรวัต ณ บัดนี้ จะบินไปที่เขาไรวัตอันสวย
งาม และป่าแถบภูเขานั้นงามเหมือนสวนนันทะนั้น เมืองกุศัสถลีสำเร็จงดงามเพราะ

^๑ Mbh.R. II. 45.

Then the mighty-armed Daruka came there with a car of excellent design
and body resembling the clouds. And beholding that Garuda-bannered
arrived thither, the high-souled one, with eyes like lotus leaves,
walked round it respectfully and ascending on it set out for Dwaravati.

^๒ ไรวัตหรือกฤทมินเป็นผู้สร้างเมืองนี้ เมื่อไรวัตไปเฝ้าพระพรหมเมืองนี้ก็ถูกยักษ์
และรากษสโจมตี เมืองนี้ตั้งอยู่บริเวณเขาไรวัต ซึ่งเป็นทิวเขาที่แยกมาจากภูเขาวินธัยทาง
ทิศตะวันตก มีชื่อเป็นภาษาสันสกฤตว่า กุศัสถลี ปัจจุบันเรียกว่า "กูชรัต" ภาษาอังกฤษ
เรียกว่า Gujarat D. หน้า ๑๑๓.

พวกฤๅษีสรรค์สร้าง เมืองนี้ตั้งอยู่บนเขาไรวัตริมฝั่งมหาสมุทรใหญ่ . . . ข้าแต่พระผู้
เป็นเจ้า ถ้าเมืองนั้นกว้างขวาง และสวยงามสมควรจะเป็นที่ประทับของพระองค์
หม่อมฉันจะขจัดขวากหนามทั้งหมด แล้วจะกลับมาเฝ้าพระองค์^๑

พญาครุฑทำงานครั้งนี้ด้วยความจงรักภักดี ได้บินสำรวจภูมิประเทศแห่ง
เมืองกุศส์ถล้อย่างละเอียด แล้วสังเกตและจดจำชัยภูมิของเมืองนั้นไว้อย่างแม่นยำ ครั้นได้
โอกาสขณะพระกฤษณะทรงปรารภด้วยความกังวลพระทัยถึงการที่พระองค์ไม่อาจปราบพระ-
เจ้าชราสันต์และกองทัพแห่งมคธรัฐที่มีแสนยานุภาพอันเกรียงไกรให้ราบคาบลงได้ การที่
จะประทับอยู่ในมถุรานครจึงไม่เป็นนิมิตดีสำหรับพระองค์ ครุฑได้โอกาสจึงทูลเสนอให้พระ-
กฤษณะทรงย้ายไปสร้างเมืองอยู่ใหม่ ณ เขาไรวัตร โดยพรรณนาให้พระกฤษณะตกลงพระทัย
ย้ายไปสร้างเมืองใหม่ตามที่ครุฑทูลเสนอแนะ พญาครุฑได้ทูลถึงทำเลอันเหมาะสมโน้มน้าว
พระทัยของพระกฤษณะให้ทรงเห็นคล้อยตามว่า "เมืองนี้มีมหาสมุทรอยู่ทางด้านตะวันออก
อากาศจึงเย็นเสมอ ทั้งยังมีมหาสมุทรล้อมรอบเมือง"^๒

นอกจากนี้พญาครุฑยังได้พรรณนากันเมืองอันสวยงาม และชีวิตความเป็น
อยู่อันรื่นรมย์ของชาวเมืองกุศส์ถลลว่า

มีดอกไม้ทุกฤดูกาลรายรอบเมืองทำให้งดงามมีเสน่ห์อย่างยิ่ง . . . มีชาวเมืองชาย
หญิงอยู่คึกคัก ล้วนสุขสำราญรื่นเริงบันเทิงใจอยู่เป็นนิจ มีคูเมืองและกำแพงเมืองล้อม
รอบ มีวัง ประตู ลานต่าง ๆ และถนนอันสร้างอย่างงดงาม มีประตูคานนอกขนาด

^๑ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p.475.

... I shall now proceed to Raivata's cith Kushasthali, to the charming
mout Raivata and the adjacent forest thereto resembling the garden of
Nandana. The Rakshasas have abandoned the charming city of Kushasthali.
It is situated at the base of the Raivata mountain and on the bank of
the great ocean...O lork, if that extensive and charming city fitted
for thy residence, I shall remove all the thorns and come back to thee."

^๒ ibid., p.482.

It has been the ocean on the east and is therefore always cool. It is
surround on all sides by the ocean, . . .

ใหญ่และมีประตูคานใน มีกลิ่นประทุแบบต่าง ๆ ตกแต่งด้วยกำแพงสีทอง มีพลรด
เหล่าทหารมาและทหารราบอยู่อย่างคับคั่ง มีต้นไม้ของเมืองต่าง ๆ ปลูก ทั้งยังมี
ไม้ออกและไม้ผลของเมืองสวรรค์ ประดับด้วยธงทิวใหญ่น้อย มีวังขนาดใหญ่ เป็นที่
นาเกรงกลัวของเหล่าชาติทั้งปวง และยังคงอยู่โดดเดี่ยวแยกจากเมืองอื่น ๆ^๑

มิใช่จะสำรวจแต่ทำเลและสภาพบ้านเมืองเท่านั้น พญาคฤหภูมิผู้สติปัญญา
เลิศล้ำยังได้สำรวจอย่างผู้ฉลาดมองเห็นการณ์ไกลนั่นคือ พญานกได้สำรวจหาทรัพยากร-
ธรรมชาติอันจะอำนวยประโยชน์แก่พระภคกษณะ และประชาชนของพระองค์ ดังจะเห็นได้
จากคำกราบทูลว่า "เมืองนี้มีช้าง งูอยู่กระจัดกระจาย และเป็นที่อยู่อาศัยของ หมี ลิง
หมูป่า ควายและกวาง"^๒ กับทูลถึงทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญว่า "มีบ่อแร่พลอยทุกชนิด
มีต้นไม้ที่ใช้ได้ตามความประสงค์แน่นอนชนิด"^๓

การสำรวจภูมิประเทศโดยละเอียดเท่าที่ยกมานี้ มนุษย์จะทำได้ก็โดย
อาศัยเครื่องบินเป็นยานพาหนะพร้อมทั้งมีอุปกรณ์ต่าง ๆ ช่วย จึงเป็นเรื่องเหลือวิสัยที่
มนุษย์สมัยนั้นจะทำได้ การที่ครุฑสามารถสำรวจภูมิประเทศและจดจำได้อย่างละเอียดลออ
เช่นนี้ กล่าวได้ว่า พญาคฤหภูมิเป็นผู้มีความสามารถสูง สมควรได้รับยกย่องในฐานะผู้ทำประ-
โยชน์อย่างมหาศาลให้พระภคกษณะ

^๑ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, pp. 482-483.

...covered on all sides with flowers of all seasons and therefore highly
charming,...is filled with men and women, is always full of merriment,
is encircled by ditches and walls, is embellished with palaces and gates,
variegated courtyards and roads, has huge doors and gates, and various
bolts ...is adorned with a golden wall, is filled with car-warriors,
cavalry and infantry, and with trees of various countries covered with
celestial flowers and fruits, is adorned with flags and pennons, contains
big palaces, strikes terror to the enemies,...and is isolated from other
cities. . .

^๒ *ibid.*, p. 475.

It is scattered with elephants and serpents and inhabited by bears,
monkeys, boars, buffaloes and deer.

^๓ *ibid.*, p.482.

...a mine of every sort of jem, spread with trees conferring wished-for
objects, . . .

๒) ตอนนำพระกฤษณะไปเมืองกุณฑลิน ครุฑเป็นพาหนะที่ช่วยเสริมศักดิ์กา-
ภาพของพระวิษณุให้ยิ่งใหญ่เป็นที่เกรงกลัวของ เทวดาและกษัตริย์ทั้งปวงยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้
จากคำกล่าวของพระเจ้าชราสันธันธฤคแห่งมคธรัฐตอนหนึ่งว่า "เมื่อพระวิษณุประทับบนหลัง
ครุฑและมีเทวประสังค์ที่จะใคร่ไต่หญิงสาว แม้แต่ท้าวศักระผู้ได้รับความช่วยเหลือจากชาว
สวรรค์หรือบุคคลอื่นใดก็ไม่อาจต้านทานพระองค์ในสนามรบได้"^๑

และพระเจ้าชราสันธยังได้ตรัสถึงอานุภาพของครุฑว่า "นอกจากนี้ เมื่อ
ชนารท^๒ จะแสดงอิทธิฤทธิ์ของพระองค์เพื่อจะใคร่ไต่หญิงสาว บุรุษผู้มีกำลังคนใดจะ
สามารถยืนเผชิญหน้ากับครุฑได้"^๓

หริวงศ์ บทที่ ๑๐๔ ตอนหนึ่งได้กล่าวถึงเรื่องราวของพระเจ้ากษิมกแห่ง
เมืองกุณฑลิน โปรดให้นางรุกมณีธิดาของพระองค์เข้าสู่พิธีสุมพรกับศศิपाल ครั้นนั้นพระ-
กฤษณะทรงปรารถนาจะได้นางรุกมณีเป็นชายา จึงแสดงฤทธาานุภาพของพระองค์ให้กษัตริย์
ทั้งปวงซึ่งมาชุมนุมอยู่ในบริเวณราชฐานของพระเจ้ากษิมกเกรงกลัวบารมีของพระองค์ โดย
อาศัยอานุภาพแห่งพญาครุฑพาหนะของพระองค์ มีบทบรรยายตอนนีวว่า "เพื่อชมขวัญกษัตริย์
ทั้งหลายและเพื่อแสดงฤทธาานุภาพของพระองค์เอง พระกฤษณะก็ทรงระลึกถึงบุตรแห่งนาง-
วินตาศูมีพลานุภาพอันมหิมา ซึ่งเคยประสบความสำเร็จมาแล้ว"^๔

^๑ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p. 445.

"...When seated on Garuda, Vishnu will set forth his exertions for acquiring the maiden, even Sakra, assisted by the celestials, or any other persons, will not be able to stand in the battle-field...."

^๒ พระกฤษณะ

^๓ Manmatha Nath Dutt trans. The Harivamsha, p.447.

"...Besides when Janarddana will display his prowess for the maiden what powerful man will able to stand before Garuda ?..."

^๔ ibid., p.443.

Thereupon in order to terrify the kings and display his own prowess he thought of the highly powerful son of Vinata who had attained Siddhi beforehand.

เมื่อพญาครุฑผู้มีพละานุภาพบินเข้ามา เฝ้าพระภฤชณะนั้น ความยิ่งใหญ่ของ
กายและแรงกระพือปีกของครุฑยังผลให้กษัตริย์ทั้งหลายมีสภาพดังนี้

บุตรชายของวินตานิรมิตรูปกายที่มองเห็นได้ง่าย ตรงเข้าเฝ้าพระเกศว ค้วยแรง
กระพือปีกของเขาที่สามารถถกอกวนไคแมกระทั่งลมมันเอง มนุษย์ทั้งปวงก็สิ้น หงาย-
หลังและลมพัดลงกับพื้นดิน ครั้นทอดพระเนตรเห็นชนทั้งปวงล้มลง พระภฤชณะทรง
มันคงคังภูเข ทราบว่าพญานกมาถึงแล้ว^๑

พระเจ้าภิษุมก เมื่อทอดพระเนตร เห็นศักดิ์กตานุภาพครุฑ เช่นนั้นก็ทรงประหวั่น
ครันคร้ามยิ่งนัก จึงแสดงคารวะและตรัสสรร เสริญอานุภาพของพระภฤชณะด้วยถ้อยคำอัน
แสดงคารวะต่อพระองค์ ในขณะที่เดียวกันก็ทรงสรร เสริญครุฑอย่างให้เกียรติว่า "เราขอ
คารวะแด่นกชาวสวรรค์ผู้เป็นโอรสของพระกษัตริย์ผู้มีความเร็วเท่ากบลม ผู้สามารถเนรมิต
รูปกายได้ตามความประสงค์"^๒

จากที่ยกมาทั้งหมดนี้ เห็นได้ว่า พญาครุฑเป็นพาหนะที่มีบทบาทช่วยเสริม
ฤทธานุภาพ ศักตานุภาพและพละานุภาพแห่งองค์พระวิษณุให้ยิ่งใหญ่อิ่งขึ้น เมื่อพระวิษณุมีพระ-
ประสงค์จะแสดงอานุภาพของพระองค์ให้เป็นที่เกรงขามจึงต้องทรงระลึกถึงครุฑผู้เป็นพาหนะ
ประจำองค์

บทบาทค้ำสู้รบ พญาครุฑมีบทบาทช่วยเหลือพระวิษณุในค้ำเป็นพาหนะนำ
พระองค์ไปสู่สนามรบและช่วยสู้รบหลายครั้ง ข้าศึกของพระวิษณุมีทั้งที่เป็นเทวดา อสูร และ
กษัตริย์ ผู้วิจัยได้รวบรวมบทบาทครุฑในค้ำช่วยเหลือพระวิษณุสู้รบไว้ดังต่อไปนี้

^๑ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p. 443.

^๒ ibid. p. 464.

I bow unto that celestial bird, the son of Kashyapa endowed with the
velocity of the wind who can assume various forms at will.

๑) ตอนที่อสูรคารกัมย^๒ หรือวงศ์กล่าวถึงการทำศึกระหว่างเทวดากับอสูรในครั้งเตรตายุควา ครั้นนั้นอสูรสำคัญที่เข้าช่วยทำศึกคือ กาลเนมิ^๓ เป็นอสูรที่มีฤทธิ์กล้าเป็นที่เกรงกลัวของเทวดาทั้งปวง อสูรคนนี้ลำพองใจหมายจะสู้รบกับพระนารายณ์ การทำศึกตอนนี้พญาครุฑช่วยพระองค์ต่อสู้กับอสูรจนได้รับบาดเจ็บสาหัสถึงกับตกลงมาที่พื้นดิน และยังถูกอสูรทั้งหลายขว้างก้อนหิน ก้อนหินและสายฟ้าซ้ำเติมอีกด้วย พระนารายณ์กริ้วอสูรกาลเนมิมาก จึงทรงขว้างจักรตัดหัวและแขนของอสูรขาดไปสิ้น แต่กาลเนมิก็ยังสามารถยืนตระหง่านอยู่ในสนามรบได้จุดันไม่ว่าไรก็ก้านยืนต้นตาย พญาครุฑเห็นดังนั้นจึงเข้าช่วยพระนารายณ์จัดการให้อสูรคนนี้ล้มลง ดังมีบทบรรยายตอนนี้ว่า "ด้วยเหตุนี้ ครุฑจึงกางปีกอันใหญ่ทั้งสองข้างของเขาก่อน พร้อมกับกระแทกกาลเนมิด้วยอกของเขา ด้วยความเร็วเพียงกิ่งพายุ"^๔

๒) ตอนที่มังกุของพระวิษณุ^๕ ในขณะที่พระวิษณุบรรทมอยู่ในเกษียรสมุทร อสูรคนหนึ่ง เป็นบุตรของวิโรจนาสูรได้นิรมิตกายคล้ายพระอินทร์ ขโมยมังกุของพระวิษณุไป ขณะนั้นพญาครุฑกลับจากสนามรบกำลังจะเข้ามาเผ่าดวงพระพรพระวิษณุ เมื่อประสบเหตุการณ์เช่นนั้น แม่ตนเองจะเห็นคเห็น้อยและได้รับบาดเจ็บจากการสู้รบ พญาครุฑ

^๑ ตารกาสูรได้รับพรจากพระพรหม แต่ภายหลังถูกพระสกันทม่าตาย บางแห่งว่าถูกพระกฤษณะฆ่าบ้าง พระอินทร์ฆ่าบ้าง D. หน้า ๓๑๘.

^๒ มयाสูร เป็นเพื่อนของตารกาสูร เป็นสถาปนิกสร้างเมืองทอง เมืองเงินและเมืองเหล็กให้แก่บุตรชายทั้ง ๓ ของตารกาสูร พระอินทร์ฆ่ามयाสูร เพราะอสูรคนนี้เป็นคู่อริของนางอัปสรชื่อเหมา D. หน้า ๒๐๑.

^๓ อสูรรายมีหน้า ๑๐๐ หน้า มีอาวุธทำด้วยเงินอยู่ในมือ ๑๐๐ มือ สามารถยกท้องฟ้าและตีภูเขาให้ล้มได้ Harivamsha หน้า ๒๐๑-๒๐๒.

^๔ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p.211.

Thereupon spreading his two huge wings and assuming the velocity of the wind, Garuda with the stroke of his breast, . . .

ก็ยัง เข้าต่อสู้เพื่อชิงมงกุฏของพระวิษณุกลับคืนมาด้วยความจงรักภักดี มีบทบรรยายว่า "เพื่อ
มงกุฏของพระวิษณุ พญานกคือครุฑก็เข้าสู่อย่างดุเดือดกับแทคย์ (ไทคย) คนนั้นในมหา-
สมุทรแห่งนั้นและได้มงกุฏคืนมา"^๑

๓) ตอนทำศึกกับพระเจ้าชราสันต์และกษัตริย์ทั้งหลายที่เขาโคมันต์ เมื่อ
ครั้งพระกฤษณะครองมดูรานครนั้น พระองค์ต้องสู้รบกับพระเจ้าชราสันต์แห่งมครรัฐเสมอ
คราวทำศึกครั้งใดพญาครุฑก็เข้าช่วยสู้รบเป็นเบื้องนี้จ กษัตริย์ทั้งหลายเกรงกลัวอำนาจ
ของพญาครุฑมากและยังจำอำนาจอันเกรียงไกรของพญาครุฑได้เสมอ ดังจะเห็นได้จาก
คำพูดของสุนิธะนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งกล่าวถึงอำนาจของครุฑว่า "ท่านทั้งปวงคงจำได้
ว่า หัวทองฟ้ากระหลบด้วยฝุ่นจากลมพายุอันเกิดจากแรงกระพือปีกของสุบรรณเมื่อเขามาถึง
บริเวณนั้น มหาสมุทรปั่นป่วน แผ่นดินและภูเขาก็ก่สั่นสะเทือน"^๒

กษัตริย์ทั้งหลายต่างวิตกกังวลและขวัญเสียด้วยตระหนักดีว่า การปรากฏ
ตัวของพญาครุฑผู้เกรียงไกรนั้นหมายถึงความหายนะของพวกตนนั่นเอง^๓

๔) ตอนทำศึกกับนรกาสูร^๔ เมื่อพระกฤษณะทรงตกลงพระทัยเสด็จไป
ปราบนรกาสูรแห่งเมืองปราคโชยติษ(ปราคโชยติษ) ตามคำทูลขอร้องของพระอินทร์ บุคคล
สำคัญที่ทรงระลึกถึงก็คือ พญาครุฑผู้เป็นพาหนะของพระองค์ พญานกแบกพระกฤษณะและนาง

^๑ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p. 416.

...For that crown of Vishnu, Garuda, the foremost of birds, fought a
dreadful battle with the Daityas in that ocean, and securing it . . .

^๒ ibid., p.448.

...you all remember that the sky-rangers were overwhelmed by the wind
raised by the flapping of the wings of Suparna when he came there.
The oceans were agitated and the earth and the mountain were repeatedly
shaken.

^๓ ibid.

^๔ นรกาสูร เป็นลูกของอสูรภูมิ มีฤทธานุภาพมาก ทำความเดือดร้อนอย่างใหญ่
หลวงแก่เทวดาและมวลมนุษย์ด้วยการฉุดคร่าสตรีของเทวดา ฤๅษีและยักษ์นำไปไว้ในวังของ
ตน และชิงฉัตรของพระวรุณ เขามันทรและกฤษณะของนางอหิติ พระอินทร์ไม่อาจปราบ
อสูรคนนี้ได้ D. หน้า ๒๒๐.

สัถยภามาชายาของพระองค์โดยบินสู่ปราศโชยศิษบุรี หลังจากปราบแพศย์คนสำเร็จแล้ว พระภฤชณะก็บรรทุกฉัตรของพระวรุณและภูเขามันทรซึ่งซึ่งกลับคืนมาจากนรกาสูรวางบนหลังครุฑ แล้วเดินทางต่อไปยังสวรรค์ เพื่อถวายกุณฑลคืนนางอหิติ^๑

การปราบนรกาสูรที่ปรากฏเรื่องราวอยู่ในหริวงค์ บทที่ ๑๒๐ นั้น เมื่อพระอินทร์ทูลขอร้องให้พระภฤชณะช่วยเหลือพระองค์ พระอินทร์ตรัสยกย่องความสามารถของครุฑว่า "ครุฑผู้บุตรชายวินตวนี้ มีพลังมหิมา สามารถท่องเที่ยวไปในที่ใด ๆ ก็ได้ เรียกกำลังได้ตามความประสงค์และบินอยู่ในท้องฟ้า เสมอจะสามารถพาพระองค์ ไปยังที่นั่นได้"^๒

ผลการทำศึกครั้งนี้ พระภฤชณะสามารถปราบนรกาสูรได้สำเร็จเพราะ พญาครุฑพาหนะคู่พระทัยของพระองค์ช่วยต่อสู้ด้วยการกระพือปีกและใช้อาวุธที่มีอยู่ในตัว คือ ปีก จะงอยปากและเล็บปราบบรรดาสูร^๓

๔) ตอนทำศึกชิงคันปาริชาติ นอกจากจะช่วยพระวิษณุต่อสู้กับเทวดาสูรและกษัตริย์ทั้งหลายแล้ว เมื่อเผชิญกับศัตรูที่มีสัตว์เป็นพาหนะ พญาครุฑจะทำหน้าที่ต่อสู้กับสัตว์ซึ่งเป็นพาหนะของฝ่ายปรปักษ์ ดังปรากฏเรื่องราวในวิษณุปุราณะ เล่ม ๕ บทที่ ๓๐ ว่า เมื่อพระภฤชณะและนางสัถยภามาทรงครุฑเสด็จสู่เมืองสวรรค์ เพื่อถวายกุณฑลซึ่งซึ่งคืนมาจากนรกาสูรให้นางอหิติแล้ว พระอินทร์ทรงต้อนรับโดยพาเสด็จประพาสอุทยานต่าง ๆ นางสัถยภามามองเห็นคันปาริชาติในนันทโนทยาน จึงทูลขอให้พระภฤชณะทรงถอนคันปาริชาติให้นาง พระภฤชณะทรงตามพระทัยนาง จึงถอนคันปาริชาติวางไว้บนหลังครุฑ พระอินทร์ทราบเรื่องจึงทรงช้างไอราวัต เสด็จกรีธาทัพมาเพื่อชิงคันปาริชาติกลับคืนไป ครั้งนั้น พญาครุฑเข้าช่วยปราบปรปักษ์มีคำบรรยายการต่อสู้ของครุฑไว้ว่า "ครุฑผู้เสพนาคเป็นภักษานหาร ก็จับบ่วงของพระวรุณเทพผู้ยิ่งใหญ่แห่งมหาสมุทรไว้มันแล้วฉีกเป็นท่อนเล็กท่อนน้อย

^๑ H.H. Wilson, trans. The Vishnu Purāna, V : 89-92.

^๒ ibid., p.515.

^๓ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p.518.

ด้วยจะงอยปากราวกับมันเป็นงูเล็ก ๆ ตัวหนึ่ง . . . ครุฑใช้จะงอยปาก ปีกและเล็บทั้ง
จิกตีและข่วนเทพทั้งหลายผู้เป็นปรปักษ์ต่อเจ้านายของเขา"^๑

เมื่อปราบเทวดาทั้งหลายแล้ว พญาครุฑก็ตรงเข้าทำร้ายข้างทรงของ
พระอินทร์ ผลการต่อสู้ปรากฏในคำบรรยายว่า "สัตยภามาเห็นพระอินทร์ถูกปลกดาวุธและ
ข้างทรงของพระองค์ถูกครุฑทำร้ายจนพิการ"^๒

หริวงศ์ บทที่ ๑๓๐ กล่าวถึงเรื่องราวการลักต้อนปารีสจากอุทยานของ
พระอินทร์มีรายละเอียดมากกว่าในวิษณุปุราณะว่า เช้าวันหนึ่งพระกฤษณะทรงรถเสด็จสู่เขา
ไรวัตถ์ พร้อมด้วยพระประทุมมน (ปรัทุยมุน) เมื่อเสด็จถึงบริเวณภูเขาพระองค์ก็มีรับสั่งให้
สารีรธทรงของพระองค์อยู่ที่นั่น ต่อจากนั้นพระองค์ก็ประทับบนหลังครุฑเสด็จไปยังนันท-
โนทยาน แล้วดอนต้อนปารีสควางไวกบนหลังครุฑ แล้วเสด็จออกทางประตูอุทยานด้านตะวัน-
ออก ขณะนั้นพระอินทร์ทรงช้างไอรวัตเสด็จกรีธาทัพพร้อมด้วยชยันต์ (ชยนต) ผู้เป็นโอรส
ติดตามมา เพื่อชิงต้อนปารีสกลับคืนไป เมื่อประจัญหน้ากับกองทัพของพระอินทร์ พญาครุฑก็
เข้าปฏิบัติหน้าที่แห่งพาดนะที่จงรักภักดีอย่างสุดความสามารถกล่าวคือ พญานกพยายามป้อง
กันข้าศึกมิให้ช่วงชิงต้อนปารีสที่อยู่บนหลังของตนกลับคืนไปได้ มีคำบรรยายถึงความพยายาม
ของฝ่ายข้าศึกในอันที่จะชิงต้อนปารีสไว้ว่า "ชยันต์ผู้มีพลังมहिมาพยายามที่จะชิงต้อนปา-
ริสจากหลังครุฑ"^๓

ประวร เทวดาผู้มีฤทธิ์กล้า ก็มีความตั้งใจอย่างแรงกล้าที่จะชิงต้อนปารี-
ชาตนี้ดังมีคำบรรยายว่า "ในขณะนั้น เทวดาชื่อประวรผู้มีกำลังแข็งแรงมาก พยายามที่จะ
นำปารีสไปจากหลังครุฑ"^๔

^๑ H.H. Wilson, trans. The Vishnu Purāna, V : 100-101.

^๒ *ibid.*, p.102.

^๓ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p.572.

^๔ *ibid.*

แม้ประวรจะถูกสาตยภิกษารตีของพระกฤษณะต่อต้านอย่างแข็งขัน ก็หาได้ลดละความพยายามไม่ กลับขับรถพุ่งตรงมายังพญาครุฑ หมายถึงซึ่งต้นไม้วิเศษนี้ไปจากครุฑให้ได้ หรือวงศ์ บรรยายพฤติกรรมของครุฑตอนนี้ไว้ว่า "ด้วยเหตุดังนั้น ครุฑก็ตีเขาด้วยปีกอย่างรุนแรง ทั้งเขาและรถทรงก็ลอยละลือไปไกลถึง ๑/๔ โยชน์ และล้มพุ่มสลอบอยู่ตรงนั้นเอง"^๑

พญาครุฑปฏิบัติหน้าที่ป้องกันต้นปาริชาติไว้ ในขณะที่เดียวกันพญานกก็ยังเข้าต่อสู้ช่วยเหลือพระกฤษณะปราบปรามฝ่ายปรปักษ์ มีคำบรรยายบทบาทการต่อสู้ของพญาครุฑตอนนี้ว่า

แล้วพระอินทร์ก็แผลงศรและชัคคีศตราวุธอันประคิษรู้อย่างดีเลิศเข้าไปใส่ทั่วร่างของพญาครุฑเสียงดังสนั่นเหมือนฟ้าคำรน แต่บุตรของวินตาศูทรทรงพละมานุภาพยิ่ง จะเอาใจใส่ศรเหล่านั้นแหมแค้นอยกก็ไม่ กลับบินอย่างรวดเร็ว ปรีเข้าไปข้างทรงของท้าวศักระ และแล้วพญานกและพญาชศสาร สองผู้มีศักดิ์านุภาพและพละมานุภาพ ผูกลาหายุและทรหคก็เริ่มต่อสู้กันอย่างดุเดือด นาสยคสยของยิ่ง พญาโอราวัตต์แผดเสียงแปรแปรนตรง เขาทำร้ายพญาครุฑควงงา งวงและหัว บุตรชายของวินตาศูทรผู้มีพลังกำลังอันน่าสะทึงกลัวก็ตอบโตข้างทรงของพระอินทร์ด้วยเล็บอันแหลมคม และตีด้วยปีก^๒

การปะทะกันระหว่างสัตว์ที่มีร่างกายใหญ่โตและมีพละมานุภาพหิมา คือพญาครุฑและพญาชศสาร โอราวัตต์นี้ ย่อมก่อให้เกิดความตื่นเต้นระทึกใจแก่ผู้พบเห็น ผลการต่อสู้ปรากฏว่า โอราวัตต์ถูกครุฑทำร้ายบาดเจ็บสาหัสมีคำบรรยายว่า "พญาครุฑผู้มีพละานุภาพก็จิกตีบริเวณหัวด้วยเล็บอันแหลมคม ชศสารได้รับบาดเจ็บสาหัสถึงกับตกจากสวรรค์ลงมาที่ยอดเขาปาริชาติ"^๓ อันวิเศษ"^๔

ในการสู้รบชิงต้นปาริชาติครั้งนี้ เห็นได้ชัดว่าพญาครุฑทำหน้าที่สมกับเป็น

^๑ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p.576.

^๒ ibid., pp.576-577.

^๓ ทิวเขาหนึ่งที่อยู่ทางทิศตะวันออกของเขาวินธัย บางแห่งเรียกเขาปาริชาติ
D.หน้า ๒๓๒.

^๔ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p.577.

พาหนะคู่พระทัยของพระกฤษณะได้อย่างน่ายกย่อง เพราะนอกจากจะคอยระวังต้นปาริชาติไว้มิให้ถูกชิงกลับไปได้แล้ว พญานกยังต้องถูกพระอินทร์โจมตีด้วยศัสตราวุธต่าง ๆ ครั้งแล้วครั้งเล่า และยังต้องทำศึกชับเกี่ยวกับไอราวัตข้างทรงของพระอินทร์อย่างเห็นดเห็น้อย หลังจากพญาครุฑสามารถพิชิตไอราวัตจนตกจากสวรรค์แล้ว พญานกยังติดตามพญาครุฑมาที่เขาปาริชาติอย่างไม่ลดละ การที่ข้างทรงของพระอินทร์ถูกครุฑทำร้ายอย่างโหดเหี้ยมเช่นนี้ย่อมทำให้พระอินทร์กริ้วครุฑมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากคำบรรยายตอนหนึ่งว่า "พระอินทร์ผู้กวัดแกว่งสายฟ้าของสวรรค์ก็โถมเข้าใส่ครุฑศัตรูของไอราวัต สายฟ้าของพระองค์ก็กึกก้องกัมปนาทซ้ำแล้วซ้ำเล่า แต่พญาครุฑผู้ยิ่งใหญ่เหนือสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ทรงไว้ซึ่งอุทธานุภาพและเป็นผู้นั้นใคร ไม่อาจสังหารได้ก็สามารถทนทานต่อการโจมตีด้วยสายฟ้าเหล่านั้นได้อย่างอดทน"^๑

แม้ว่าพญาครุฑจะถูกทั้งพระอินทร์และข้างไอราวัต ตลอดจนเทวดาอื่น ๆ โจมตีอย่างรุนแรง พญานกก็ยังสามารถป้องกันต้นปาริชาติมิให้ชำรุดชิงกลับไปได้ บทบรรยายที่ว่า "ครุฑ มีต้นปาริชาติอยู่บนหลังตามเสด็จพระองค์ไปเบื้องหลัง"^๒ นั้นเป็นเรื่องยืนยันได้ว่า พญาครุฑปฏิบัติหน้าที่ของตนได้ยอดเยี่ยมสมกับที่พระกฤษณะทรงไว้วางพระทัยมอบหมายให้ทำหน้าที่นี้

๖) ตอนศึกระหว่างพระกฤษณะกับพาดาสูร์^๓ คราวหนึ่งพระอนิรุทธ์^๔ พระนัดดาของพระกฤษณะถูกนางจิตร เลขา^๕ ใช้อำนาจมนตร์พาตัวไปยัง เมืองโศณิตปุระเพื่อ

^๑ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p.577.

^๒ ibid., p.578.

^๓ ไอรสของอสูรพลีและเป็นพระนัดดาของวิโรจนาสูร พาดาสูร์ เป็นมิตรกับพระรุทรและพระสกันทกุมาร บางแห่งว่าเป็นบริวาร พาดาสูร์ถูกพระกฤษณะฆ่าตาย D. หน้า ๔๒.

^๔ ไอรสของพระประทุมมนและนางรุกมาวดี D. หน้า ๑๑.

^๕ ธิดาของอสูรกุมภภาพซึ่งเป็นที่ปรึกษาของพาดาสูร์ D. หน้า ๑๓.

จะให้ เป็นพระสวามีของนางอุษา^๑ พระธิดาของอสูรชื่อพาดผู้เป็นเจ้าของเมือง พระอนิรุทธ์ถูกพาดาสูรมัดด้วยศรนาคบาทจ้องจำไว้ในที่คุมขัง ฤษีนาถ^๒ ผ่านมาเห็นเหตุการณ์เข้า จึงรีบเดินทางสู่เมืองทวารกาทูลเรื่องราวให้พระกฤษณะทราบ เมื่อจะเสด็จไปไต่คดีปุระโดยด่วน พระกฤษณะก็ทรง เรียกพญาครุฑมา เผ้าทันที ด้วยความสามารถพิเศษคือ บินเร็วคังใจ พระกฤษณะจึงมีรับสั่งให้พยานกพาพระองค์เสด็จ พร้อมด้วยพระเชษฐาคือพลราม และพระประทุมมนผู้เป็นโอรสมุ่งสู่ไต่คดีปุระทันที

พญาครุฑเข้าช่วยเหลือพระกฤษณะต่อสู้ปราบปรามฝ่ายปรปักษ์ บทบาทสำคัญตอนนี้คือ พญาครุฑทำร้ายพระการคติเกยะ (สกันทมกุมาร) โอรสของพระศิวะ คังคำบรรยายว่า "พระการคติเกยะเทพเจ้าแห่งสงครามถูกพญาครุฑโจมตีเป็นบาดแผลที่พระกร"^๓

หลังจากสู้รบจนเป็นฝ่ายชนะแล้ว พระกฤษณะก็เสด็จไปยัง สถานที่คุมขังพระอนิรุทธ์ ณ ที่นั่นเอง พญาครุฑก็เข้าช่วยเหลือพระอนิรุทธ์คังบรรยายว่า "งูทั้งหลายที่รัดพระองค์ไว้ก็ถูกทำลายย่อยยับด้วยแรงไฟเป่าจากลมหายใจของครุฑ"^๔

เมื่อได้รับอิสรภาพแล้ว พญาครุฑเป็นผู้แบกพระอนิรุทธ์และนางอุษากลับสู่ นครทวารกา

หนังสือหริวงศ์ กล่าวถึงบทบาทสำคัญของพญาครุฑกว้างขวางกว่าในวิษณุปุราณะ เช่น ตอนฤษีนาถทูลพระกฤษณะถึงเรื่องราวที่พระอนิรุทธ์ถูกพาดาสูรมัดเอาไป พระนารถถวายความเห็นว่

^๑ H.H. Wilson, trans. The Vishnú Purána, V : 109.

นางปารวตีบอกนางอุษาว่ ผู้เป็นสวามีของนาง คือชายในฝันคืนวันเพ็ญเดือน ๖ เมื่อนางคืนขึ้นนางก็หลงรักชายในฝัน นางจิตรเลขาจึงวาดรูปชายหลายคนให้นางเลือกดู นางเลือกพระอนิรุทธ์

^๒ ทำหน้าที่สื่อข่าวหรือที่เรียกว่า จเร D. หน้า ๒๑๘-๒๑๙.

^๓ H.H. wilson, trans. The Vishnú Purána, V : 115.

^๔ ibid., V : 120.

โอ พระกฤษณะ เพื่อช่วยเหลือพระอนิรุทธ์ไต่พันท่วงที่ พระองค์ควรจะระลึกลงครุฑ
 เคี้ยวนี้ ไม่มีใครจะสามารถเดินทางไปในทางนั้นได้ โปรคพังเกิดชนารณะ หนทาง
 ไปนั้นยากยิ่งเพียงใด โศณิตปุระที่พระอนิรุทธ์ประทับอยู่เวลานั้นห่างจากสถานที่เป็น
 ระยะถึง ๑๑,๐๐๐ โยชน์ บุตรของวินตามีความสามารถยิ่ง บินเร็วตั้งใจ เขาจะไป
 ถึงในเวลาเพียงครู่เดียว โอ โควินทะควยเหตุนี้โปรคเรียกเขามาเกิด เขาจะไต่
 นำพระองค์ไปยังที่นั่น^๑

พระกฤษณะเองก็ทรงยกย่องครุฑและเห็นความสำคัญของครุฑ ดังจะเห็น
 ได้จากการที่พระองค์มีพระคำรัสอย่างอ่อนหวานแก่ครุฑว่า

โอ พญานก อนิรุทธ์ผู้รุ่งโรจน์ถูกครีงด้วยศรนาศบาตอันทรงพิษร้าย เราขอให้เจ้า
 ช่วยเขาควย โอเจ้าผู้มีกำลังกล้า ไม่มีใครอื่นจะสามารถไปทางนั้นได้ ควยเหตุนี้
 เจ้าคงจะพาเราไปพบอนิรุทธ์โดยเร็ว . . . โอวีรบุรุษ ไวพธรภีบุตรสะโทของเจ้า
 รักลูกของเธอกำลังรำไห่อยู่ สตรีผู้นั้นจะได้พบลูกชายของเธอก็เพราะความช่วยเหลือ
 ของเจ้า . . . จากการที่เราผานงานมามากแล้ว เรากลายยืนยันทัวว่า ไม่มีนกอื่น
 ใดจะสามารถบินไต่เร็วเท่าเจ้า . . . โอบุตรวินตาศูย์ยิ่งใหญ่ ผู้รุ่งโรจน์และชื่อสัตย์
 บัดนี้เจ้าจงช่วยเราเพื่อพระอนิรุทธ์สักครั้งหนึ่งเถิด^๒

ในระหว่างทางพระกฤษณะและโอรสเสด็จกับไฟอันร้อนแรงซึ่ง เป็นบริวาร
 ของพระรุทรมีองค์ราเป็นหัวหน้าและมีผู้ช่วยสำคัญอีก ๕ คนคือ กัลมาษ กุสุม ทนะ โศษณะ
 และคปนะ พระกฤษณะทรงขอความช่วยเหลือพญาครุฑ มีข้อความบรรยายถึงความสามารถ
 ของพญาครุฑในการแก้ไขสถานการณ์ไต่พันท่วงที่ว่า "ครุฑผู้มีกำลังมาก สามารถเนรมิตกาย
 ได้ตามปรารถนาก็เนรมิตกายคนให้มีปาก ๑๐๐๐ ปาก หลังจากนั้นบุตรวินตาศูย์มีกำลังมากก็
 โฉบบินไปที่คางคาสวรรค์ แล้วคูกน้ำเป็นจำนวนมากมาพันใส่ไฟ"^๓

เมื่อพญาครุฑโฉบบินพาพระกฤษณะ พลรามและพระประทุมมามาถึงโศณิต-
 ปุระแล้ว พญานกก็ช่วยพระกฤษณะต่อสู้กับพวกยักษ์ รากษสและนาศ ด้วยการใช้ปีก เล็บและ

^๑ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p.772.

^๒ ibid., p.773.

^๓ ibid., p.777.

จะงอยปากทำร้าย บทบาทสำคัญของพญาครุฑในศึกครั้งนี้คือ การต่อสู้กับนกยูงของพญาสุร มีข้อความบรรยายถึงการต่อสู้และผลของการต่อสู้ระหว่างพญาครุฑกับนกยูงดังต่อไปนี้

เมื่อครุฑและนกยูงต่อสู้กัน ต่างก็ตีกันด้วยปีก จะงอยปาก และเล็บ บุตรชายวินตาคูมีกำลังมาก มีความเคียดแค้นยิ่งนัก ก็จิกหัวนกยูง และตีด้วยปีกและเล็บอย่างรวดเร็ว เมื่อถูกตีซ้ำแล้วซ้ำเล่า นกยูงตัวนั้นก็ร่วงหล่นลงมา และถึงแก่สลับ คูราวกับดวงอาทิตย์หล่นลงมาจากท้องฟ้า^๑

การที่พญาครุฑสามารถปราบนกยูงของพญาสุรได้เช่นนี้ ทำให้พญาสุรขวัญเสีย ดังกับรำพึงอย่างอึ้งอับขึ้นว่า "เพราะความทะนงในความแข็งแกร่งของเรา เรามิได้คำนึงถึงคำพูดของเพื่อนเรา เหตุนี้เราจึงต้องประสบกับความปราชัยค่อนหน้า เทวดาและแพศย์ทั้งหลาย"^๒

ในที่สุดพระกฤษณะ พลเทพ และพระประทุมมณีก็สามารถพิชิตพญาสุรได้สำเร็จ ส่วนพระอนิรุทธ์ปลอดภัยด้วยอำนาจพญาครุฑดังข้อความว่า "เมื่อเห็นครุฑ ภูใหญ่ทั้งหมดที่ร่าร้างพระอนิรุทธ์ก็ผละออกจากพระองค์ . . . เมื่อออกจากร่างของพระองค์แล้ว ภูเหล่านั้นก็ตกลงบนพื้นกลายเป็นลูกธนู"^๓

พระอนิรุทธ์และนางอุษาชาบซึ่งในน้ำจิตของพญาครุฑเป็นอย่างยิ่ง ต่างแสดงการวะพยานกผู้ยิ่งใหญ่และกล่าวสรร เสริญวีรกรรมครั้งนี้ของพญาครุฑเป็นอันมาก

๑) ตอนซึ่งโควิเศษของพญาสุรในอาณาจักรพระวรุณ เมื่อพระกฤษณะปราบพญาสุรแล้ว พระองค์มอบโศณิศาปุระให้กุมภภทศครอบครอง อสูรกุมภภทศกราบทูลเรื่องราวเกี่ยวกับโคนมวิเศษของพญาสุรซึ่งพระวรุณเป็นผู้ดูแลให้ เป็นเหตุให้พระกฤษณะปรารถนาที่จะได้โคนมเหล่านั้นมา เป็นกรรมสิทธิ์ของพระองค์ ในระหว่างเดินทาง ขณะที่พระกฤษณะประทับอยู่บนหลังครุฑนั้น พระองค์ทอดพระเนตรเห็นโคนมวิเศษของพญาสุรหากินอยู่

^๑ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, pp.798-799.

^๒ ibid., p.799.

^๓ ibid., pp.804-805.

บนฝั่งมหาสมุทรแห่งหนึ่งจึงตรัสแก่ครุฑว่า "ดูก่อนครุฑ โนนคือฝูงโคนมที่มีค่าของพาวาสุร
บุรุษผู้ใดค้ำน้ำนมของมันก็จะเป็นผู้ไม่ตาย เจ้างงไปที่นั่นเถิด อย่าชักช้า"^๑

พญาครุฑผู้ฉลาดทูลพระกฤษณะว่า "หม่อมฉันเคยเห็นโคเหล่านั้นอยู่ในอา-
ณาจักรของพระวรุณมาก่อน ข้าแต่ พระเกศวะ ทอดพระเนตรโคทั้งหมดคนนั้นเถิด มันกำลังจะ
เข้าไปในอาณาจักรของพระวรุณเดี๋ยวนี้แล้ว พระองค์จะต้องรีบเร่ง เพื่อให้ได้มันมาเป็น
ของพระองค์"^๒

พญาครุฑ เข้าช่วยพระกฤษณะต่อสู้เพื่อช่วงชิงโคนมวิเศษ มีข้อความบรร-
ยายบทบาทการสู้รบระหว่างพญาครุฑกับกองบริวารของพระวรุณว่าดังนี้

บุตรชายวินตาก็ก่อความมหาสมุทรให้บัง เกิดคลื่นป่วนปั่นด้วยการกระพือปีกของเขา และ
แล้วก็เข้าไปในอาณาจักรของพระวรุณ พอเห็นครุฑบุกเขามาด้วยกำลังเช่นนั้น บริวาร
ทั้งปวงของพระวรุณก็ตื่นตระหนกเพราะความหวาดกลัว แล้วจากนั้นเมื่อกองทัพอันไม-
อาจสักค้ำกันไคของพระวรุณ แต่มีอาวุธต่าง ๆ สะพรุ้งพร้อมก็มาประจัญหน้าพระวาสุเทพ
บุคคลเหล่านั้นก็เขาคอสูด้วยกลยุทธอันน่าสะพึงกลัวกับครุฑศัตรูแห่งนาค^๓

หลังจากสู้รบได้ไม่นานนัก กองทัพของฝ่ายพระวรุณก็พราซี ตั้งข้อความ
บรรยายไว้ว่า "กองทัพนั้นถูกทำลายพินาศสิ้นด้วยธนูจากผู้ทรงพลานุภาพ และเป็นวีรบุรุษคือ
พลเทพ ชนารทนะ ประทุมน์ อนิรุทธ์และครุฑ"^๔

การสู้รบเพื่อชิงโควิเศษครั้งนี้ยุติลงโดยพระกฤษณะตกลงพระทัยไม่ชิงโค
วิเศษตามที่เคยมีความประสงค์ ทั้งนี้เพราะพระวรุณทรงขอร้องไว้ พญาครุฑจึงทำหน้าที่นำ
พระกฤษณะและพระญาติของพระองค์กลับคืนสู่นครทวารกา

^๑ Manmatha Nath Dutt, trans. The Harivamsha, p.807.

^๒ ibid.

^๓ ibid.

^๔ ibid., p.808.

ในฐานะพาหนะของบุคคลอื่น นอกจากพระวิษณุจะทรงขอให้พญาครุฑทำหน้าที่เป็นพาหนะของพระองค์แล้ว บางโอกาสพระองค์ยังโปรดให้ครุฑปฏิบัติหน้าที่เป็นพาหนะของบุคคลอื่นคือ

๑) เป็นพาหนะของอุปริจร^๑ เมื่อคราวที่อุปริจรร เทพองค์หนึ่งถูกพวกพราหมณ์สาปให้ตกไปอยู่ใต้พื้นโลก แม้จะต้องตกไปอยู่ในโพรงใต้ดินแต่อุปริจรรก็ยังคงยึดมั่นในองค์พระวิษณุด้วยการสวดมนตร์บูชาพระวิษณุทุกวัน วันละ ๕ ครั้ง พระวิษณุมีพระเมตตาแก่อุปริจรร เป็นอย่างยิ่ง จึงมีรับสั่งแก่ครุฑซึ่งกำลังเข้าเฝ้าพระองค์อยู่ว่า "ดูก่อนครุฑ จงไปยังพระราชาผู้ยิ่งใหญ่คืออุปริจรรซึ่งอยู่ในโพรงใต้ดิน และไม่สามารถเหาะขึ้นฟ้าได้ช้านานแล้ว จงนำพระองค์ขึ้นมาบนสวรรค์คือยาซักซ่า"^๒

^๑ มหาภารตะ ตำนานติบรรพ บทที่ ๓๓๓ กล่าวถึงอุปริจรรว่า เป็นวิษณุหรือเทพองค์หนึ่งซึ่งพระอินทร์โปรดให้เป็นพระราชาครองนครเจที มีโอรส ๕ องค์ จากชายาและอัปสรนางหนึ่งชื่ออทริกา อุปริจรรถูกพวกพราหมณ์สาปเนื่องจากพระองค์มีความเห็นไม่ตรงกับพวกพราหมณ์ กล่าวคือ เทวดากับพวกพราหมณ์ดกเดียงกันถึงเรื่องสิ่งที่จะใช้บูชาขัยัญ เทวดาทั้งหลายมีความเห็นว่า คำว่า "อช" ที่เสนอให้เป็นของที่ใช้บูชาขัยัญควรจะหมายถึง แพะ แต่ฝ่ายพราหมณ์อ้างว่าได้อินมาจากพระเวทว่า เมล็ดพืชก็เรียกว่า "อช" ควรจะใช้บูชาขัยัญมากกว่า เพราะขณะนั้นเป็นเวลาฤกษ์ฤกษ์ (ยุคแห่งคุณความดี) ไม่บังควรฆ่าสัตว์เพื่อนำมาบูชาขัยัญ ขณะที่กำลังดกเดียงกันอยู่นั้นเองอุปริจรรก็เหาะผ่านมาพอดี ทั้ง ๒ ฝ่ายจึงตกลงให้ร เทพองค์นี้ตัดสินชี้ขาด อุปริจรร เข้าข้างเทวดากล่าวว่า ควรใช้สัตว์บูชาขัยัญ พวกพราหมณ์โกรธจึงสาปให้อุปริจรรหล่นจากสวรรค์ตกลงไปอยู่ใต้พื้นโลกและสาปให้ไร้กำลังไม่สามารถเหาะขึ้นสวรรค์ได้

^๒ Mbh.R. XII.333.33.

O Garuda, go to that foremost of kigns, viz., Uparicara, who is now dwelling in a hole of the Earth and incapable of any longer sailing through the sky; and bring him up without delay into the welkin !

มหาภารตะ ตำนาคิบรรพ กล่าวถึงความเป็นผู้ปฏิบัติตามรับสั่งอย่างรวดเร็วของพญาครุฑว่า "พญาครุฑฟังรับสั่งพระวิษณุ ก็กางปีกและโบยบินด้วยความเร็วจุลุมเข้าไปในโพรงใต้ดินที่นคร เทพอาศัยอยู่ แล้วคาบนคร เทพองค์นั้นทันที พลางโบยบินสู่สวรรค์ บุตรวินตาวางนคร เทพไว้บนสวรรค์นั้น"^๑

นคร เทพอุปริจรคินสู่สวรรค์และได้เข้าสู่สวรรค์ของพระพรหมนับแต่วาระที่พญาครุฑนำมาจากโพรงใต้ดินนั่นเอง

๒) เป็นพาหนะของกฤษีศรวะ (กฤษีศรว) ในสงครามมหาภารตะระหว่างฝ่ายปาณฑพกับฝ่ายเคารพ ครั้งหนึ่งกฤษีศรวะเจ้าชายองค์หนึ่งแห่งพาลหิกนคร ได้เข้าสู่รบอยู่ทางฝ่ายเคารพเมื่อจะถูกฆ่า พระวาสุเทพตรัสแก่กฤษีศรวะว่า "เจ้ามุ่งทำการบูชาขยันและบูชาไฟอยู่เป็นนิจ บัดนี้เจ้าจงไปเดิคือยารีรอ ไปสู่ดินแดนทั้งหลายอันบริสุทธิ์โน้นของเราดินแดนที่สุกสว่างไสวด้วยรัศมีอันรุ่งโรจน์และเป็นดินแดนอันเป็นที่พึ่งปรารถนาของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดทั้งหลายมีพระพรหมเป็นประธาน จงเสด็จไปบนหลังครุฑเถิด"^๒

๓) เป็นพาหนะของกาลวะ เรื่องราวตอนนี้มิได้เกี่ยวข้องกับพระวิษณุ แต่เป็นเรื่องราวระหว่างพญาครุฑกับพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อกาลวะเป็นศิษย์ของฤๅษีวิศวามิตร ผู้วิจัยเห็นว่า มีเรื่องราวที่เน้นถึงบทบาทเด่นของพญาครุฑ จึงรวบรวมมากล่าวในที่นี้ด้วย

^๑ Mbh.R. XII.333.34-35.

Hearing these words of Vishnu, Garuda, spreading his wings and rushing with the speed of the wind, entered that hole in the Earth in which king Vasu was living. Suddenly taking the king up, the son of Vinata soared the sky and there released the king from his beak.

^๒ Mbh.R. VII.148.47.

Thou hast constantly performed sacrifices and Agnihotras ! Go thou then, without delay, into those pure regions of mine that incessantly blaze forth with splendour and that are desired by the foremost of deities with Brahman as their head, ...be thou borne on the back of Garuda !

มหาภารตะกล่าวถึงเรื่องราวระหว่างพญาครุฑกับพราหมณ์กาลวะไว้ในอุทโยคบรรยายว่า ฤๅษี-
 วิศวามิตรโอรสกาลวะที่รบเราจะให้คำทักขิณาแก่ตน จึงแกล้งสั่งให้กาลวะหาม้าสี่ขาคราว
 แสงจันทร์มาให้เป็นคำทักขิณาจำนวน ๘๐๐ ตัว ทุกตัวต้องมีหูข้างหนึ่งเป็นสีคำ ครั้นนั้นกาล-
 วะจนปัญญามองไม่เห็นทางที่จะหาม้ามาให้อาจารย์ได้ ขณะกำลังนั่งทอดอาลัยในชีวิต พญา-
 ครุฑก็มาปรากฏตัว เมื่อเห็นกาลวะมีอาการเศร้าซึ้งเช่นนั้น พญานกต้องการให้เขามีกำลังใจ
 จึงชี้ขึ้น จึงกล่าวให้กำลังใจด้วยถ้อยคำอันอ่อนหวานว่า

ท่านเป็นเพื่อนรักคนหนึ่งของเรา เป็นหน้าที่ของเพื่อนเมื่อตัวเขาโชคร้าย ย่อมหวังให้
 เพื่อนของเขาประสบความสำเร็จดังปรารถนาด้วย คุณก่อนพราหมณ์ พระวิษณุของชาย
 ของวาสพ (พระอินทร์) ประทานพรให้แก่เรา ก่อนหน้านั้นเราทูลพระองค์แทนตัวท่าน
 และพระองค์ก็ประทานพรให้ตามที่ทูลขอ มาเถิด เราจะไปด้วยกัน เราจะแยกท่านไป
 ยังมหาสมุทรฝั่งโน้นอย่างสะดวกสบาย หรือจะไปไกลสุดโลกก็ได้ โอ กาลวะ มาเถิด
 อยารีรอเลย^๑

ขณะกาลวะนั่งอยู่บนหลังพญาครุฑ พญานกพยายามหาวิธีการให้กาลวะ
 เพลิดเพลินเพื่อจะได้ลืมเรื่องที่วิตกกังวลอยู่ โดยการเล่าเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับดินแดน
 ทางทิศต่าง ๆ ให้กาลวะฟัง ครั้นกาลวะหวนคิดถึงคำมั่นสัญญาของคนอื่น ก็เริ่มวิตกกังวลใจ
 ถึงกับสั่งให้ครุฑหยุดบินหมายจะฆ่าตนเองให้พ้นทุกข์ พญาครุฑก็ให้ข้อคิดแก่เพื่อนของตนด้วย
 ถ้อยคำที่เป็นภาษิตว่า "คุณก่อน ฤๅษีผู้ชุบชีวิตใหม่ ถ้าท่านปรารถนาจะฆ่าตัวตายเช่นนั้น ท่านก็
 เบาทัญญาเสียจริง ไม่มีผู้ใดเป็นผู้สร้างความตาย แท้จริงพระเจ้าเป็นผู้สร้างความ

^๑ Mbh.P.V.105.17-19.

suhṛdbhavaṅ mama mataḥ suhṛdāṃ ca mataḥ suhṛt /
 īpsitenābhilāṣeṇa yuktavyo vibhave //

vibhayaś cāsti me vipra vāsvāvarajo dviḥja /
 pūrvam uktas tvad arthaṃ ca kṛtaḥ kāmaś ca tena me //

sa bhavaṅnetu gacchāva nayiṣye tvāṃ yathāsukham /
 deśaṃ pāraṃ pṛthivyā vā gaccha gālava mā ciras //

ตายเท่านั้น ทำไมท่านไม่บอกเราก่อน มีลู่วางที่ตีอีกหลายทางที่อาจอำนวยให้สำเร็จผล"^๑

นอกจากจะให้กำลังใจยามเพื่อนทอดอาลัยในชีวิตแล้ว พญาครุฑยังมีวาทศิลป์พูดให้เพื่อนมูมานะทำงานให้สำเร็จด้วย ดังเช่นคราวที่กาลวะยังหามาไม่ได้ เผอิญมาพบฤๅษีวิศวามิตรกลางทาง ฤๅษีจึงเรียกภคทรพัยจากกาลวะใหม่อีกเป็นเหตุให้กาลวะท้อแท้หมดกำลังใจและกลัดกลุ้มยิ่งขึ้น พยานกจึงกล่าวแก่กาลวะว่า "ดูก่อน ท่านผู้ประเสริฐสุดในหมู่พราหมณ์ ดูก่อน กาลวะ เราเพิ่งตั้งปณิธานไว้ว่า ถ้ายังไม่ได้ภคทรพัยทั้งหมดมาถวายครุฑของท่าน ท่านจะไม่ยอมนั่งลงเป็นอันขาด"^๒

พญาครุฑพยายามหาทางช่วยเหลือเพื่อนจนเป็นผลสำเร็จ ด้วยการทูลขอความช่วยเหลือจากพระราชาชาติ กษัตริย์เชื้อสายจันทรวงศ์แห่งแคว้นกาที คำพูดของพญาครุฑต่อไปนี้ แสดงให้เห็นว่าพญาครุฑมีวาทศิลป์

ทวิชรรษภ (ทวิชรรษภ : โคในหมู่พราหมณ์) ผู้นี้กำลังถูกแผดเผาด้วยความทุกข์ร้อนอย่างใหญ่หลวง ไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาของตนใด บัดนี้พราหมณ์ผู้นี้เขามาขอพึ่งบุญของพระองค์ ข้าแค้นรพัยคุม (นรวยคุม : เสือในหมู่มน) เมื่อพราหมณ์ผู้นี้ได้รับทานจากพระองค์ ความทุกข์ยอมสิ้นไป หลังจากถวายคาทภิชญาแด่อาจารย์ของเขาแล้ว เขาจะบำเพ็ญตบะอันยิ่งใหญ่ พระองค์ก็เป็นราชาฤๅษีรูปหนึ่งยอมได้รับส่วนแบ่งอำนาจตบะจากพราหมณ์ผู้นี้มากยิ่งขึ้น ข้าแค้นเรศวร (ผู้เป็นใหญ่ในหมู่มน) ชนในมาตวันหนึ่งมีประมาธเท่าใด ข้าแค้นมหิบตี (ผู้ปกครองโลก) ผู้โหดมาเป็นทานยอมได้รับ

^๑ Mbh.P.V.110.20-21.

nātiprajñō'si vipraṛṣe yo'tmānaṃ tyaktumicchasi /
na cāpi kṛtrimahā kālahi hi parameśvaraḥ //

kimahaṃ pūrvameveha bhavata nābhicoditah /
upāyo'tra mahānāsti yenaitadupapadyate //

^๒ Mbh.P.V.111.23.

. . . dvijaśreṣṭha mantrayīṣyāva gālava /
nādattvā gurave śakyam kṛtsnam artham tvayāsitum //

อานิสั่งเส้เท่าจำนวนชนมานั้น พราหมณ์ผู้สมควรจะได้รับทาน พระองค์สมควรจะ
บริจาคนาน อุปมาคั้งน้ำนมเพลงในหอยสังข์^๑ ๒

ถ้อยคำอันประกอบด้วยอุปมาโวหารและสมเหตุสมผลของพญาคฤหสามารถ
โน้มน้าวพระทัยของพระราชาชาติโห้บัง เกิดความปลื้มปีติ มีพระเมตตาแก่คาลวะ ในที่สุด
พระองค์ก็พระราชทานพระธิดาของพระองค์ชื่อมาวีซึ่งจะเป็นผู้อำนวยโชคลาภให้คาลวะจน
สามารถถวายค่าทักษิณาแด่ฤๅษีศิวามิตรได้ เมื่อแน่ใจว่าเพื่อนรักของตนไม่มีปัญหาแล้ว พญา-
คฤหจึงแยกทางกับคาลวะกลับไปคืนสู่ที่อยู่ของตน

^๑ หมายความว่า ผู้ให้ทานและผู้รับทานมีความเหมาะสมกัน คุณน้ำนมสี่ขาวบริ-
สุทธิ์รองรับด้วยหอยสังข์อันเป็นภาชนะที่สะอาดมีสี่ขาวบริสุทธิ์เช่นเดียวกับน้ำนม จึงเป็นสิ่ง
ที่เหมาะสมกันยิ่งนัก

^๒ Mbh.P. V. 112.16-20.

so'yam śokena mahatā tapyamāno dvijarṣabhaḥ /
asaktaḥ pratikartuṃ tadbhavantaṃ śaranaṃ gataḥ //
pratigrhya naravyāghra tvatto bhikṣāṃ gatavyathaḥ /
kṛtvāpavargaṃ gurave carisyati mahattapaḥ //
tapasaḥ saṃvibhāgena bhavantaṃpi yokṣyate /
svena rajarsitapasā pūrṇaṃ tvāṃ pūrayisyati //
yāvanti romāṇi haye bhavanti hi nareśvara /
tāvato vājida lokān prāpnuvanti mahīpate //
pātraṃ pratigrahasyāyaṃ dātuṃ pātraṃ tathā bhavān /
śankhe kṣīramivāsaktaṃ bhavatvetat tathopamam //

ประวัติความเป็นมาของครุทในวรรณคดีบาลี

ศัพท์บาลีเรียกครุทว่า "ครุฬ" วรรณคดีบาลี^๑ นิยมเรียกครุทว่า "สุภณฺณ" (สุภณฺณ) ไทยนิยมเขียนว่าสุภรรณตามแบบสันสกฤต (สุปรณ) เรื่องราวของครุทปรากฏอยู่ในวรรณคดีบาลีหลายแห่ง อาทิ ในพระไตรปิฎก อรรถกถาต่างๆ เช่น สุมังคลวिलाสินี ปัญจสุทนี ชาตคัมภีร์รวมทั้งคัมภีร์ที่มีชื่อเสียง เช่น วิสุทธิมรรค เป็นต้น การที่เรื่องราวของครุทปรากฏในวรรณคดีบาลีหลายแห่งเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า ความนิยมยกย่องครุทมิใช่จะมีเฉพาะฝ่ายศาสนาพราหมณ์เพียงฝ่ายเดียวหากยังปรากฏในพุทธศาสนาด้วย ในที่นี้ผู้วิจัยจะไต่ถวิลถึงประวัติความเป็นมาของครุทในวรรณคดีบาลีเป็น ๓ หัวข้อย่อยคือ กำเนิดครุทที่อยู่ของครุท และบทบาทและลักษณะครุท

กำเนิดครุท

ครุทที่มีบทบาทอยู่ในวรรณคดีสันสกฤตมีเพียงตัวเดียว คือ ครุทผู้มีฉายานามว่า "ไวณเดยะ" ซึ่งเป็นบุตรของนางวินตาและพระกศัยปพรหมฤๅษีประจำชาติ และมีกำเนิดจากฟองไข่ ส่วนครุทในวรรณคดีบาลีมีจำนวนมากมายังปรากฏในเรื่องต่าง ๆ เช่น ครุทที่ชื่อจิตรสุภรรณในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาสมัยสูตร ลูกครุททั้งหลายในกุลาวกษัตริย์ ครุทในกาภาติชาตค และครุทในสุสันธิชาตค เป็นต้น ครุททั้งหลายเหล่านี้ล้วนกำเนิดมาเพราะอำนาจบุญแต่ครั้งอดีตชาติทั้งสิ้น ตามคติพุทธศาสนา ได้จำแนกกำเนิดครุทเป็น ๔ ประเภทคือ ครุทพวกที่มีกำเนิดในฟองไข่ เรียกว่า ครุทประเภทอัณฑชะ ครุทพวกที่มีกำเนิดในครรภ์เรียกว่าครุทประเภทชลายุชะ ครุทพวกที่มีกำเนิดในเด้าโคลเรียกว่าครุทประเภทสังเสทชะ และครุทพวกที่เกิดขึ้นเองแบบเทวดา เรียกว่าครุทประเภทอุปปาติกหรือโอปปาติก

^๑ หมายถึงวรรณคดีในพุทธศาสนาเฉพาะฝ่ายเถรวาท (ฝ่ายใต้) ซึ่งใช้ภาษาบาลีเขียนคัมภีร์ต่าง ๆ ส่วนฝ่ายมหายาน (ฝ่ายเหนือ) นั้นใช้ภาษาสันสกฤตแบบพันทาง (Buddhist Hybrid Sanskrit) เขียนคัมภีร์ต่าง ๆ

ชาวอินเดียครั้งพุทธกาลมีความเชื่อว่า ครุฑทั้ง ๔ ประเภทนั้น อายุยืน ผิวพรรณผุดผ่องและมีความสุขมาก จึงปรารถนาจะเกิดเป็นครุฑบ้าง การที่บุคคลจะสามารถกำเนิดเป็นครุฑได้นั้นจะต้องสร้างสมบุญบารมีด้วยการให้ทาน และตั้งความปรารถนาของตน อย่างแรงกล้าว่า เมื่อตนตายไปแล้วขอให้ได้เกิดเป็นครุฑ ความปรารถนาจึงจะสัมฤทธิ์ผล ข้อความเกี่ยวกับกำเนิดครุฑดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค สุปันณ-สังยุตต์ตอนหนึ่งว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสอธิบายเหตุและปัจจัยที่บุคคลเมื่อตายไปแล้ว ได้เกิดเป็นครุฑแก่ภิกษุที่ทูลถามพระองค์ไว้ดังต่อไปนี้

อุกรภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้กระทำความดีทั้งสวดด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ เขาได้สดับมาว่าพวกครุฑที่เป็นอัมพชะมีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความสุขมาก เขาจึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ เมื่อตายไป ขอเราพึงเข้าถึงความเป็นสหายของพวกครุฑที่เป็นอัมพชะ เขาให้ชาน น้ำ ผา ยาน มาลา ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พิง ประทีปและอุปกรณ์แห่งประทีป เมื่อตายไปเขายอมเข้าถึงความเป็นสหายของพวกครุฑที่เป็นอัมพชะ อุกรภิกษุ ข้อนี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้เมื่อตายไปยอมเข้าถึงความเป็นสหายของพวกครุฑที่เป็นอัมพชะ^๑

ส่วนครุฑอีก ๓ ประเภทนั้น พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงเหตุและปัจจัยแห่งกำเนิดดำเนินตามนัยเดียวกันกับครุฑประเภทอัมพชะ กล่าวคือ บุคคลใดปรารถนาจะเกิดเป็นครุฑประเภทใด ก็ตั้งความปรารถนาของตนไว้ แล้วสร้างทานบารมี เมื่อสิ้นชีวิตบุคคลผู้นั้นก็จะบังเกิดเป็นครุฑตามประเภทที่ตนตั้งความปรารถนาไว้^๒

ชาดกบางเรื่องได้แสดงให้เห็นว่า ผู้มีกำเนิดเป็นครุฑมีความสุขมาก เพราะมีสมบัติทิพย์เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกและความสะดักสะบายน เช่น สุตันธีชาดกกล่าวถึงนาง-สุตันธีมหีพระเจ้ายักษ์ผู้ตกเป็นเมียครุฑได้ใช้เครื่องอุปโภคบริโภค อันเป็นทิพย์ซึ่ง เป็น

^๑ พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่ม ๒๖ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑๓ สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๐), หน้า ๔๐๔-๔๐๕.

^๒ เล่มเดียวกัน, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๕.

สมบัติของครุฑปรนนิบัติคนธรรพ์ชายชู้ของนางให้ได้รับความสุข ครั้งมีคำบรรยายว่า "นางได้
ประทานอาหารทิพย์ ให้อาบนำหอมทิพย์ ให้นุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าอันเป็นทิพย์ ให้ประดับด้วยดอกไม้
ทิพย์มีกลิ่นหอมและให้อนบนที่นอนทิพย์"^๑

วิรุทธชาดกกล่าวถึง การที่คนทำบุญโดยการบริจาคทาน แล้วมุ้งมันจะได้เกิดเป็น
ครุฑ ในสิมพลีรุกขพิมานเมื่อตายไปแล้วก็ได้รับผลดังที่ตนต้องการ กล่าวคือ ภูมที่ ๔ สหาย
เป็นอุปัฏฐากคาบส ๔ คน คาบสคนหนึ่งบำเพ็ญอุภยญาและสมาบัติ เห็นสมบัติทิพย์ของครุฑใน
สิมพลีรุกขพิมานก็พรรณนาให้อุปัฏฐากของตนฟัง จนทำให้เขาเกิดความพอใจในกำเนิดครุฑ
เมื่อเขาบำเพ็ญบุญคือการบริจาคทานเป็นต้น เขาก็ตั้งความปรารถนาที่จะมีกำเนิดเป็นครุฑ
ครั้งสิ้นอายุเขาก็ได้ไปเกิดเป็นพญาครุฑในสิมพลีรุกขพิมาน^๒

เมื่อพิจารณาจากข้อความเท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้อาจสรุปได้ว่า ครุฑในวรรณคดี
บาลีมีจำนวนมากจนนับเป็นนกประเภทหนึ่ง ชาวอินเดียนั้นครั้งพุทธกาลมีความเชื่อและนิยมยก-
ย่องว่าครุฑเป็นสัตว์ที่มีกำเนิดดี ความเชื่อนี้คงจะมีอิทธิพลสืบทอดต่อมา ทั้งนี้เพราะคัมภีร์-
พุทธศาสนาสมัยต่อมา เช่น คัมภีร์โลกที่ปกสาร^๓ ก็กล่าวถึงครุฑว่าเป็นสัตว์สูงสุดในบรรดา
สัตว์ดิรัจฉานประเภทที่มี ๒ เท้า และในไตรภูมิพระร่วงก็กล่าวยกย่องครุฑประเภทอุปปาติก
ว่า "ฝูงดิรัจฉานทั้งครุฑราช ทั้งเมื่อเป็นดุจดังดิรัจฉานทั้งหลายแล เครื่องเขากินเขาอยู่นั้น
ทั้งเทพยดาในสวรรค์ได้ และมีเศษชะระวะศักกานภาพ รุ้หลักฐันมีตังเทพยดาในสวรรค์

^๑ ชาติกัฏฐกถา ภาค ๔ สุตตันตีชาดก ปัญจนินบาต (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราช-
วิทยาลัย, ๒๕๖๕), หน้า ๔๖๕.

สา . . . ทิพฺพโกชนํ ทตุวา ทิพฺพทนุโรทเคน นฺหาเปตุวา ทิพฺพตฺถุเดหิ
อจุฉาเทตุวา ทิพฺพทนุรูปฺมุเสหิ อลงฺกริตฺวา ทิพฺพสยเน นิปชฺชาเปลิ

^๒ ชาติกัฏฐกถา ภาค ๑๐ มหานิบาต, หน้า ๒๐๑.

^๓ คัมภีร์เรื่องนี้ นาวาอากาศเอกพิเศษแยม ประพันธ์ทอง แปลให้หอสมุดแห่ง-
ชาติ และท่านอธิบายไว้ว่า เป็นพระคัมภีร์ว่าด้วยคติของโลก ผู้รจนาเป็นพระอาจารย์ของ
พญาลิไท ปรากฏชื่อตามคำแปลท้ายพระคัมภีร์ว่า เมธังกรมหาเดระ เป็นพระสังฆราชฝ่าย
อรัญวาสีในทวีปสิงหนพ คัมภีร์โลกที่ปกสารนี้เป็นต้นเค้าแห่งเรื่อง "ไตรภูมิพระร่วง"

โสศกัณนั้นเรียกเขาชื่อเทพโยนิแล ฯ^๑

ที่อยู่ของครุฑ

ครุฑในวรรณคดีบาลีมีจำนวนมากจึงอยู่ในสถานที่แตกต่างกันไป แต่สถานที่ที่ครุฑทั้งหลายนิยมอาศัยอยู่กันมากคือ ต้นจิวใหญ่ซึ่งทางบาลีเรียกว่า ต้นสิมพลี อาทิ ครุฑในอุลลาวกชาดก นิยมทำรัง เลี้ยงลูกอยู่บนต้นสิมพลีในป่าสิมพลีริมทะเลหลวง เนื่องจากป่านี้อยู่ที่เชิงเขาพระสุเมรุ ท้าวสักกะจึงทรงมอบหมายให้ครุฑทั้งหลายในป่านี้เป็นด่านสำคัญชั้นที่ ๒ คอยป้องกันเมือง เทพนครของพระองค์ให้รอดพ้นจากการโจมตีของอสูรทั้งหลายซึ่งอยู่ใต้เขาพระสุเมรุ^๒ ครุฑบางตัวก็อาศัยอยู่บนต้นสิมพลีใหญ่แต่ลำพัง^๓ บางตัวฉลาดที่จะเลือกอาศัยอยู่ในทำเลที่สามารถหาอาหารได้ง่าย เช่นครุฑในภุริทัตตชาดก อาศัยอยู่บนต้นสิมพลีใหญ่ใกล้มหาสมุทรภาคใต้เพื่อสะดวกในการจับนาคเป็นอาหารของตน^๔ ชาดกบางเรื่องกล่าวถึงที่อยู่ของครุฑว่า อยู่บนต้นสิมพลีในดินแดนที่มนุษย์ไม่อาจไปถึงได้ เช่น ภากาติชาดก กล่าวถึงครุฑคนหนึ่งผู้เป็นซู้กับนางภากาติอัครมเหสีพระเจ้ากรุงพาราณสี พญานกคนนี้สร้างวิมานอยู่บนต้นสิมพลีสูงใหญ่ในดินแดนที่มีทะเล แม่น้ำและมหาสมุทรทั้ง ๗ ซึ่งอยู่ระหว่างภูเขาเป็นเขตกันวิมานอยู่ แม้กระนั้นก็ยังมิมีชายผู้มียุญาคนหนึ่งคือ นกภูเวร (ไทยเรียกนกภูเวร) สามารถไปถึงวิมานของครุฑได้ด้วยการซ่อนตัวไปในระหว่างขนของพญานก เมื่อนกภูเวรผู้ขับเพลงชมกลิ่นหอมของกายนางภากาติในวิมานสิมพลี ทำให้ครุฑถึงกับประหลาดใจเป็นอย่างยิ่งจน

^๑ พญาสิทธิ, ไตรภูมิพระร่วง, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำคุณุสภา, ๒๕๑๘), หน้า ๓๘.

^๒ ชาตกัฎฐกถา ภาค ๑ กุลาวกชาดก เอกนิบาต, หน้า ๓๐๓, ๓๐๕.

^๓ ชาตกัฎฐกถา ภาค ๕ โภกสิมพลีชาดก สัตตกนิบาต, หน้า ๒๒๕-๒๒๖.

^๔ ชาตกัฎฐกถา ภาค ๑๐ ภุริทัตตชาดก ครุฑกัณท์ มหานิบาต, หน้า ๒๕.

ไม่อาจเก็บความสงสัยของตนไว้ได้จึงถามนฤๅนว่า "ท่านข้ามทะเลไปได้อย่างไร ท่านข้ามแม่น้ำชื่อเกปุละไปได้อย่างไร ท่านข้ามสมุทรทั้ง ๗ ไปได้อย่างไร ท่านขึ้นคันลิมพลีได้อย่างไร"^๑

ข้อความตอนนี้พระอรธกถาจารย์อธิบายไว้ในชาตกัฎฐกถาสรุปได้ว่า การเดินทางสู่วิมานลิมพลีของครุฑจะต้องข้ามทะเลในชมพูทวีป ข้ามแม่น้ำเกปุละ ข้ามสมุทรทั้ง ๗ และภูเขาระหว่างสมุทรทั้ง ๗ เสียก่อนจึงจะถึงวิมานของพญานกได้^๒

ครุฑในสุสันธิชาตก แยกไปสร้างวิมานของตนอยู่บนนาคทวีปชื่อ เสรัมทวีป เป็นทวีปที่อยู่ห่างไกลจากดินแดนของมนุษย์ยากที่ผู้ใดจะสามารถเดินทางไปถึงได้^๓

กัมภีร์ปัญจสุทนีซึ่ง เป็นกัมภีร์อธิบายพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย ได้กล่าวถึงที่อยู่ของครุฑไว้ในสีหนาทวรรค จุฬสีหนาทสูตรว่า "พญาสุบรรณมีกายใหญ่ ๑๕๐ โยชน์ จะอาศัยป่าทั้งหลายเช่นป่าละหุ่งเป็นที่พำนักก็หาไม่ แต่จะถือเอามหาสมุทร แล้วอาศัยอยู่ในป่าอันมีคันลิมพลีขึ้นอยู่รอบสระ"^๔

^๑ พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่ม ๒๗ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑๔ ขุททกนิกาย ญญิตสูตวรรค กากาติชาตก, หน้า ๑๔๒.

^๒ ชาตกัฎฐกถา ภาค ๔ กากาติชาตก จตุกกนิบาต, หน้า ๓๔๑.

^๓ ชาตกัฎฐกถา ภาค ๔ สุสันธิชาตก ปัญจกนิบาต, หน้า ๔๖๓.

^๔ พระพุทธโฆสเถระ, ปัญจสุทนี ภาค ๒ มุลปัฒนาสก, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๖๓), หน้า ๔.

. . . ทิยพุทธโฆสนสติโก สุปุณฺณราชา น कामทฺวาเร เอรณฺทวนาที่สุ
ปฏิวสตี มหาสมุทฺทํ ปน อชฺโฆคาเหตุวา ลิมฺพลีทฺวเนเยว ปฏิวสตี ฯ

คัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวถึงต้นสิมพลีไว้ในฉนุสสันนิทเทศ ว่าด้วยบทโลกวิทูว่า "ก็แลขนาดของต้นชมพูนี้ไค ขนาดนั้นแหละเป็นขนาดของต้นจิตรปาฎลีของพวกอสูรต้นสิมพลีของพวกครุฑ . . ."^๑

คัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา ซึ่งพระพุทธโฆสเถระแต่งอธิบายคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้อธิบายถึงต้นสิมพลีซึ่งเป็นต้นไม้ที่ครุฑอาศัยเป็นที่อยู่ไว้ว่า "ต้นสิมพลีของครุฑทั้งหลาย ขึ้นอยู่รอบเขาสีเนรุชั้นที่ ๒"^๒

คัมภีร์โลกที่ปกสารก็กล่าวถึงที่อยู่ของครุฑไว้ว่า "พญาครุฑนั้นเป็นราชาแห่งปักษี มีอยู่ที่ระเบียงชั้นที่ ๒ ของเขาพระสุเมรุ พญาครุฑอยู่ที่ต้นสิมพลีใหญ่อันมีอยู่ในป่าสิมพลีซึ่งชั้นล้อมสระใหญ่ยาว ๕๐ โยชน์โดยกาลทั้งปวง"^๓

ไตรภูมิพระร่วง บรรยายที่อยู่ของครุฑไว้ดังนี้

^๑ พระพุทธโฆสเถระ, วิสุทธิมรรค ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๒), หน้า ๒๖๔.

ยญเจตต์ ชมพูยา ปมาณิ เอตเทว อสูรานิ จิตรปาฎลียา ครุพานิ
สิมพลีรุกขสุต . . .

^๒ พระพุทธโฆสเถระ, ปรมัตถมัญชุสา (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พาณิชย์สุภผล, ๒๕๖๘), หน้า ๓๕๑-๓๕๒.

ครุพานิ สิมพลีรุกโข สีเนรุสุต ทุคฺยปริภณฺเต ปติฏฺจโตะ ฯ

^๓ พระเมธังกรมหาเถระ, คัมภีร์โลกที่ปกสาร, ผูก ๓, หน้า ๑.

สุปญฺโฆ โส ปกฺขิราชา	ทุคฺยาคินฺนฺเต สีเนรุโน
อตุถิ สิมฺพลีทโย โส	ปณฺณาสโยชนายโตะ
ปริกฺขิปิตฺวา ตํ ทํ	มหนฺตํ สิมฺพลีวนํ
อตุถิ ตสฺมี วเนยฺว	มหาสิมฺพลีปาทเป
วสฺติ สพุทฺทกาลโตะ	ราชา สุปณฺณนามโก

และคืนเขาพระสุเมรุราชันมีสระใหญ่อันหนึ่งได้ชื่อว่า สิมพลีสระ โดยกว้างได้ ๕๐๐ โยชน์ รอบนั้นเที่ยวยอมป่าไม้จิวเป็นรอบ ปลายไม้จิวนั้นสูงเพิงกันคั่งแสร้งปลูก และเห็นเขี้ยวงามและพึงพอใจนักหนาแล มีจิวใหญ่คนหนึ่งโดยธรรมคาใหญ่เท่าไม้ชมพู ทวีปเรานี้แล คนจิวนั้นใหญ่ ผุงจิวนั้นเป็นหนารอบฝั่งสระนั้น ๆ เป็นที่อยู่แก่ฝูงครุฑทั้งหลาย^๑

บทบาทและลักษณะครุฑ

วรรณคดีบาลีถือว่า ครุฑ เป็นนกที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดานกทั้งปวง เช่นเดียวกับวรรณคดีสันสกฤต ด้วยเหตุนี้เอง วรรณคดีบางเรื่องได้บรรยายรูปร่างของพญาครุฑว่าใหญ่โตมหัพสาร เป็นพิเศษกว่าครุฑทั้งหลาย โดยกล่าวถึงขนาดของร่างกายแต่ละส่วนไว้ว่าดังนี้ "พญาครุฑอันเป็นจอมแห่งพวกปักษี วิญญูชนพึงทราบว่ โดยปริมาณขนาดของพญาครุฑนั้น ๑๕๐ โยชน์ ปีกขวาซ้ายประมาณข้างละ ๕๐ โยชน์ และหางยาว ๖๐ โยชน์ ส่วนคอยาว ๓๐ โยชน์ คีรีชะยาว ๘ โยชน์ เท้าทั้งสองยาว ๑๒ โยชน์"^๒

ไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงลักษณะรูปร่างของครุฑว่า "ครุฑราชเป็นพระญาแก่ครุฑทั้งหลายนั้นมีคนนั้นใหญ่ได้ ๑๕๐ โยชน์ ขนปีกซ้ายก็ดี ขนปีกขวาก็ดี หางก็ดี คอก็ดี ย่อมยาว ๕๐ โยชน์ ปากนั้นยาวได้ ๘ โยชน์ และตีนทั้งสองยาวได้ ๑๒ โยชน์ และเมื่อครุฑนั้นกางปีกไปลวงกลางหาวเต็มที่ได้ไปได้ ๑๐ โยชน์ ฉีเมื่อครุฑนั้นอ้าปีกออกให้เต็มที่ได้ใส่ได้ ๘๐ โยชน์"^๓

^๑ พญาลิไท, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า ๓๘.

^๒ พระเมธังกรมหาเถระ, คัมภีร์โลกที่ปกสาร, ผูก ๓, หน้า ๑.

สุปณฺโณ ปกฺขี นํ เสฏฺโง	คสฺส จ ปริมาณโต
ทียทฺธโยชนสคฺ	ภวตฺตี วิชานียา
ปณฺณาสโยชนโน คสฺส	โหติ ทกฺขิมปกฺขโก
คถเว วามปกฺโขปิ	ปิณฺโขอ ทฺถ สฏฺฐิจโยชนโน
คีสโยชนกา ทิวา	สีสนฺตฺถ นวโยชนํ
ทฺวาทสโยชนา ปาทา	สุปณฺณสฺสาติ ชานียา

^๓ พญาลิไท, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า ๓๘-๓๙.

แม้ครุฑทั้งหลายเป็นสัตว์ที่รู้จักงาน แต่จะมีบทบาทเกี่ยวข้องกับเฉพาะในเผ่าพันธุ์
ของคนที่หาไม่ อาศัยเหตุที่เป็นสัตว์ซึ่งมีกำเนิดคือ ครุฑจึงเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับพระ-
พุทธเจ้าและมนุษย์รวมทั้งเทวดาคด้วย ผู้วิจัยจะกล่าวถึงบทบาทครุฑในวรรณคดีบาลีเป็น ๓
หัวข้อย่อย ๆ คือ ครุฑกับพระพุทธเจ้า ครุฑกับเทวดา และครุฑกับมนุษย์ในชาดก

ครุฑกับพระพุทธเจ้า ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ครุฑทั้งหลายในวรรณคดีบาลีล้วน
กำเนิดเพราะอำนาจกุศลกรรมแต่อดีตชาติทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้บทบาทของครุฑที่ปรากฏในวรรณ
คดีบาลีตามที่ผู้วิจัยศึกษาและรวบรวมได้นั้นส่วนใหญ่จึงมักมีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่า เป็น
สัตว์ที่มีคุณธรรมหลายประการ มีวิจารณ์ญาณอันสุขุม ทั้งยังมีอัธยาศัยและจริยาวัตรอันงดงาม
ควรแก่การสรรเสริญ อาทิ เรื่องราวระหว่างครุฑกับพระพุทธเจ้าในอวิทูเรนิทาน ซึ่งได้
กล่าวถึง เหตุการณ์ครั้งสำคัญของพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ตัดสินพระทัยสละสิริโลกสมบัติเพื่อ
เสด็จออกบรรพชา ครั้งนั้น ครุฑทั้งหลายต่างชื่นชมโสมนัสในมหาภิเนษกรรมของพระสิทธัตถ์-
ละเป็นยิ่งนัก ดังมีคำบรรยายอยู่ในอวิทูเรนิทานว่า "เทวดา นาคและครุฑเป็นต้น พวกมันมา
น้อมบูชาด้วยคันธชาติ มาลา จันทน์ผง และธูปอันเป็นทิพย์"^๑

ความปีติยินดีของครุฑรวมทั้งเทวดาและนาคนี้เอง เป็นเหตุให้พระสิทธัตถ์ตรง
มาเสด็จพระราชดำเนินได้ช้ำมากทั้งนี้เพราะ ครุฑทั้งหลายร่วมกับเทวดาและนาค ไปรย-
ปรายมาลาทิพย์และคันธชาติต่าง ๆ ลงมาจากอากาศเป็นจำนวนมากมาย สิ่งของเหล่านั้น
ก็คขวางทางเสด็จพระราชดำเนิน มีข้อความบรรยายเหตุการณ์ตอนนี้ว่า "ก็ในกาลนั้น ม้า
ต้องลุยคันธชาติและมาลาทั้งหลายที่เทวดา นาค และครุฑไปรยลงมาจากอากาศจนท่วมทันชา
เมื่อต้องลุยกองคันธชาติและดอกไม้เช่นนั้นจึง เกิดความเนิ่นช้า"^๒

^๑ ชาตกัฎฐกถา ภาค ๑ เอกนิบาต, หน้า ๑๐๑.

เทวดา จ นาคสุภณณาโย จ ทิพฺเพหิ คนฺธเหหิ มาลาหิ จุณฺเณหิ ธูเปหิ ปุชฺชมานา คจฺจนฺติ

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑-๑๐๒.

คทา ปน เทวดา นาคสุภณณาทีหิ อากาเส จตุวา โอสฺสฎฺฐเจหิ คนฺธมาลาทีหิ ยาว อูรฺอุปฺเทศา
สณฺจนฺนํ สรีริ อากพฺพิคฺวา คนฺธมาลาชฎฺฐิ จินฺทนฺคสุสฺส อติปญฺโจ อโหสิ

ครุฑทั้งหลายเผ้าติดตามพระสีหัตถ์ด้วยความเลื่อมใสในพระองค์ มีข้อความ
บรรยายเหตุการณ์ก่อนวันที่พระองค์จะตรัสรู้ีกตอนหนึ่งว่า "นาค ยักษ์และสุบรรณ เป็นต้น
พากันบูชาด้วยคันธชาติและมาลาอันเป็นทิพย์"^๑

แม้วันที่พระพุทธรองค์ผจญมารและพลมารทั้งหลาย ครุฑทั้งหลาย ต่างมาชุมนุมที่
โพธิบัลลังก์ เมื่อพระองค์ปราบมารจนปลาตไปสิ้นแล้ว มีคำกล่าวเป็นคาถาบรรยายถึงความ
ปีติยินดีอย่างยิ่งของพวกครุฑเมื่อพระพุทธรองค์ชนะมารว่าดังนี้ "เวลานั้นหมู่ครุฑบังเกิดความ
ปีติยินดี ก็ประกาศกองถึงชัยชนะของพระพุทธรองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ณ โพธิมณฑล
ว่า นี่เป็นชัยชนะของพระพุทธรเจ้าผู้ทรงบุญญาธิการ และเป็นความปราชัยของมารผู้มีบาป"^๒

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาสมัยสูตร กล่าวถึงครุฑอีกพวกหนึ่งซึ่งมี
ความสัมพันธ์กับพระพุทธรเจ้า ครุฑพวกนี้ชื่อ จิตรสุบรรณ เป็นนกที่มีภาวะเป็นทิพย์ มีความ
เคารพและเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรองค์ ต่างยกย่องพระองค์เป็นสรณะของตน ทั้งยังเป็น
ครุฑที่มีเมตตากรุณา มิได้คิดเบียดเบียนทำร้ายนาค และมีอริยาคัยดีควรแก่การยกย่อง^๓ สู่-
มังคลวิลาสณี ทีฆนิกายฎีกฎดา ภาค ๒ อธิบายถึงครุฑจิตรสุบรรณว่าดังนี้

ฝูงครุฑทั้งหลายที่ชื่อว่าจิตรสุบรรณ ครุฑเหล่านี้มีกำเนิด ๒ วาระคือ ๑. หลุดจากกรรม
มารดา วาระ ๑ ออกจากฟองไข่อีกวาระ ๑ มีอายุภาพอันเป็นทิพย์ มีนัยนาคดีเลิศ คือ
สามารถมองเห็นนาคที่อยู่ไกล ๑๐๐ โยชน์ จนถึง ๑๐๐๐ โยชน์ ครุฑเหล่านี้บินมาทาง
อากาศถึงปามหาวัน เวลานั้น พญานาคทั้งหลายมิได้เกรงกลัวครุฑเลย พระพุทธรเจ้า

^๑ ชาตกัฎฐกถา ภาค ๑ เอกนิบาต, หน้า ๑๑๑.

นาคยักษสุบรรณาทโย ทิพฺเพหิ คณฺฐปฺปฉาทีหิ ปุชฺชียสฺสุ ฯ

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๘.

ชโย หิ พุทฺธสฺส สิริมโต อโย
มารสฺส จ ปาปมโต ปราชโย
อุคฺโขสยฺหิ โภธิมฺนฺเต ปโมทิตา
สุปฺพนฺสงฺมาปิ ชยฺ มहेสิโน ฯ

^๓ พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่ม ๑๐ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒ ทีฆนิกาย
มหาวรรค, หน้า ๓๒๒.

บันดาลให้นาคทั้งหลายปลอดภัยจากครุฑ ด้วยเหตุนี้ครุฑและนาคทั้งปวง จึงต่างทัก-
 หายกันด้วยวาจาอันอ่อนหวาน สนทนากันด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดี กุจมิตร และญาติสนิท
 ประองคองกัน สวมกอดกัน จับมือกัน วางมือลงบนไหลกันและกัน มีจิตรื่นเริงยินดี นาค
 และครุฑทั้งหลายต่างยี้คพระพุทธรเจ้าเป็นสรณะของพวกเขา^๑

ใช้แต่จะศรัทธาเลื่อมใสเพียงพระพุทธรเจ้าองค์เดียว แม้พระสาวกของพระองค์
 ครุฑทั้งหลายก็มีจิตศรัทธาเลื่อมใสด้วย ดังในสรภังคชาดกกล่าวถึง เหตุการณ์คราวพระโมค-
 คัลลานปริณิพพาน ครุฑทั้งหลายทราบข่าวต่างก็มาชุมนุมเพื่อคารวะพระศพ มีคำบรรยายว่า
 "เวนไทยทั้งหลาย ยืนอยู่ระหว่างนาคทั้งหลาย กินนรทั้งหลาย ยืนอยู่ระหว่างพวกครุฑ-
 เวนไทย"^๒

นอกจากครุฑทั้งหลายดังกล่าวมานี้ ครุฑอื่น ๆ ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับพระพุท-
 รเจ้ายังมีอีกกล่าวคือ พระพุทธรเจ้า ได้ตรัสเล่าถึงอดีตชาติของพระองค์ ครั้งยังเป็นพระ-
 โภธิสัตว์อยู่นั้น พระองค์เคยเสวยพระชาติเป็นครุฑ เช่น ในสุสันธิชาดก ครุฑในสุสันธิชาดกมี

^๑ พระพุทธรโมสเถระ, สุมังคโลวาลินี ที่มณีกายภูมิกถา ภาค ๒ (กรุงเทพมหานคร-
 นคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๖๓), หน้า ๓๘๓.

ทิพพา ทิชา ปกษี วิสุทธจกขุติ ทิพพานุภาวโต ทิพพา มาตุกัจฉโต อญทโกสโต จาติ
 เทว วาเร ชาตาคิ ทิชา ปกษยตุตตาย ปกษี โยชนสตนุตเรปิ นาเค
 ทสุสนสมตถจกขุตตาย วิสุทธจกขุ ๑ เวหายสา เต วนมชฎปตฺตาหิ เต อากาเสเนว
 อิมํ มหาวนํ สมฺปตฺตา ๑ จิตฺรา สุปฺณฺวา อิติ เตสนามนฺติ เตสํ จิตฺร สุปฺณฺวาติ นามํ ๑
 อภยนฺตทา นาคราชนมาสี สุปฺณฺวโต เขมฺมกาสิ พุทฺโธติ ตสฺมา สพุเพปิ เต อภฺณมมฺณ
 สฬหาหิ วาจาหิ อุปฺวหฺนตฺตา มิตฺตา วีย พนฺธฺวา วีย จ สมฺลลปฺนตฺตา สมฺโมทมานา
 อาลิจฺจนฺตทา หตฺถเด ฅณฺหนฺตทา อัสถฺวเฏ หตฺถํ จเปนฺตทา หนฺจตุญฺจจิตฺตา ๑ นาคา
 สุปฺณฺวา สรณมกํสุ พุทฺธนฺติ พุทฺธเยว เต สรณํ กตฺตา ๑

^๒ ชาตกัฏฐกถา ภาค ๑ สรภังคชาดก จัตตาลีสนิบาต, หน้า ๓๕๙.
 นาคานมนฺตเร เวนเตยฺยา ติฏฺฐนฺติ ๑ เวนเตยฺยานมนฺตเร กินนรา ติฏฺฐนฺติ ๑

ลักษณะพิเศษคือสามารถนิรมิตตนเอง เป็นมาฆพรุปร่างเป็นที่หลงไหลของอิสตรีทั้งหลาย ดังมีข้อความตอนหนึ่งบรรยายไว้ว่า

พระโพธิสัตว์ มักออกจากสุบรรณพิภพไปสู่กรุงพาราณสีด้วยเพศมาฆพ เข้าเล่นสกากับพระเจ้านครบาล พวกบาทบริจาริกาทั้งหลาย เห็นรูปสมบัติของมาฆพผู้นั้น ก็เข้าไปทูลให้พระนางสุสันธิพระราชเทวีทรงทราบ ว่า มาฆพนอนรูปร่างงามเช่นนั้น เล่นสกาอยู่กับพระราชาของพวกเรา ครั้นนางได้สดับคำบอกเล่าของบาทบริจาริกาทั้งหลาย ก็ปรารถนาที่จะเห็นมาฆพผู้นั้น วันหนึ่งนางทรงเครื่องแล้ว รีบเสด็จมาที่ลานสกา ประทับยืนอยู่ท่ามกลางบาทบริจาริกา ทอดพระเนตรดูมาฆพผู้นั้น แม้ครุทเองก็มองพระเทวีทั้งสองต่างก็มีจิตปฏิพัทธ์ซึ่งกันและกัน^๑

อุปนิสัยของครุทคนนี้เป็น ชอบเล่นสกากับมนุษย์เป็นเนืองนิจ ดังจะเห็นได้จากเรื่องราวในชาดกเรื่องนี้ว่า แม้ครุทจะมีจิตเสน่หานางสุสันธิมากเพียงใด แต่พญานกก็มักทิ้งนางไว้ในสุบรรณพิภพแล้วออกไปเล่นสกากับพระราชาเสมอ ด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นโอกาสให้อัคคะคนธรรพผู้ทำหน้าที่ขับร้องและเล่นดนตรีถวายพระเจ้านครบาล ลอบเป็นคู่กับนางผู้เป็นเมียครุท มีคำบรรยายในสุสันธิชาดกว่า

ฝ่ายพระนางสุสันธิ ในเวลาที่พญาสุบรรณไปเล่นสกา นางก็ออกจากวิมานเดินเล่นที่ชายหาด นางพบอัครคนธรรพผู้จำใจ . . . จึงประคองเขาไปยังวิมาน ให้นอนบนแท่นบรรทม ครั้นเขว่บายดีแล้วนางก็ประทานโภชนะอันเป็นที่พวย ให้อาบนำหอมอันเป็นที่พวย . . . ในเวลาที่พญาสุบรรณกลับมา นางก็ซ่อนชายชู้ไว้ เมื่อครุทออกจาก

^๑ ชาตกัฎฐกถา ภาค ๔ สุสันธิชาดก ปัญจนนิบาต, หน้า ๔๖๓.

โพธิสัตว์โต สุปณณวณโต นิกุขมิถวา พาราณสี คนตุวา ตมพราเชน สหุธิ มาฆวกเวเสน
ชุตี กิพตี ฯ ตสส รูปสมบัติ ทิสฺวา ปริจาริกา อมหากั รณฺณา สหุธิ เอวรฺอุโป นาม
มาฆวโก ชุตี กิพตีติ สุสันธิยา อารโจะสุ ฯ สา สุตฺวา ตั ทฏฺฐกามา หุตฺวา เอกทิวสั
อลงฺกริตฺวา ชุตมณฺฑล อากนฺตุวา ปริจาริกานั อนฺตเร จิตา นั โอลเกลสิ ฯ โสปี เทวี
โอลเกลสิฯ เทวปี อณฺณมณฺณ ปฏฺิพทุจฺจิตฺตา อเหสุ ฯ

วิมานไปแล้ว นางก็ร่วมอภิรมย์กับชายชู้ด้วยอำนาจกิเลส^๑

เมื่ออยู่ในร่างนก ครุฑมีรูปร่างใหญ่โตมาก มีปีกอันทรงพลาณภาพยิ่งนัก สามารถกระพือปีกบันดาลให้เกิดพายุใหญ่ ลักษณะเช่นนี้ เห็นได้คราวที่พญานกประกอบอุกตกรรมลักพานางสุสันธิ์ไปเป็นเมียของตน สุสันธิ์ชาติกบบรรยายพฤติกรรมของครุฑเมื่อลักพาอิสตรีไปสู่วิมานของตนที่เสรมทิวปไวกังนี้ "พญาสุบรรณจึงบันดาลให้เกิดพายุขึ้นในพระนครด้วยอำนาจของตน ผู้คนต่างพากันหนีออกจากพระราชนิเวศน์เพราะกลัวบ้านเรือนพัง พญานกจึงบันดาลให้พระนครมีคิมิตด้วยอำนาจของตน แล้วอุ้มพระเทวีเหาะมาทางอากาศเข้าสู่พิภพของตนในนาคทวิป"^๒

แม้พญาครุฑจะลุ่มหลงอิสตรีมากมายเพียงใด แต่ก็ไม่ยอมให้ความมัวเมามามีอำนาจเหนือศักดิ์ศรีของตน ดังเช่นเมื่อครุฑประจักษ์ว่าอิสตรีผู้เป็นภรรยาของตนประพฤติมิชอบ ลอบเป็นชู้กับชายอื่น หลังจากไตร่ตรองด้วยสติปัญญาของตนตลอดจนพิจารณาถึงเหตุผลแล้ว ครุฑก็รำพึงขึ้นว่า "แม้เราจะอยู่ในสุบรรณพิภพก็ไม่อาจรักษานางไว้ได้ นางผู้ทีนี้จะมีประโยชน์อะไรแก่เรา"^๓

^๑ ชาติกัฏฐกถา ภาค ๔ สุสันธิ์ชาติก บัญจกนิบาต, หน้า ๔๖๔.

สุสันธิ์ปิ เทวี สุบรรณราชสุส ชุตี กิพิตุ คตกาเล วิมานา โอตริตฺวา เวลนุเต วิจฺรุตี ตํ อุกคณธพฺพํ ทิสฺวา สลฺขานิตฺวา . . . วิมานํ อาริเปตฺวา สยนปิฎฺเจ นิปชฺชาเปตฺวา สมตฺตกาเล ทิพฺพโกชนํ ทตฺวา ทิพฺพคบุโรทเกน นฺหาเปตฺวา . . . ตํ ปฏิชฺคฺคิยมานา สุบรรณธฺวโธ อากตเวลาย ปฏิจฺฉาเทตฺวา คตกาเล เตน สหฺธิ กิเลสฺวเสน อภิรมิ ฯ

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๓.

สุบรรณราชา อุตฺตโน อานุกาเวน นคเร วาตํ สมฺภูจฺจาเปสิ ฯ เทหปาดนภเยน ราชนิเวสนา มนุสฺสา นิภฺษมิสุ ฯ โส อุตฺตโน อานุกาเวน อนฺธการํ กตฺวา เทวี คเหตุวา อากาเสน อากนตฺวา นาคทีเป อุตฺตโน ภวนํ ปาวิสิ ฯ

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๖.

อหํ สุบรรณภวเน วสนฺโตปิ รกฺษิตุํ นาสกฺขิ กิ เม ตาย ทุสฺสีลาชาติ

ปัทมทรกษัตริย์ กล่าวถึงพระพุทธเจ้า เมื่อยัง เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ เสวยพระชาติเป็นพญาครุฑอีกชาติหนึ่ง พญาครุฑในชาติกเรื่องนี้มีพละนุภาพคล้ายคลึงกับครุฑ ในสุสันตีชาติกคือ สามารถกระพือปีกบันดาลให้เกิดพายุ เรียกว่า ลมกำลังสุบรรณหรือลมครุฑ คังมีคำบรรยายเหตุการณ์เมื่อพญาครุฑจะจับปัทมทรกษัตริย์ว่า "ครุฑก็บันดาลให้เกิดลมครุฑ แล้วตรง เข้าจับหางของปัทมทรกษัตริย์"^๑

จากการศึกษาชาติกเรื่องนี้ เห็นได้ว่า ธรรมชาติของครุฑทั้งหลายจะจับนาคกิน เป็นภักษาหาร แม้กระนั้นพวกครุฑก็ไม่อาจจับนาคกินได้โดยง่าย ทั้งนี้เพราะ พวกนาคมีวิธี ป้องกันภัยจากครุฑ เป็นเหตุให้ครุฑทั้งหลายต้องจมน้ำตายไปเป็นจำนวนมาก พญาครุฑใน ปัทมทรกษัตริย์มีความรักและห่วงใยพวกพ้องของตน จึงพยายามหาทางช่วยชีวิตพวกครุฑ โดย เข้าไปตีสนิทกับกัทมพิยอ เจละผู้ตั้งตนเป็นนักรบอยู่ในอาศรมแห่งหนึ่ง เพื่อหวังพึ่งพานักบวช ผู้นั้นให้ช่วยลวงถามความลับจากนาค เมื่อพญานกจะขอความช่วยเหลือจากกัทมพิยอ เจละ พญาครุฑกล่าวว่า "พระคุณเจ้าผู้เจริญ พวกญาติพี่น้องของข้าพเจ้า เมื่อจะจับนาคทั้งหลาย ตางตายไปเป็นจำนวนมาก พวกข้าพเจ้าไม่ทราบวิธีจับนาคเหล่านั้น คงมีความลับเกี่ยวกับ วิธีจับนาคอยู่ พระคุณเจ้าจะสามารถทำให้นาคเหล่านั้นหลง เชื่อพระคุณเจ้า แล้วลวงถาม ความลับนั้นได้หรือไม่"^๒

พญาครุฑคนนี้มีสติปัญญาหลักแหลม มีไหวพริบ รู้จักพินิจพิจารณา เมื่อพญาครุฑรู้ วิธีจับนาคเป็นภักษาหารได้อย่างปลอดภัยแล้ว แทนที่พญานกจะดีใจ กลับไตร่ตรองด้วยปัญญา

^๑ ชาติกัมมฎกธา ภาค ๑ ปัทมทรกษัตริย์ ตีพิมพ์นิบาต, หน้า ๒๔๕.

โล่ สุภณวาท กิตฺวา ปตฺมทรกษัตริย์ชานัน นงฺคุญเจเน กเหตุวา

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๕.

. . . ฅนเต อมฺหากํ ฅาตฺถา นา ฅก ฅณฺหฺนฺติ พุทฺ วิณฺสุสนฺติ เอเตสํ นาคานํ ฅณฺหฺนฺนิยามํ
มยํ น ชานาม ฅุยฺหฺการณํ กิร เนสํ อตฺถิ สกฺกุณฺเญยฺยาถ นุไซ ฅุมฺเห เอเต ปิยาเยมานา
วีย ตํ การณํ ปุจฺฉิตฺตุนฺติ

แล้วรำพึงขึ้นว่า "พญานาคทำสิ่งที่ไม่บังควรกระทำ กล่าวคือ บอกรหัสทางทำลายญาติพี่น้องให้ผู้อื่นทราบ"^๑

นอกจากจะเป็นผู้มีปัญญาแล้ว พญาครุฑยังมีเมตตาต่อศัตรูของคนที่รักด้วย ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์เมื่อพญาครุฑจับปัมพร กษัตริย์ได้แล้ว พญาครุฑมิได้กินนาคราชนั้น กลับให้อิวาตแก่นาคราชผู้ชวยความลับอันเป็นเครื่องป้องกันชีวิตให้ผู้อื่นรู้ ด้วยถ้อยคำเป็นสุภาษิตว่า

บุคคลไม่ควรเปิดเผยความลับเป็นอันขาด ควรรักษาความลับนั้นไว้เหมือนภักษามุม-
หรัพยไวกจะนั้น ความลับที่บุคคลอื่นรู้เขาแล้วทำให้แพร่งพรายไม่ดีเลย บัณฑิตไม่ควร
บอกความลับแก่สตรี ศัตรู คนมุ่งอำมิสและคนมุ่งหมายลวงดวงใจ คนใดให้คนใจ-
เขลารู้ความลับ ถึงแมคนใจเขลานั้น จะเป็นทาสของตนก็ต้องเก็บความลับไว้เพราะ
กลัวภัยแห่งการเปิดเผยความลับ คนมีจำนวนเท่าใดรู้ความลับที่ปรึกษากันของบุรุษ คน
จำนวนเท่านั้นยอมขูให้บุรุษนั้นหวาดหวั่นได้ เพราะเหตุนี้จึงไม่ควรขยายความลับ^๒

^๑ ชาตกัฎฐกถา ภาค ๑ บัณฑิตกษัตริย์ คีตตินิบาต, หน้า ๒๔๕.

. . . นาคราชเช่น อยู่ตุต กติ ฉาตีน นาม นสุสนนิยาโม ปรสฺส น กเถตพุโพ โหตุ

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๒.

น	คฺยุมคฺคฺฉิ	วิวเรยฺย	ร	กฺเชยฺย	นํ	ยถา	นิธึ
น	หิ	ปาตุกฺโก	สาธุ	คฺยุมคฺคฺฉิ	โ	ปชานตา	ฯ
ถิยา	คฺยุมคฺคฺฉิ	น	สํเสยฺย	อมิตฺตสฺส	จ	ปณฺธิโต	
โย	จามิเสน	สํหิโร		หทยคฺคฺฉิ	โ	นโร	ฯ
คฺยุมคฺคฺฉิ	มสมฺพุทฺธ			สมุโพธยติ	โย	นโร	
มนตฺเททฺทยา	คฺคฺฉิ			ทาสฺสุโต	ติติกฺขติ	ฯ	
ยวานุโต	ปฺริสฺสคฺคฺฉิ			คฺยุมคฺคฺฉิ	ชานนฺติ	มนฺดินํ	
ทวานุโต	คฺคฺฉิ	อุพฺเพคา		คฺคฺฉิ	น	วิสขฺเซ	ฯ

นอกจากจะให้โอวาทแก่บัณฑิตนาคราชแล้ว พญาครุฑยังมีเมตตากรุณาตั้งมั่นอยู่ในใจคนอีกด้วย พญาครุฑปล่อยพญานาคไป พร้อมทั้งกล่าวแก่พญานาคด้วยคำพูดอันเปี่ยมด้วยความกรุณาว่า "วันนี้ท่านรอดพ้นจากภัยทั้งปวง จงเป็นผู้อันเรากุ้มครองแล้วทั้งทางบกและทางน้ำ หมอผู้ฉลาดเป็นที่พึ่งของคนไข้จันใด หวังน้ำอันเย็นเป็นที่พึ่งของคนหิวกระหายจันใด สถานที่พักเป็นที่พึ่งของคนเดินทางจันใด เราจะเป็นที่พึ่งของท่านจันนั้น"^๑

ครุฑกับเทวดา วรรณคดีบาลีมักกล่าวถึง ครุฑมาร่วมชุมนุมพร้อมกับหมู่เทวดา ในคราวที่มีเหตุการณ์สำคัญเสมอ เช่น เมื่อพระสิทธัตถะออกบรรพชา^๒ คราวพระพุทธเจ้าชนะมาร^๓ เมื่อพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ประมาณ ๕๐๐ รูป ประทับที่ป่ามทววันใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ในสักกะชนบท ครุฑทั้งหลายก็มาเฝ้าพระพุทธองค์ร่วมกับเทวดาทั้งปวง^๔ หรือในคราวที่มีการละเล่น มีมหรสพสมโภชในเมืองมนุษย์ หมู่ครุฑก็มักพากันมาชุมนุมกับหมู่เทวดา เสมอ ดังปรากฏในชาดกบางเรื่อง เช่น อรรถชาดกก็กล่าวถึงครุฑมาร่วมชุมนุมกับเทวดา เพื่ออุทิศมหรสพในเมืองพาราณสี ดังมีคำบรรยายตอนหนึ่งว่า "ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต

^๑ ชาดกัญญูฎกถา ภาค ๑ บัณฑิตชาดก คีตตินิบาต, หน้า ๒๙๖.

มุตตชช ชิว สัพพภยาติวคโต

ถลุตเก โหหิ มยาภิกุคโต ฯ

อาตักนิน ยถา กุสโล ภัสสโก

ปิปาสิตานัน รหโหว สีสโต

เวสุมม ยถา หิมสัสสิฏฐิตานัน

เอวมปิ เต สรณมม กวามิติ ฯ

^๒ วิทยานิพนธ์หน้า ๑๑ ว่าด้วยเรื่องครุฑกับพระพุทธเจ้า.

^๓ ชาดกัญญูฎกถา ภาค ๑ เอกนิบาต, หน้า ๑๑๘.

^๔ พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๑๐ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒ ทีฆนิกาย
มหาวรรค มหาสมัยสูตร, หน้า ๓๑๖, ๓๒๒.

เสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี เมื่อได้ข่าวร้องการมีมหรสพแล้ว ได้มีการละเล่นกัน
เอ็กเกริก พวกเทวดา นาคและครุฑเป็นอาทิจำนวนมากต่างมารวมกันดูการละเล่น"^๑

นอกจากนี้ชาตกบางเรื่อง เช่น กุลวากชาตก ก็กล่าวถึง เรื่องราวของครุฑกับ
เทวดาไว้ว่า ลูกครุฑทั้งหลายที่อยู่บนต้นสิมพลีเชิงเขาสิเนรุ ตกลงไปในทะเลหลวงเพราะ
ถูกลอร์ดของท้าวสักกะชนต้นสิมพลีหักโค่นลงไป แต่ลูกครุฑเหล่านั้น ก็ได้รับความเมตตาช่วย
ชีวิตไว้ได้ และเนื่องจากครุฑทั้งหลาย มีความสามารถและมีพลังกำลังอันเกรียงไกร ประ-
กอบกับอาศัยอยู่ที่เชิงเขาสิเนรุติดกับทะเลหลวง ท้าวสักกะจึงได้ครุฑทั้งหลายเป็นปรากร
สำคัญชั้นที่ ๒ ในการป้องกันอสูรทั้งหลาย มิให้เข้าโจมตีสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ของพระองค์ ดัง
มีคาถากล่าวถึงพระอินทร์ทรงแต่งตั้งครุฑ ให้รักษาค่านสำคัญหนึ่งในค่านห้าชั้นว่า "ค่านทั้ง
ห้าที่ได้รับแต่งตั้งให้รักษาเมืองทั้งสองของอัญชมนบุรีได้แก่ นาค ครุฑ กุมภภัณฑ์ ยักษ์ และจตุ-
มหाराช"^๒

เรื่องราวของครุฑกับเทวดามีอยู่ในชาตกอีกเรื่องหนึ่งคือ โกฎสิมพลีชาตก พญา-
ครุฑตนนี้มักนำเหยื่อไปกินบนต้นสิมพลีที่รุกขเทวดาสั่งอยู่เสมอ ชาตกเรื่องนี้ บรรยายถึง

^๑ ชาตกภัฏฐกถา ภาค ๓ อूरคชาตก ทุกนิบาต, หน้า ๑๑.

อตีเต พาราณสียี พุรหมุทเต รชชี่ กาเรนุเต พาราณสียี อุตสูเว โฆสิเต
มหาสมชชชา อโหสิ ฯ พหู . . . เทวนาคสุปญญาทโย . . . สมชชทสุสันตุถิ
สนนิปตีสู ฯ

^๒ ชาตกภัฏฐกถา ภาค ๑ กุลวากชาตก เอกนิบาต, หน้า ๓๐๔.

อนตรา ทูวินัน อัญชมนุปรานัน
ปญจวิธา จปิตา อภिरกษา
อูโรโก กโรติ ปยสูส จ หารี
มทนายุตตา จตุโร จ มหนุตาคิ

ลักษณะของพญาครุฑตนนี้ว่า สามารถนิรมิตกายให้ใหญ่หิมาและมีพละนาภาพคล้ายคลึงกับพญาครุฑในวรรณคดีสันสกฤต ดังมีคำบรรยายถึงพญาครุฑเมื่อจับนาคเสพเป็นภักษาหารว่าดังนี้

ขณะนั้นพญาครุฑตนหนึ่ง เนรมิตอัครภาพของตนให้มีขนาด ๑๕๐ โยชน์ แล้วกระพือปีกแหวกน้ำในมหาสมุทรทำให้เป็นช่องแล้ว ก็จับพญานาคตัวหนึ่งมีขนาดตัวยาว ๑๐๐๐ วาตรงหาง ใส่อารอกอาหารออกทางปาก แล้วคาบบินไปยังต้นสิมพลีใหญ่ พญานาคหอยหัวอยู่อย่างนั้นจึงคิดว่า เราจะทำให้หลุดพ้น จึงรัดตนไทรตนหนึ่งไว้ เพราะพญาครุฑมีกำลังมาก และเพราะพญานาคมีลำตัวใหญ่และยาว ตนไทรนั้นจึงถอนขึ้น พญานาคก็ไมยอมปล่อยให้ตนไทร พญาครุฑจึงจับพญานาคกับตนไทรบินไปถึงต้นสิมพลีใหญ่^๑

มีข้อสังเกตเกี่ยวกับพญาครุฑตนนี้อีกประการหนึ่งคือ พญาครุฑหาได้กินนาคหมดทั้งตัวไม่ แต่เลือกกินเฉพาะอวัยวะบางส่วนคือ กินเฉพาะมันชั้นที่ท้องของนาค ดังจะเห็นได้จากคำบรรยายตอนหนึ่งว่า "ครุฑวางพญานาคไว้ที่คาคบไม้ แล้วฉีกท้องกินมันชั้นของนาค แล้วก็ทิ้งร่างที่เหลือลงไปในมหาสมุทร"^๒

ครุฑเป็นพญานกที่มีสติปัญญา เฉลียวฉลาดและช่างสังเกตกล่าวคือ เมื่อครุฑทิ้งนาคและตนไทรลงไปในมหาสมุทรแล้ว นกตัวเมียตัวหนึ่งที่เกาะมากับตนไทรก็บินไปจับที่คาคบ

^๑ ชาตภัฏฐกถา ภาค ๕ โภภูสิมพลีชาดก สัตตกนิบาต, หน้า ๒๒๖.

อเดโก สุปทุมธราชา ทิยพทุโยชนสติกิ อตุตถาว มาเปตฺวา ปภุชวาเทหิ มหาสมุทฺเท อุตฺถักุทฺติกา กตฺวา เอกํ พุยามสทสฺสายามํ นาคราชา นํจฺจุญฺเจ กเหตฺวา มุเชนสฺส คหิตฺโจจรัฉพฺทาเปตฺวา โภภูสิมพลี สนฺธาย วนมตฺถเกน ปายาสี ฯ นาคราชา โอลมฺพฺนโต อตุตฺตานิโมเจสฺสามีติ เอกสฺมี นิโครธฺรฺกฺเช โภกํ ปเวเสตฺวา นิโครธํ เวเจตฺวา คณฺหิ ฯ สุปทุมธรฺชฺโวย มหาพลตฺย นาคราชาสฺส จ มหาสรีรตฺย นิโครธฺรฺกฺโช สมฺมุคฺฆาตํ อคฺมาลี ฯ นาคราชา เนว รุกฺขํ วิสฺสชฺเชลฺลิตฺติ ฯ สุปทุมโวย นิโครธฺรฺกฺเชน สทฺธิ นาคราชา นํ กเหตฺวา โภภูสิมพลี ปตฺวา

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

นาคราชา นํ รุกฺขกฺขนฺธปิฏฺเจ นิปชฺชาเปตฺวา อุตฺรสฺส ผาเลตฺวา นาคเมทํ ชาตฺติวาเสสฺสกลฺวารํ สมฺมุทฺเท วิสฺสชฺเชลฺลิตฺติ ฯ

ของคณลิมพลี รุกขเทวดาที่สิงอยู่ที่คณลิมพลีเกรงว่านกตัวนี้จะถ่ายมูลรคคณลิมพลีทำให้เกิดคณ
 ไทร เจริญงอกงามขึ้นปกคลุมคณลิมพลีเป็นเหตุให้วิมานของรุกขเทวดาพัง ก็หวาดกลัวจนตัว
 สั่นเทา ทำให้คณลิมพลีหวั่นไหวไปทั้งคณ ครุทสังเกตเห็นเหตุการณ์เช่นนั้น จึงถามขึ้นด้วย
 ความสงสัยว่า "เราไต่จับพญานาคมีตัวยาวถึงพันวามาที่นี่ ท่านยังรับน้ำหนักพญานาคนั้นกับ
 เราซึ่งมีกายใหญ่โตไว้ได้ไม่หวั่นไหว คุณรคคณลิมพลีเทพบุตร ท่านเพียงรับน้ำหนักนกเล็กตัวนี้
 ซึ่งมีเนื้ออ่อนกว่าเราไว้ เหตุใดจึงหวาดกลัวหวั่นไหวเล่า"^๑

ครั้นรุกขเทวดาชี้แจงเหตุผลให้ครุททราบ พญานาคไต่ตรงคณวิจรรย์ญาณของ
 ตน แล้วจึงรีบไล่นกออกไปจากคณลิมพลีโดยเร็ว ครุทกล่าวแก่รุกขเทวดาอย่างผู้มีสติปัญญา
 อันสุขุมว่า "นักปราชญ์พึงระวังภัยสิ่งที่น่าระวังภัยทั้งหลาย พึงป้องกันมิให้ภัยในอนาคตมา
 ถึงได้ ย่อมพิจารณาอุโลกทั้งสองเพราะเหตุแห่งภัยในอนาคต"^๒

ครุทกับมนุษย์ในชาติก เรื่องราวระหว่างครุทกับมนุษย์มีกล่าวอยู่ในชาตกหลาย
 เรื่อง อาทิ อรุณชาตก กากาติชาตก ภูริทัตชาตก เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า ครุทเป็นสัตว์
 ที่รู้จักกันดีทั้งในหมู่เทวดาและมวลมนุษย์ อรุณชาตกกล่าวถึงครุทว่าเป็นสัตว์ที่ชอบคุมหรสพ
 ของมนุษย์ ดังมีคำบรรยายตอนหนึ่งว่า "ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ
 อยู่ในเมืองพาราณสี เมื่อได้ข่าวร้องการมีมหรสพแล้ว ได้มีการละเล่นเอ็กเกริก พวกมนุษย์

^๑ ชาตกภูฏุกดา ภาค ๕ โกฎลิมพลีชาตก สัตตกนิบาต, หน้า ๒๒๖.

อหิ ทสสตพยามิ	อรคมาทาย อากโต
คณจ มณจ มหากาย	ธารย นปฺปเวธสี ฯ
อดิมิ ชุททกํ ปกฺขี	อปฺปมัสตรํ มยา
ธารยํ ภีโต	กิมตฺถํ โกฎลิมพลีติ ฯ

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๘.

สงฺกเขยฺย สงฺกิตฺตพฺพานิ	รคฺเขยฺยานาคํ ภัย
อนาคคภยา อีโร	อุโภ โลเก อเวกฺขตีติ ฯ

การ เป็นผู้ออกกลิ่นต่อความหิวโหย ไม่กล้าจับนาคกินเป็นภักษาหาร เพราะเคารพ
 ยำเกรงพระคาบสนี้เอง เป็นผลให้พระคาบสพอใจพฤติกรรมอันแสดงถึงความเป็นผู้อ่อนน้อม
 และมีขันติธรรมของครุฑ จึงกล่าวสรร เสริญและอำนวยการแก่ครุฑว่า "เจ้าบุซา เพศพรหม
 แม่หิวก็ไม่กล้ากิน งดเว้นได้ ขอเจ้าเป็นผู้อันพรหมคุ้มครองแล้ว จงมีชีวิตยืนนานเถิด และ
 ขอภักษาหารอันเป็นทิพย์จง เกิดแก่เจ้า"^๑

ภริษัทชาคก็กล่าวถึงครุฑผู้มีปัญญาคนหนึ่ง เป็นสัตว์ที่รู้จักพิจารณาถึงอกุศลกรรม
 และกุศลกรรม ได้เข้าไปถามปัญหาพระคาบสรูปหนึ่ง ถึงพฤติกรรมของคนที่คาบนาคตัวหนึ่ง
 โดยไม่รู้ว่ นาคตัวนั้นรัดตนไทรท่ายงกรมเอาไว้ เมื่อตนจับนาคพาบินไปด้วยกำลังจึงเป็น
 เหตุให้ตนไทรถูกถอนติดไปด้วย จากเหตุการณ์นี้ ครุฑจึงถามพระคาบสด้วยความเกรงกลัว
 ตอบว่า "ข้าแต่ท่านผู้อาวุโส สุปรรณคนหนึ่งนำนาคมาเพื่อกินเป็นภักษาหาร เมื่อนาคเอา
 ทางพันคาคบไม้ไทรด้วยหมายจะให้พัน สุปรรณบินไปด้วยความที่ตนมีกำลังมาก ต้นไม้ในที่นี้ก็
 ถอนขึ้นทันที . . . ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ อกุศลกรรมจะมีแก่สุปรรณหรือไม่"^๒

ใช้ว่าจะมีสติปัญญา รู้จักไตร่ตรองถึงบาปบุญคุณโทษแต่อย่าง เดียวก็หาไม่ ครุฑตน
 นี้ ยังเป็นผู้มีความมกตัญญูกตเวทีกอีกด้วย เมื่อพระคาบสตอบปัญหาซัดข้อข้องใจให้ครุฑแล้ว
 ครุฑกล่าวแก่พระคาบสด้วยความซาบซึ้งในพระคุณว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ . . .

^๑ ชาตกัมมฎกถา ภาค ๓ อรรถชาตก ทุกนิบาต, หน้า ๑๘.

โส พรหมคฤโต จิรเมว ชิว,

ทิพยา จ เต ปาตุภวนตุ ภกฺขา,

โส พรหมวณฺณํ อปจายมาโน

พุกฺกุชิตฺโต โน วิตราสี โภตุตฺตุนฺติ

^๒ ชาตกัมมฎกถา ภาค ๑๐ ภริษัทชาคก, หน้า ๓๐.

อวฺสุโส เอโก สุปฺมฺโณ โทจฺรตุถาย นาคํ หฺรณฺโต นาเต โมกฺขตุถาย นิโคฺรธวิฏฺฐํ
 นนฺตุญฺเจน เวเจตฺวา จิตฺเต โส อตฺตโน มหฺพฺพลตฺตาย ปกฺขนฺทิตฺวา คโตว อเถตฺถ รุกฺโข
 อุปฺปาฏิตฺโต กิ ปน ภนฺเต ตสฺส สุปฺมฺณสฺส อตุสฺสํ โหติ อุทาทุ โนติ ฯ

ข้าพเจ้ายินดีด้วยพระคุณเจ้าแก่ปัญหา ข้าพเจ้ารู้มั่นคงอำลัมพายนอันหาค่ามิได้ ข้าพเจ้าจะ
ถวายมณฑลนั้นเพื่อเป็นเครื่องบูชาพระคุณแก่พระคุณเจ้า พระคุณเจ้าจงรับไว้เถิด"^๑

มีข้อสังเกตเกี่ยวกับวิธีจันนาคเป็นนักษารของครุทกล่าวคือ เมื่อครุทจันนาคจะ
กระเพื่อปีกบินคาลให้เกิดลมพายุซึ่งมีความแรงจนสามารถแหวกน้ำในมหาสมุทรให้เป็นช่อง
แล้วครุทจะจิกหัวนาคดึงขึ้นจากน้ำ คานนาคไปกินบนคาคบไม้ ดังมีคำบรรยายว่า "ครุทคน
หนึ่งกระเพื่อลมจากปีก แหวกน้ำในมหาสมุทร จับที่ศีรษะของนาคราชตัวหนึ่ง"^๒

เกี่ยวกับการจันนาคด้วยวิธีกระเพื่อปีกให้เกิดพายุทำให้มหาสมุทรปั่นป่วนนี้ มีข้อ-
ความปรากฏอยู่ในโลกาลิกชาตกตอนหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าจะเทศนาโปรดพระเจ้าพาราณสี
ผู้ทรงเป็นพหูภามี คือช่างพูดไม่เลือกกาลเทศะ พระพุทธองค์ก็ทรงนำกรรมวิธีจันนาคของ
ครุทมาตรัสเป็นอุปมาอุปไมยว่า "สุบรรณยังต้องมหาสมุทรให้กระฉอน แล้วจับอูรชชาติที่มี
ขนาดใหญ่คือนาค ครั้นจับได้แล้วก็พาขึ้นสู่ต้นสิมพลีทันที กินมังสะเป็นอาหารฉนใด ผู้ที่เห็น
เหตุผลประจักษ์ มีความคิดเป็นเบื้องหน้า พูดพอเหมาะในกาลที่ควรพูด ย่อมจับศัตรูหม่อมิตร
ให้อยู่ในอำนาจของตนได้ทั้งหมดดังนี้"^๓

^๑ ชาตกัฎฐกถา ภาค ๑๐ ฐริทัตชาตก, หน้า ๓๑.

อหิ ภนฺเต . . . ตุมฺหากํปิ ปณฺหาพฺยากรณฺเณ ตฺวฺโจ อหฺนฺเจกํ อาลมฺพายนมฺนฺตํ ชานามิ
อนคฺโข มนฺโต ตมฺหํ ตมฺหากํ อจฺริยภากํ กตฺวา ทมฺปิ ปฏิคฺคณฺหนฺติ ฯ

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘

เอโก ครุโฬ ปกฺขวาเตหิ มหาสมุทฺเต อุกํ วิยฺยิตฺวา เอกํ นาคราชานํ สีเส คณฺหิ ฯ

^๓ ชาตกัฎฐกถา ภาค ๔ โลกาลิกชาตก จตุกถนิบาต, หน้า ๓๘๑.

ยถา สุปฺบฺโฆ สมฺมุตฺโต โขภะตฺวา มหาโภกํ อฺรคํ อาเทหิ คณฺหาติ อาทิตฺตฺวา จ ตํ ชณฺเณว
นํ สิมฺพลี อโรเปตฺวา มํสํ ชาตติ เอวเมว โย มติปฺพทฺกโม วิจฺกฺชโฆ วตฺตํ ยุตฺตกาเล
मितํ ภาสฺติ โส สพฺเพ อมิตฺเต อาเทหิ คณฺหาติ อตฺตโน วเส วตฺเตตฺติ ฯ

สภาพธรรมชาติของครุฑอีกประการหนึ่งที่มีกล่าวในภุริทัตชาดกคือ ครุฑเลือกกินเฉพาะส่วนที่เป็นมันชั้นบริ เวณท้องนาคเช่นเดียวกับครุฑในโกฏสิมพลีชาดก ดังมีคำบรรยายในครุฑกัณฑ์ว่า "เมื่อครุฑพานาคไปถึงต้นสิมพลี ก็จิกคิ้วจะงอยปาก จิกท้องนาคกินมันชั้น แล้วทิ้งร่างลงไปในห้องมหาสมุทร"^๑

ครุฑในภุริทัตชาดกมีพละนาภพหิมากล้ายคลึงกับพญาครุฑในวรรณคดีสันสกฤตและในโกฏสิมพลีชาดกคือ สามารถคาบนาคบินไปพร้อมกับต้นไทรใหญ่ซึ่งนาครัดไว้พาไปถึงต้นสิมพลีได้โดยง่าย ภุริทัตชาดกกล่าวถึงเหตุการณ์ขณะครุฑคาบนาคหัวมาว่า "พอครุฑหัวนาคผ่านมาถึงยอดไทร นาคปล่อยหางห้อยอยู่ที่เอาหางพันค้ำคอบต้นไทรหมายจะให้พันภัยครุฑครุฑมิทันรู้ก็รีบบินไปในอากาศ เพราะความที่ครุฑมีกำลังมากต้นไทรก็ถอนรากติดขึ้นไปด้วย"^๒

พกพรหมชาดกกล่าวถึงเรื่องราวของคนพวกหนึ่งซึ่งพ้นภัยจากพญานาคเพราะอาศัยอำนาจครุฑ กล่าวคือคนพวกนั้นลอยเรือไปตามลำน้ำคงคา ต่างพากันบริโภคอาหารและเสพสุรากันอย่างสนุกสนาน แล้วทิ้งสุราและอาหารที่บริโภคเหลือลงไปในแม่น้ำ เป็นเหตุให้พญานาคซึ่งเคยยะโกรธคิดจะจับคนพวกนั้นฆ่าเสีย จึงนิรมิตกายใหญ่เท่าเรือโกลนลำหนึ่งแหวกน้ำแผ่พังพานพุ่งเข้าไปที่คนกลุ่มนั้น พระคาบสเห็นเหตุการณ์เช่นนั้นก็รีบช่วยเหลือชีวิตคนพวกนั้นทันที พกพรหมชาดกบรรยายพฤติกรรมของพระคาบสเมื่อจะช่วยชีวิตมนุษย์ให้พ้นภัยพญานาคว่า "พระคาบสจึงเนรมิตตนเป็นพญาครุฑบินไปโดยเร็วพลันด้วยอำนาจของตน พญา

^๑ ชาดกัฎฐกถา ภาค ๑๐ ภุริทัตชาดก, หน้า ๓๐.

สุปญฺโฆ นาคํ สิมฺพลี เนตฺวา ตฺยฺเตน ปหริตฺวา กุจฺฉิ ฉาเลตฺวา นาคเมทํ ชาตีตฺวา สรีรํ สมุทฺทกุจฺฉิมฺหิ ฉตฺเตสิ ฯ

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

สุปญฺโฆ นิโคฺรธมฺมตฺถเกน นาคํ หรติ ฯ นาโค โอลมฺพฺโต โมกฺษตฺถาย นังคฺกุเจน นิโคฺรธวิภูํ เวเจสิ ฯ สุปญฺโฆ ตํ อชานนฺโตว มหฺพฺพลตฺถาย อากาเสน ปกฺขนฺทีเยว ฯ นิโคฺรธรฺกฺโข สมฺโล อุปฺปาภูโต ฯ

นาคเห็นพญาครุฑนั้น กลัวมรณภัยจึงค้ำน้ำหนีไปเสีย"^๑

ครุฑในวิรุทธชาดก เป็นพญานกที่รู้จักรักษาอุโบสถที่ลือชื่อก่อน เป็นนิจ มักออกจากวิมานของตน มาหาความสงบวิเวกเพื่อเจริญสมณธรรมในเมืองมนุษย์ ความเป็นผู้มีความเพียรแรงกล้า ตั้งใจมั่นในการรักษาศีลโดยการงดเว้นไม่เสพนาคซึ่งเป็นภักษาหารอย่างดีของตน ทำให้ครุฑเข้ามาร่วมสนทนาและอภิปรายกันถึงการรักษาศีลกับท้าวสักกะเทวราช พระเจ้า-โกรพยราชและพญาवरุณนาคราช พญาครุฑอภิปรายถึงการรักษาศีลของตนว่า "นาคนี้เป็นอาหารอย่างดีของเรา แต่ที่เราแม่เห็นนาคผู้เป็นอาหารอย่างดีเช่นนี้ ทนความอยากไว้ได้ ไม่ทำบาปเพราะเหตุแห่งอาหาร ดังนั้นศีลของเราจึงประเสริฐดังนี้"^๒

จากการที่ครุฑมีคุณธรรมคือ ตั้งใจมั่นที่จะงดเว้นไม่บริโภคนาคเป็นอาหาร เช่นนี้ วิรุทธบัณฑิตได้กล่าวสรรเสริญครุฑร่วมกับผู้รักษาศีลอื่น ๆ คือ ท้าวสักกะเทวราช พระเจ้า-โกรพยราชและพญาवरุณนาคราชว่า "คุณธรรมสี่ประการเหล่านี้ * ตั้งมั่นดีแล้วในบุคคโลก ย่อมเป็นค้ำกำเกวียนที่รวมกันอยู่ด้วยดีในคุมเกวียน บัณฑิตทั้งหลายเรียกบุคคโลกผู้ถึงพร้อมด้วยคุณธรรมสี่ประการนั้นว่า เป็นสมณะในโลก"^๓

^๑ ชาดกัญญา ภาค ๕ พกพรหมชาดก สัตตกนิบาต, หน้า ๑๗๕.
 ตาปโส . . . อคฺตโน อานุกาเวณ ชิปปิ สุปฺพณวณฺณํ อคฺตานิ มาเปตฺวา อคฺมาสิ ฯ
 นาคราชา คํ ทิสฺวา มรณภยํโถ อุตฺเท นิมนฺนุชฺชิตฺติ ฯ

^๒ ชาดกัญญา ภาค ๑๐ วิรุทธชาดก มหานิบาต, หน้า ๒๐๓.
 อโย นาคโถ มม อคฺคภกฺโข ยสฺมา ปนาหิ เอวรูปํ อคฺคภกฺช ทิสฺวาปิ ชุทฺติ อธิวาเสตฺวา
 อาหารเหตุ ปาปํ น กโรมิ ตสฺมา มม สิลํ มหนฺตฺตฺติ

* พญานาคไม่โกรธบุคคโลกที่ควรโกรธ พญาครุฑไม่บริโภคสิ่งทีควรบริโภค ท้าวสักกะเทวราชละความยินดีในกามคุณห้า พระเจ้าธัญชัยโกรพยราชเป็นผู้ไม่มีกังวล รวมเป็นคุณธรรมสี่ประการ

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๗.

เอตานิ จตฺตาริปี คุณชาตานิ ยสฺมี ปุคฺคเล สกฺกฺญาภิชฺชํ สฺมุจฺจ สโมหิตานิ อารานิ วิย
 สุปฺติจฺจิตฺตานิ จตฺตฺติ เจเตหิ ธมฺเมหิ สมฺนฺนาคคฺติ คํ ปุคฺคลํ ปญฺทิตฺตา สมณํ อาหุ โลกฺเกติ ฯ

ด้วยความเป็นผู้ตั้งใจมั่นที่จะบำเพ็ญตนเป็นสมณะ เมื่อพญาครุฑได้รับการสรรเสริญจากวิธูรบัณฑิตเช่นนี้จึงบังเกิดความปีติยินดีอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากการที่พญาครุฑบูชาวิธูรบัณฑิตด้วยดอกไม้ทองและกล่าวด้วยความปลื้มปีติว่า "คุณของท่านผู้เป็นนักปราชญ์ เรายินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหา ดอกไม้ทองอันมีกลิ่นร้อยกลีบแย้มออกแล้ว มีเกสรอันประกอบด้วยแก้วนับพันนี้ เราให้ท่านเพื่อบูชาธรรม"^๑

พญาครุฑในวิธูรชาดกเป็นผู้ก่อปรด้วยคุณธรรมอันน่าสรรเสริญ แต่พญาครุฑในกาภาคิชาดกที่ผู้วิจัยจะกล่าวต่อไปนี้เป็นผู้ประกอบอภุศลกรรมเป็นที่น่าตำหนิ เรื่องราวระหว่างครุฑกับอัสตรีในกาภาคิชาดกนี้เป็นที่รู้จักกันดีเช่นเดียวกับสุสันธิชาดก ลักษณะเฉพาะของครุฑคนนี้ก็คล้ายคลึงกับครุฑในสุสันธิชาดกคือ สามารถเนรมิตตนเป็นมาถและมีอุปนิสัยชอบเล่นสกากับมนุษย์เช่นเดียวกัน เพราะสาเหตุนี้เองครุฑจึงพบกับอัสตรีผู้เป็นอัศวมเหสีของพระราชา มีเรื่องราวตอนนี่ว่า "ในกาลนั้นพญาสุบรรณคนหนึ่ง จำแลงเพศเป็นมนุษย์มาเล่นสกากับพระเจ้าพาราณสี มีจิตปฏิพัทธ์รักใคร่ในพระอัศวมเหสีอันมีพระนามว่า กาภาคิบรมราชเทวี จึงพาพระนางนั้นไปสู่สุบรรณพิภพ อภิรมย์อยู่กับพระนางนั้น"^๒

ครุฑคนนี้มีร่างกายใหญ่โต มีขนปีกหนาทึบมาก แม้จะมีผู้ใดแปลกปลอมเข้าไปนั่งอยู่ระหว่างปีกของพญานก ก็หาได้รู้สึกไม่ เพราะเหตุที่ตนมีรูปร่างลักษณะพิเศษเช่นนี้เองเป็นเหตุให้ถูกเวรซึ่งเป็นคนธรรพ์ของพระราชาซ่อนตัวไปในระหว่างปีกของพญานก ลอบ

^๑ ชาตกัญจูกถา ภาค ๑๐ มหานิบาต วิธูรชาดก, หน้า ๒๐๘-๒๐๙.

ททามิ เต ชุมมุชชาย ธีร

สุวณฺณมาลี สตปตฺตผลลํ

สเกสรํ รตนสหสฺสมณฺพิตํ

ปณฺหสฺส เวยฺยากรณฺณํ คุญฺโจ

^๒ ชาตกัญจูกถา ภาค ๔ จตุกกนิบาต กาภาคิชาดก, หน้า ๓๔๐.

ตทา ปเนโก สุปฺปนฺนราชา มนุสฺสเวเสนาคนฺตฺวา รณฺณา สห ชุตํ กิพฺนฺโต กาภาคิยา
อฺคฺคมเหสิยา ปฏิพฺทฺจจิโต ตํ อาทาย สุปฺปนฺนํ เนตฺวา ตาย สหฺธิ อภิรมิ ฯ

เข้าไปเป็นชู้กับนางกาภาติในสุบรรณพิภพ และจับได้ว่าครุฑเป็นผู้ลักพาอัศรมเหสีของพระ-
 ราชาไป กาภาติขาดกบรยายเรื่องราวตอนนี้ไว้ว่า "นงกเวรนั้น . . . ในเวลาที่พญา
 สุบรรณจะไปจากสระก็แอบนั่งอยู่ระหว่างปีกไปจนถึงสุบรรณพิภพเมื่อออกจากหว่างปีกแล้ว
 ก็ลอบรวมอมิรมย์ด้วยกิเลสกับพระนางนั้น แล้วนั่งในหว่างปีกของพญาสุบรรณนั้นเองกลับ
 มาอีก"^๑

แม้พญาครุฑจะมีข้อที่ควรตำหนิด้านประพฤดิชั่วในแง่ที่เป็นชู้กับเมียผู้อื่น แต่พญา-
 นกตนนี้ก็มีข้อที่น่าสรรเสริญกล่าวคือ เมื่อเกิดเรื่องราวไม่ดั่งงามขึ้นในสุบรรณพิภพของตน
 แทนที่พญาครุฑจะโกรธและตำหนิผู้อื่น พญาครุฑกลับพิจารณาและกล่าวโทษตนเอง ดัง เช่น
 เมื่อทราบจากนงกเวรว่า พระนางกาภาติผู้เป็นชู้กับนงกเวร เพราะตนเองเป็นผู้พาชายผู้
 มาสมสู่กับนางในสุบรรณพิภพเอง พญาครุฑก็กล่าวตำหนิตนเองว่า "น่าอายจริง ภายเราก็
 ใหญ่โต โอ้อ่อย เป็นเพราะความโง่ของเราเองที่นำมา นำไปซึ่งชายชู้ของชายา"^๒

เมื่อรวบรวมและศึกษาบทบาทของครุฑทั้งหลายในวรรณคดีบาลีเท่าที่ยกมาทั้ง-
 หมกนี้ อาจกล่าวสรุปได้ว่า ครุฑในวรรณคดีบาลีมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ครุฑตามคติบาลีมีส่วนประกอบของร่างกาย คือ มีขน ปีก หาง จะงอยปาก
 และเล็บอย่างนกทั่วไป แต่เพราะเป็นนกที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดานกทั้งปวงจึงมีรูปร่างใหญ่โต
 มโหฬาร มีปีกแข็งแรงและขนปีกหนาทึบ ครุฑในวรรณคดีบาลีมีผิวพรรณงามแต่ไม่ระบุสีกาย
 และสีขน มีสายตาคีเลศสามารถมองเห็นเหยื่อที่อยู่ไกลตั้งแต่ ๑๐๐-๑๐๐๐ โยชน์

^๑ ชาตกัฎฐกถา ภาค ๔ กาภาติชาตก จตุกกนิบาต, หน้า ๓๔๐.

โส . . . สุปณณสุส คตกาเล ปตฺตุนฺตเร นิสีทิตฺวา สุปณณภวนํ ปตฺวา ปตฺตุนฺตโร
 นิภขมิตฺวา ตาย สหฺธิ กิเลสสํสฺสคํ กตฺวา ปุนฺ ตสฺเสว ปตฺตุนฺตเร นิสินฺโน อาคนฺตฺวา

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๒.

อิรตุณฺ มํ มหากายํ

อิรตุณฺ มํ อเจตนํ

ยตุณฺ ชายายหํ ชารํ

อวหามิ วหามิ วาติ ฯ

๒. ครุทในวรรณคดีบาลีมีร่างกายแข็งแรง มีพละทานุภาพมหิมา สามารถกระพือปีก บันดาลให้เกิดลมพายุใหญ่เรียกว่า ลมกำลังสุบรรณหรือลมครุทซึ่งบันดาลให้บ้านเมืองมีคิมิต หรือแหวกน้ำในมหาสมุทรให้เป็นช่องและบังเกิดคลื่นป่วนปั่น มีพละกำลังมากมายจนสามารถ จับสัตว์ใหญ่และต้นไม้ใหญ่คาบไปพร้อมกันได้โดยไม่รู้รู้สึกเห็นคเหน้อย

๓. สามารถนิรมิตกายให้ใหญ่มหิมา หรือนิรมิตตนเป็นมาณพรูปงามเป็นที่หลงไหล ของเหล่าสตรี และจะเนรมิตกายเป็นมนุษย์เมื่อเข้ามาร่วมสมาคมกับมนุษย์ ครุทบางพวกได้รับยกย่องว่ามีภาวะเป็นทิพย์เสมอเทวดา ครุทบางคนจะจำแลงเพศเป็นชายหนุ่มออกจาก วิมานของตนมา เล่นสกากับพระราชา เสมอ

๔. ธรรมชาติของครุทในวรรณคดีบาลีจะกินนาคเป็นภักษาหาร แต่ครุทส่วนใหญ่ จะเลือกกินเฉพาะมันขันทบริ เวณท้องของนาค

๕. ครุทในวรรณคดีบาลีส่วนใหญ่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีคุณธรรม สุภาพอ่อน น้อม มีสัมมาคารวะ รู้จักพินิจพิเคราะห์ รู้ดี รู้ชั่ว รู้กุศลกรรมและอกุศลกรรม มีวิจารณ์ญาณ อันสุขุม ประพฤติธรรม มีเพียงครุทบางตัวเท่านั้นที่ประพฤติผิดศีล

เปรียบเทียบครุทในวรรณคดีสันสกฤตกับบาลี

แม้ว่าตามคติของศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาจะถือว่าครุทเป็นนกที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดานกทั้งปวงก็ตาม แต่เมื่อศึกษาเรื่องราว และประวัติความเป็นมาของครุททั้งใน วรรณคดีสันสกฤตและบาลีโดยละเอียดแล้วเห็นว่า ฝ่ายศาสนาพราหมณ์และฝ่ายพุทธศาสนา มีความคิดเห็นเกี่ยวกับครุทแตกต่างกันอยู่บางประการและมีความคิดเห็นบางอย่างคล้ายคลึง กัน ผู้วิจัยจึงรวบรวมความคิดเห็นที่ต่างกันและคล้ายคลึงกันนั้นมา เปรียบเทียบให้เห็นดังต่อไปนี้

ความเชื่อเกี่ยวกับกำเนิดครุท กำเนิดและเรื่องราวของครุทในวรรณคดีสันสกฤต ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วว่า เป็นเรื่องที่แทรกอยู่ในมหาภารตะ อาทิบรพ ตอนที่ว่าคัวยค่านาน ของฤๅษีสติกะ^๑ เมื่อเสาศิเลาถึงกำเนิดครุท และเรื่องราวของครุทซึ่งเป็นทาสรับใช้

^๑ คูวิธานิพนธ์หน้า ๑๑-๑๒ ว่าคัวยกำเนิดครุทในวรรณคดีสันสกฤต.

พวกนาคนั้นฤๅซึ่งหลายสนใจบทบาทสำคัญของครุฑ เค้านกะฤๅผู้หนึ่งจึง เป็นตัวแทนขอร้องให้
เสาศิเลาเรื่องราวของครุฑให้พวกตนฟัง โดยกล่าวกับเสาศิเลาว่า "เหตุใดครุฑจึงเกิดเพราะ
เหล่าฤๅวัลชิลยะทำตบะ เหตุใดพระกัศยปพราหมณ์จึงมีลูกเป็นพญานก ทำไมครุฑจึงมีอา-
ณภาพเหนือสิ่งมีชีวิตทั้งปวงและใคร ๆ ไม่อาจฆ่าได้ ทำไมจึงเป็นนกที่ไปไหนได้ตามความ
ปรารถนาและสามารถเรียกกำลังได้ตามความต้องการ เราปรารถนาจะได้ฟังเรื่องราวนี้"^๑

ตามคติทางศาสนาพราหมณ์มีความเชื่อว่า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าสามารถประทานบุตรให้
แก่ตน พระกัศยปจึงทำพิธีบูชาต่อพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า เพื่อขอให้ตนให้กำเนิดครุฑ ^๒

ส่วนในวรรณคดีบาลีนั้น เรื่องราวของครุฑมักเป็นเรื่องที่แทรกอยู่ในพระไตรปิฎก
และชาดก พระพุทธเจ้าจะตรัสเล่าเรื่องราวของครุฑเมื่อมีภิกษุบางรูปสงสัยแล้วทูลถาม
พระองค์และมักทรงนำเรื่องราวของครุฑมาตรัสเป็นอุทาหรณ์ประกอบพระพุทธโอวาทประ-
ทานแก่ภิกษุผู้เป็นสาวกของพระองค์อาทิ เมื่อพระองค์ทรงทราบว่าภิกษุรูปหนึ่งจะลาสิกขา-
บพเพราะหลงข้องอยู่ในรูปสมบัติของอิสตรี จึงประทานพระพุทธโอวาทแก่ภิกษุรูปนั้นว่า "ดูกร
ภิกษุ ชื่อว่ามาตุคามนี้ ใคร ๆ ก็ไม่อาจจะรักษาไว้ได้ แม้โบราณบัณฑิตทั้งหลายก็จะรักษา
โดยให้มาตุคามนั้นไปอยู่ในสุบรรณพิภพก็ไม่อาจรักษานางไว้ได้"^๓

^๑ Mbh. I.31.1-3.

tapasā vālahilyānām sambhūto garuḍaḥ katham //1//

kaśyapasya dvijātes ca katham vai pakṣirāṭ sutah /
adhṛṣyaḥ sarvabhūtānāmavadhyaś cābhavat katham //2//

katham ca kāmacarī sa kāmavīryaś ca khecaraḥ /
etad icchāmy ahaṃ śrotum . . . //3//

^๒ คุวิทยานิพนธ์หน้า ๑๒.

^๓ ชาตกัฎฐกถา ภาค ๔ สุตตันตีชาดก ปัญจนินบาต, หน้า ๔๖๒.

มาตุคามโม นามเอส ภิกษุ น สกกา รกษิตุํ ไปราณภณิตตาปิ สุปณณวเนน กตฺวา รกษนฺตาปิ
รกษิตุํ นาสกฺขีสุติ.

เมื่อพระพุทธเจ้ามีพระพุทธรูปองค์นี้แล้ว ก็ทรงนำเรื่องราวของพญาครุฑคนหนึ่ง
กับพระนางสุสันธิมাত্রัส เป็นอุทาหรณ์ประกอบ

ขณะพระตถาคตประทับอยู่ที่เขตนันทวันมหาวิหาร ไคทศพระเนตรเห็นภิกษุประมาณ
๕๐๐ รูป ถูกถามวิตถครอบงำ จึงตรัสว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอควรระวังเรื่องสิ่งที่น่ารังเกียจ ชื่นชอบว่ากิเลสทั้งหลาย เมื่อ
เจริญขึ้นยอมทำลายคนเสีย เหมือนคนไหน เกิดขึ้นบนคนไม่ยอมทำลายคนไม่ให้พินาศไป
เพราะเหตุนี้แล เมื่อครั้งก่อนเทวดาองค์หนึ่งสิงอยู่ที่คนสิมพลีได้เห็นนกตัวหนึ่งกินลูก-
ไทรแล้วถ้ามูลลงที่คางคนคนไม่ของคน จึงสะอึกกล่าวว่า แค้นไปวิมานของเราจักพินาศ
เสียแน่แล้ว^๑

ครั้นพระบรมศาสดาตรัสเช่นนี้แล้ว ก็ทรงนำเรื่องราวของพญาครุฑคนหนึ่งซึ่งนำ
พญานาคมากินที่คางคนสิมพลีมาตรัสเป็นอุทาหรณ์ประกอบพระพุทธโฆษาของพระองค์

คติทางพุทธศาสนามีว่า ครุฑทั้งหลาย กำเนิดขึ้นด้วยอานิสงส์แห่งกุศลกรรมใน
อดีตชาติ และจำแนกครุฑออกเป็น ๔ ประเภท โดยขึ้นอยู่กับอานิสงส์ของการบริจาคทานใน
แต่ละบุคคลแตกต่างกัน ผู้บริจาคทานขั้นตียิ่งก็จะได้อำนาจเป็นครุฑชั้นสูงสุด คือครุฑประเภท
อุปปาทิกผู้ประกอบกุศล คือ การบริจาคทางขึ้นรองลงมาก็จะได้อำนาจเป็นครุฑประเภทสัง-
เสทชะ บุคคลผู้บริจาคทานขึ้นรองลงมาก็จะได้อำนาจเป็นครุฑประเภทชลาพูชะ และ
อัมพชะตามลำดับ สมเด็จพระพุทธเจ้าตรัสแก่สุภมานพ โทเทยยบุตรว่า "ดูกรมาณพ สัตว์ทั้ง-
หลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มี
กรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้"^๒

^๑ ชาตกัมมสุกถา ภาค ๕ โภฏสิมพลีชาดก สัตตกนิบาต หน้า ๒๒๕.

ภิกษุเว อาสุงกิตัพพุตตกนฺนาม อาสุงกิตฺ วฏฺฐติ กิเลสํ นาม วฑฺฒนฺตา วเน นิโคธธาโย
วีย รุกฺขํ สํภณฺชนฺติ เตเนว ปุพฺเพ โภฏสิมฺพลีโย นิพฺพตฺตเทวดา เอกํ สกฺขณฺมฺ นิโคธฺวชิยานิ
ชาทิตฺวา อตฺตโน รุกฺขสฺส สํชนฺตเรสุ วจฺจํ ปาเตนฺตํ ทิสฺวา อิตฺ เม วิมานสฺส วินาโส
ภวิสฺสตีติ ภยปฺปตฺตา อโหสีติ

^๒ สุยามรฎฺจสฺส เติปิฎกํ, มชฺฌิมนิกายสฺส วิภฺงฺควคฺโค (พระนคร : มหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย, ๒๔๙๙), หน้า ๓๘๕.

กมฺมสฺสกา มาณว สตฺตา กมฺมทายาทา กมฺมโยนี กมฺมพฺนฺธุ กมฺมปฏิสฺสธวา กมฺมํ สตฺเต
วิภชฺติ ยทฺธิ หีนปฺปณีตคยาติ ฯ

จากการพิจารณาครุฑทั้งคติศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ครุฑตามที่กล่าวถึงในวรรณคดีสันสกฤตนั้นมีเพียงตัวเดียวคือครุฑโอรสของพระกัศยปพรหมฤๅษี กับนางวินตา ครุฑตนนี้กำเนิดด้วยอำนาจการทำพิธีบูชาพระผู้เป็นเจ้า และอำนาจตะบะของ หมูฤๅษีวาลศิละยะและมีกำเนิดจากฟองไข่ แม้นในมหาภารตะ อุทโยคบรรพจะกล่าวถึงลูกทั้งหก ของครุฑ คือ สุมุข สุนามัน สุนेत्र สุวรรจ สุรุจ และสุวัตรวมทั้ง เผ่าพันธุ์ทั้งหลายของครุฑ แต่คนทั้งหลายเหล่านี้หาได้มีบทบาทสำคัญเป็นที่กล่าวขวัญอยู่ในวรรณคดีสันสกฤตเหมือนครุฑ ตัวที่เป็นผู้ให้กำเนิดแต่อย่างใดไม่^๑ เมื่อกล่าวถึงครุฑในวรรณคดีสันสกฤตจึงหมายถึงครุฑที่เป็นพาหนะของพระวิษณุเพียงผู้เดียวเท่านั้น

ส่วนครุฑในวรรณคดีบาลีนั้นมีจำนวนมากมาย ครุฑแต่ละตัวมิได้กำเนิดด้วยอำนาจของพระผู้เป็นเจ้าอย่างครุฑในวรรณคดีสันสกฤต แต่กำเนิดขึ้นด้วยอำนาจอันสงัดแห่งบุพกรรมของตนเอง และด้วยอำนาจแห่งกุศลกรรมที่ทำไว้แตกต่างกัน จึงเป็นผลให้ครุฑแต่ละตัวมีกำเนิดแตกต่างกันไปกล่าวคือ กำเนิดเป็นครุฑชั้นต่ำสุดคือ ครุฑประเภทอัมพชะเช่นเดียวกับครุฑในวรรณคดีสันสกฤตบ้าง เป็นครุฑประเภทชลาพูชะ สังกะเสทชะจนถึงครุฑชั้นสูงสุดคือครุฑประเภทอุปปาทิกบ้าง มีบุคคลจำนวนมากปรารถนาจะมีกำเนิดเป็นครุฑ ครุฑตามคติพุทธศาสนา จึงมีจำนวนมากมาย ดังเช่นปรากฏในชาดกบางเรื่องว่า มีจำนวนมากจนสามารถจัดเป็น กองทัพใหญ่หมื่นมาพร้อมที่จะต่อสู้กับกองทัพพอสูร^๒

ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะและอานุภาพของครุฑ ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า พญาครุฑในวรรณคดีสันสกฤตมีลักษณะต่าง ๆ เป็นไปตามคำขอพรของมารดาตนคือ มีความแข็งแรง มีพลังกำลัง มีขนาดของร่างกายและมีความกล้าหาญเหนือบรรดานาคทั้งปวง ทั้งยังมีลักษณะพิเศษด้วยอำนาจตะบะของหมูฤๅษีวาลศิละยะกล่าวคือ เนรมิตกายได้ตามความประสงค์ เรียกกำลังได้ตามความต้องการ ไปไหนได้ตามความปรารถนา มีอุทธานุภาพเป็นที่

^๑ Mbh. R.V.100.

^๒ ชาดกภูมิฎกดา ภาค ๑ กุลาวกชาดก เอกนิบาต, หน้า ๓๐๓, ๓๐๕.

หว่านของพระอินทร์ แม่เทวดา ทานพและราक्षสก็ไม้อาจเอาชนะได้ ด้วยลักษณะดังกล่าวพญาครุฑจึงทรงอาณุภาพเป็นที่หว่านของเทวดา มนุษย์ ยักษ์และสัตว์ทั้งหลาย เมื่อนั้นครุฑก็มีอชญาศัยดี เป็นที่โปรดปรานของพระวิษณุถึงกับทรงขอให้ครุฑเป็นพาหนะของพระองค์แต่ผู้เดียวและได้ประทานพรแก่พญาครุฑให้เป็นผู้ไม่มีวันแก่ และไม่ตายแม้จะมีใครค้ำน้ำทิพย์ เนื่องจากพญาครุฑทำหน้าที่เป็นพาหนะของพระวิษณุ ซึ่งเป็นพระผู้เป็นเจ้าของผู้ทรงมหิทธานุภาพ พญานกจึงมักปฏิบัติหน้าที่ด้านสู้รบเสียเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะของครุฑตามคติศาสนาพราหมณ์จึงอาจจูงนักรบ ทรงอาณุภาพเป็นที่เกรงขามของเทวดา อสูร มนุษย์ และสัตว์ทั้งหลาย

ส่วนครุฑที่มีกล่าวไว้ในวรรณคดีบาลีนั้น จะมีอายุยืน ผิวพรรณงามและมีความสุขมากเพราะอาณิสต์แห่งกุศลกรรมคือการบริจาคทานที่ได้สร้างสมไว้ครั้งเป็นมนุษย์ เพราะครุฑทั้งหลายมีความสุขด้วยอาณิสต์แห่งบุพกรรมนี้เอง ครุฑตามคติของฝ่ายบาลีจึงเสวยสุขอยู่ในวิมานของตน มีต้องสู้รบหรือรับหน้าที่เป็นพาหนะของบุคคลใด ๆ เช่นครุฑตามคติของศาสนาพราหมณ์ พฤติกรรมส่วนใหญ่ที่ปรากฏในวรรณคดีบาลีนั้น ครุฑมีความสุขด้วยสมบัติทิพย์ของตน การเล่นสกากับพระราช และการกุมพรศพของมนุษย์ เป็นต้น ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อปลีกย่อยระหว่างครุฑในวรรณคดีสันสกฤตกับบาลีมาสรุปเปรียบเทียบให้เห็นดังต่อไปนี้

ครุฑตามคติศาสนาพราหมณ์

๑. เป็นเรื่องของครุฑเพียงตัวเดียว
๒. กำเนิดด้วยอำนาจพรของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า
๓. กำเนิดจากฟองไข่
๔. ไม่แก่ ไม่ตายเพราะได้พรจากพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า
๕. รูปร่างใหญ่โต แข็งแรง สามารถกระพือปีกบินคาลาให้เกิดพายุทำให้มนุษย์ล้ม-

ครุฑตามคติพุทธศาสนา

๑. เป็นเรื่องราวของครุฑหลายตัว
๒. กำเนิดด้วยอาณิสต์แห่งบุพกรรมของตนเอง
๓. มีกำเนิดสี่ประเภทคือ จากฟองไข่ จากกรรม จากเจ้าโคไลและกำเนิดขึ้นเองแบบเทวดา
๔. อายุยืน แต่ตาย
๕. พญาครุฑจะมีรูปร่างใหญ่โตเป็นพิเศษกว่าครุฑทั้งหลาย สามารถกระพือปีก

ลง ทำลายป่า ทำให้มหาสมุทร เกิดคลื่น
ปั่นป่วน ทำให้เกิดฝุ่นมีคมติดไปทั่วบริเวณ

๖. มีความสามารถต้านกำลังคือสามารถจับ
ข้างใหญ่และเต่ายักษ์ไว้ในกรง เล็บข้าง
ละตัวพร้อมทั้งคาบกิ่งไทรใหญ่บินไปได้
โดยไม่รู้ลึกลับเห็นเหนื่อย
๗. จับนาคเป็นภักษาหาร ได้ตามพรของ
พระเจ้า^๑
๘. มีลักษณะพิเศษคือ นิรมิตกายได้ตามที่ตน
ปรารถนา แค้นทบาทที่ปรากฏมักนิรมิต
ตนให้มีขนาดใหญ่และเล็ก ไม่ค่อยปรากฏ
ว่านิรมิตตนเป็นมนุษย์ แต่บรรพคตีสัน-
สกฤตบางตอนก็กล่าวถึงครุฑว่ามีลักษณะ
กึ่งนกกึ่งมนุษย์
๙. พญาครุฑมีอัธยาศัยดี กตัญญู มีสัมมาคารวะ
รับผิดชอบในหน้าที่และชื่อเสียง มีความ
กล้าหาญ ฉลาดและมีปฏิภาณ

บันดาลให้เกิดพายุเรียกว่า ลมกำลัง-
สุบรรณหรือลมครุฑสามารถทำให้พระ-
นครมีคมติดและแหวกน้ำในมหาสมุทรให้
เป็นช่องทั้งยัง เกิดคลื่นปั่นป่วน

๖. มีความสามารถต้านกำลังคล้ายคลึงกับ
ครุฑตามคติศาสนาพราหมณ์คือ สามารถ
จับนาคตัวใหญ่หมิวาซึ่งรัดต้นไม้ใหญ่ไว้
พาไปได้โดยไม่รู้ลึกลับ
๗. จับนาคกินเป็นภักษาหาร ตามลักษณะธรรม
ชาติทำนองนกกินงู เป็นอาหาร
๘. นิรมิตกายได้ แต่เท่าที่ปรากฏในวรรณคดี
บาลีเมื่อครุฑมาที่โลกมนุษย์จะเนรมิตตน
เป็นมนุษย์เท่านั้น
๙. ครุฑบางตัวมีคุณธรรมเป็นที่สรร เสริญ
กอบปรักด้วยควมมีเมตตาธรรม ชั้นดีธรรม
กตัญญูและมีสัมมาคารวะ ฉลาดเฉลียว
มีวิจรรณญาณอันสุขุม ครุฑบางตัวมีความ
มัวเมาและมีจิตข้องอยู่ในโลกีย์วิสัยตาม
ธรรมชาติของสัตว์โลก

^๑ มหาภารตะ อาทิวรรพ บทที่ ๓๔ กล่าวไว้ว่า พระอินทร์ขอให้ครุฑคืนน้ำทิพย์
ให้ตนและอนุญาตให้ครุฑขอพร ครุฑจึงขอพรให้ตนเสพนาคเป็นภักษาหาร ได้ตามความประสงค์
ผู้วิจัยจะกล่าวถึง เรื่องราวตอนนี้โดยละเอียดในหัวข้อความสัมพันธ์ระหว่างครุฑกับนาคใน
วรรณคดีสันสกฤต.

๑๐. พญาครุฑในวรรณคดีสันสกฤตมีชื่อและคำเรียกขานจำนวนมากมายซึ่งมีที่มาจากที่ต่าง ๆ ดังนี้

๑๐.๑ ชื่อที่ประยุกต์มาจากวรรณคดีพระเวทได้แก่

ตารกษย(ตารุกษย)^๑: ชื่อนกหรือม้าศึกที่รวดเร็วในการรบ (หมายถึงรัศมีของดวงอาทิตย์)

ครุทมัต(ครุทมต), ครุทมาน(ครุทมาน)^๒: นกปีกงามแห่งสวรรค์ (สมัญญาของดวงอาทิตย์)

สุบรรณ(สุปรณ)^๓: นกผู้มีปีกงาม (สมัญญาของดวงอาทิตย์)

๑๐.๒ ชื่อที่มาจากผู้ให้กำเนิดและญาติ ได้แก่

๑๐. วรรณคดีบาลีมีคำเรียกครุฑน้อยกว่าในวรรณคดีสันสกฤตมาก คำที่ใช้เรียกครุฑเท่าที่ค้นพบมีดังนี้
ครุฬ, สุปันณะ(สุปณ) : ใช้เป็นคำเรียกครุฑทั่ว ๆ ไป

สุปันณราช(สุปณราช) : ใช้เรียกพญาครุฑ

ครุฬเวนไตย^๔ (ครุฬเวนเตย) : ชื่อพญาครุฑและครุฑคู่หนึ่ง

จิตรสุปันณะ^๕ (จิตรสุปณ) : ชื่อพญาครุฑและครุฑคู่หนึ่ง

สุปันณโปคก^๖ (สุปณโปตก), ครุฬโปคก (ครุฬโปตก) : ลูกครุฑ

^๑ Ralph T.H. Griffith, trans., The Hymns of the R̥gveda, p,649.

^๒ *ibid.*, p.113.

^๓ *ibid.*, p.24 note.

^๔ ชาตกัฏฐกถา ภาค ๘ กุณาลชาตก อสีตินิบาต, หน้า ๓๔๘, ภาค ๑๐ วิธูรชาตก มหานิบาต, หน้า ๒๐๖, ภาค ๑ สรภังคชาตก จัตตาลีสนิบาต, หน้า ๓๔๘.

^๕ พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๑๐ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒ ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาสมัยสูตร, หน้า ๓๒๒.

^๖ ชาตกัฏฐกถา ภาค ๑ กุลาวกชาตก เอกนิบาต, หน้า ๓๐๓-๓๐๔.

กาศยเปยะ^๑; กัศยปันนณะ (กศฺยปนนุทฺน)^๒; กัศยปาปคฺย (กศฺยปาปคฺย)^๓:

โอรสพระกัศยป

ไววนเตยะ^๔

วินตาสุต, วินตาสุนุ

วินตาทมชะ (วินตา-อาตุมช)^๕

} : บุตรของวินตา

อรุณานุช (อรุณ-อนุช)^๖

: น้องพระอรุณ

๑๐.๓ ชื่อตามลักษณะ

ชก เขจร วิหังคม (วิหังคม)^๗ คคเนจร^๘ : ผู้เที่ยวไปในอากาศ

ชกปตี (ชกปตี) ชคราช มหาชก^๙

ชกาธิป^{๑๐} (ชก-อธิป) ชเคศวรร^{๑๑} (ชก-อศวรร)

ปตคปตี^{๑๒} (ปตค-ปตี) ปตเคศวรร^{๑๓} ปักษิราฎ^{๑๔}

} : พญานก

^๑ Mbh. I.23.13.

^๒ MW. หน้า 265.

^๓ ibid.

^๔ Mbh. I.25.6.

^๕ Mbh. P. V.110.1, V.110.14, MW. หน้า 969.

^๖ MW. หน้า 88.

^๗ Mbh. I.23.26, I.27.16, I.30.25.

^๘ Mbh.P. I.23.10.

^๙ Mbh. I.30.2.

^{๑๐} Mbh. I.30.5, Mbh.P. I.26.3.

^{๑๑} Mbh. I.23.22.

^{๑๒} Mbh. I.23.26.

^{๑๓} Mbh. I.27.10, I.30.24.

^{๑๔} Mbh. I.29.6, I.32.1.

ปักษิราชา ^๑ ปตตรินทร (ปตตฺร-อินฺทร) ^๒	: พญานก
ปตเคนทร ^๓	: พญานก
สุบรรณ (สุปรุณ) ^๔	: ผู้มีขนงาม
สิตานน ^๕ (สิต-อานน)	: ผู้มีหน้าสีขาว
รภัตปักษ ^๖ (รกุตปักษ)	: ผู้มีปีกสีแดง
วัชรคุณฑ (วัชรคุณฑ) ^๗	: ผู้มีจะงอยปากแข็ง
ศาลมลิน (ศาลุมลิน) ^๘	: ผู้อาศัยอยู่บนต้นจ้าว
ชควร ^๙ ชโคคม (ชค-อุตุตม) ^{๑๐}	} : นกที่ตีเลิศ
ชคเศรชฐ ^{๑๑} (ชคเศรชฐ)	
ปตโคตตมะ ^{๑๒} (ปตค-อุตุตม)	
กามรูป ^{๑๓}	: ผู้มีมิตรรูปกายได้ตามความประสงค์

^๑ Mbh. XII.328.6.

^๒ Mbh. I.31.20.

^๓ Mbh.P.V.111.12.

^๔ Mbh. I.23.27.

^๕ MW. หน้า 1214.

^๖ MW. หน้า 861.

^๗ MW. หน้า 913.

^๘ MW. หน้า 1068.

^๙ Mbh. I.23.24.

^{๑๐} Mbh. I.29.44, I.30.30, I.33.25.

^{๑๑} Mbh. I.29.42, I.30.7.

^{๑๒} Mbh. I.27.13, Mbh.P. I.23.9.

^{๑๓} Mbh. I.23.6.

กามคม ^๑ กามคติ ^๒	:	ผู้ไปได้ตามความปรารถนา
กามจาริน ^๓	:	ผู้ท่องเที่ยวไปตามใจปรารถนา
กามวีระ ^๔ (กามวีรยุ)	:	ผู้เรียกกำลังได้ตามต้องการ
ตรัสวิน ^๕ (ตรัสวินุ)	:	ผู้ไปเร็ว
รสาयन ^๖	:	ผู้ไปเร็วดังปรอท

๑๐.๕ ฉายานามตามบทบาท

วินตานันทวรรณ ^๗ (วินตานนทวรรณ)	:	ผู้เพิ่มความสุขแก่วินดา
บันนคโกชน ^๘ ภูชงคภักษะ ^๙ (ภูชงคภักษุ)	:	ผู้มีนาคเป็นอาหาร
บันนคสูทนะ ^{๑๐}	:	ผู้สังหารนาค
นาคกษัยกร ^{๑๑} นาคานตกะ (นาค-อนตก) ^{๑๒}	}	: ผู้ทำลายนาคให้สิ้นสูญ
บันนคนาศน์ (ปนนค-นาศน์) ^{๑๓}		

^๑ Mbh. I.23.6.

^๒ Arthur Anthony Macdonell, A Practical Sanskrit Dictionary, (London : Oxford University Press, 1974), p.66.

^๓ ibid.

^๔ Mbh. I.23.6.

^๕ MW. หน้า 439.

^๖ MW. หน้า 870.

^๗ Mbh. I.23.12.

^๘ Mbh. I.16.24.

^๙ Mbh. I.34.25.

^{๑๐} Mbh. I.14.22.

^{๑๑} Mbh. I.23.13.

^{๑๒} MW. หน้า 533.

^{๑๓} Mbh.P.V.112.5, MW. หน้า 584.

บันนาคสน ^๑ (ปนฺนค-อสน)	:	ผู้กินนาค
ภุชคาริ ^๒ ภุชเคนทราริ ^๓ (ภุชค-อินฺทฺร-อริ)	}	: ปรปักษ์ของนาค
นาคาริ ^๔		
สฺรปฺปาราคิ ^๕ (สฺรป-อราติ)	:	ปรปักษ์ของงู
อมฤตาทรมะ ^๖ สุธาท ^๗	:	ผู้ซึ่งนำทิพย์
วชฺรชิต (วชฺรชิต) ^๘ ; วชฺริชิต (วชฺริชิต) ^๙	}	: ผู้พิชิตพระอินทร์
สุเรนทรชิต ^{๑๐}		
วิษณฺรณ ^{๑๑}	:	ผู้เป็นพาหนะแห่งพระวิษณุ
จิราท ^{๑๒} (จิร-อท)	:	ผู้กินนาค

^๑ Mbh.P. V.110.15.

^๒ S.Sorrensen, An Index to the names in Mahabharata, (Delhi : Motilal Banarsidass, 1969), p.301.

^๓ Mbh.P. V.110.1, V.112.1.

^๔ Arthur Anthony Macdonell, A Practical Sanskrit Dictionary, p.301, MW. หน้า 533.

^๕ MW. หน้า 1184.

^๖ MW. หน้า 82.

^๗ MW. หน้า 1226.

^๘ MW. หน้า 913.

^๙ MW. หน้า 914.

^{๑๐} MW. หน้า 1235.

^{๑๑} MW. หน้า 1000.

^{๑๒} MW. หน้า 399.